

© Aqil ABBAS

DOLU

Üstlərində göz yaşlarından başqa heç nəyi olmayan şəhid analarına!

I FƏSİL

*Xahiş edirəm, bu əsərdə
kim isə nə isə axtarmasın, bu yazıçı təxəyyülündən başqa bir şey deyil.
A.Abbas*

... Gecə yarından bir az keçmişdi. Çox bürküydü və belə bir bürküyə adət eləməmiş şəhər bərk tıncıxırdı. Bir yarpaq belə qımıldamırdı. Azacıq meh yarada bilən çinarlar da çırpınıb-çırpınıb süst düşmüşdülər. Qəflətən bu buludsuz, bu aydın, bürküdən ulduzları da yorulub day sayrışmayan göylər necə şaqıldadı və şəhəri Dolu necə vurdusa, şəhər dik atıldı... Və dik atılan şəhər özünü atdı bayıra...

... Dolu yağanda bu şəhərdə zurna-qavallı bir toy-bayram olardı, təbii ki, zurna-qavallı da dolunun özü gətirərdi. Baxmayaraq ki, dolu bağ-bağata da, avtomobillərə də, pəncərə şüşələrinə də, kasıb evlərinin kasıb damlarına da, çölü-biyabanda yaxaladığı adamlara da çox böyük zərər vururdu - dəxli yox idi, camaat uşaq kimi sevinərdi. Bu dolu çəkərdi beş dəqiqə, on dəqiqə, amma bu beş-on dəqiqənin dadı-ləzzəti damaqlardan uzun müddət getməzdi.

Elə ki dolu başladı, camaat həsrətlə gözlədiyi dolunun gətirdiyi zurna-qavallın səsinə eşitdi, sevinclə tökülərdi bayıra. Və çölə tökülən bu camaat dolunun tutmadığı bir yanda daldalanır, dolunun gətirdiyi qeyri-adi, soyulmuş baldırğan qoxusuna bənzər bir qoxunu ləzzətlə ciyərlərinə çəkib xoşallanar, əllərini dolunun altına tutub göylərə - buludların arasından süzülən Tanrı işığına tamaşa eləyə-eləyə bu dolunun damları, torpağı, ağacları, pəncərələri döyücləməsindən yaranan Tanrıdan başqa heç bir bəstəkarın bəstələyə bilmədiyi qeyri-adi bir musiqiyə qulaq kəsilirdilər.

Balacalar isə böyüklərin əsəbləşmələrinə, çığırıp-bağırmaclarına baxmazdılar, dolunun altında sevinclə atılıb-düşər, yerdən ovucayıb yıgıdıqları buz parçalarıyla bir-birini daşlar, arabir də ağızlarına atıb konfet kimi sümürər, dolunun kefini çıxarardılar. Gecə də anaları yanlarını şapalaqlaya-şapalaqlaya bellərini küpələyərdi...

... Gecə yarından bir az keçmişdi. Çox bürküydü və belə bir bürküyə adət eləməmiş şəhər bərk tıncıxırdı. Bir yarpaq belə qımıldamırdı. Azacıq meh yaradan çinarlar da çırpınıb-çırpınıb süst düşmüşdülər. Qəflətən bu buludsuz, bu aydın, bürküdən yorulub day ulduzları da sayrışmayan göylər necə şaqıldadı və şəhəri Dolu necə vurdusa, şəhər dik atıldı... Və dik atılan şəhər özünü atdı bayıra.

... Amma Dolunun sevincini yaşamağa, gətirdiyi soyulmuş baldırğan qoxusunu ciyərlərinə çəkməyə, Tanrıdan başqa heç bir bəstəkarın bəstələyə bilmədiyi qeyri-adi musiqisinə qulaq asmağa yox. Uşaqlar bu Dolu ilə oynaya bilmirdilər, ağızlarına atıb konfet kimi sümürə bilmirdilər. Bu Dolunun musiqisindən ləzzət almaq olmurdu, bu Dolunun musiqisi insanların

beyninə bir dolu kimi dəyib ruhunu əzirdi. Göydən dolu yağmırdı, Əzrayıl yağırdı. Kimi harda yaxalaydırsa, elə orda da cənginə alıb çeynəyirdi.

Sambist Eldarı gecə növbəsindən qayıdanda Lenin bağının başında yaxalamışdı, səhər batalyonun uşaqları yanğınsöndürən maşının köməyi ilə qoca palıdın başından parçalarını zorla yığa bilmişdilər. Xanəndə Baratın xanımını evin içində, yuxunun ən şirin yerində cənginə almışdı, başlarını itirdiklərindən yalnız Ağcabədidə xəstəxanaya çatdıranda bilmişdilər ki, sağ qolu qalıb evdə. Əlinə düşəndən babat vurub çarpayıya daş kimi düşmüş Kefli Çapay səhər ayılında evin ortasında parçalanmamış bütöv bir Dolunun sancıldığını görüb demişdi:

- Bunu kim göndərdi, ə?!

Hərə başını götürüb bu Doludan hara gəldi qaça bildikcə qaçmaq istəyirdi. Maşınlılar colum-cocuğunu maşınına doldurub şəhərdən çıxarır, kəndə-kəsəyə üz tuturdu. Kənddə-kəsəkdə doğması olmayanlar isə şəhərin kənarında Dolu tutmayan bir yerdə ya maşında, ya ağacların altında gecələyirdilər. Maşınısızlar isə colum-cocuğunu evin dərin yerinə çəkir, əlacsızlığın ağırlığı altında balalarının qorxudan bərəlməmiş gözlərinə baxmağa da utanırdılar. Bu colum-cocuğun baxışları onları dışardakı Doludan da bərk döyürdü.

Və bu Dolu şəhəri qəfil it kimi həmişə gecədən bir az keçmiş, yuxunun ən şirin yerində tuturdu. Gecənin qaranlığından, Dolunun insanların beynini bir dolu kimi döyüb ruhunu əzən saqqılısından çəmiş adamlar fırtınanın sahilə atdığı balıqlara oxşayırdılar.

Yenə gecə yarından keçmişdi... Və şəhəri Dolu necə vururdusa... Maşını olanlar yenə colum-cocuğunu maşına doldurub şəhərdən çıxarmağa çalışırdı. Maşını olmayanlar isə yenə colum-cocuğunu evin dərin yerinə çəkib ümidlərini onları çoxdan yaddan çıxarmış Tanrıya bağlayaraq xəcalətlərindən domuşmuş balalarının qorxudan bərəlməmiş gözlərinə də baxmağa ürək eləməyirdilər...

... Bu Yiyəsiz Dövlətin bu Yiyəsiz Övladları önü düşməni, arxası isə heç nəyə söykənməyən səngərin içində silahlarını əzizləri kimi bağrılarına basıb ürəkləri qan ağlaya-ağlaya şəhərə yağan Doluya ağrı ilə tamaşa edirdilər.

- Allah, sən özün kömək ol!

- Allah, sən saxla...

Yaratdığı dünyanı onun iradəsi əleyhinə məhvərindən çıxarmış insanlara qəzəblənmiş Tanrı yorulmuşdu. Müharibədə qırılan bu günahsız cavanlar kimi o da vaxtından əvvəl qocalmışdı. Qibləsini azmış insanların üzünü yenidən qibləyə çevirmək üçün bir peyğəmbərə ehtiyac olduğunu görüb mələkləri yer üzünə göndərmişdi ki, bu peyğəmbəri tapsınlar. Mələklər də yer üzünün altını üstünə çevirsələr də Tanrının istədiyini tapa bilməmişdilər. Axırda Tanrının yanına əliboş qayıtmaqdan qorxan mələklər təsadüfən göy üzünü kimi təmiz, Zəməzəm bulağı kimi saf, göz yaşını kimi dupduru bir səs eşitmişdilər. Tökülmüşdülər səs sahibinin üstünə, qanından, ruhundan bu qeyri-adi səsi soymuşdular və Tanrıya hədiyyə aparmışdılar.

Və artıq öz yaratdıqları ilə bacara bilməyən Tanrı qəzəbini soyutmaq, bir az yorğunluğunu çıxarmaq istəyəndə Qədir Rüstəmovun səsinə qulaq asırdı. Bu səs onu qoymurdu ki, insanları məhşərə çəkib qiyamət - qiyamət gününü qursun, şeytan bayram eləsin. Və indi Qədir Rüstəmovun səsi ruhuna necə işləmişdisə Yiyəsiz Övladların yalvarışlarını eşitmirdi. Və bu Yiyəsiz Övladlar özlərinə şah damarlarına yaxın bildikləri Tanrıya yalvara-yalvara şəhərə yağan Dolunun haranı vurduğunu dəqiqləşdirməyə çalışırdılar.

Pələng:

- Deyəsən, İmarəti vurur.

Evləri İmarətin böyründəydi.

Qeyrət Dağarcığı:

- Ə, yox, görmürsən mərkəzə düşür.

Drakon:

- Onda bizim evləri döyür ki!

Bu Yiyəsiz Dövlətin bu Yiyəsiz Övladları yalnız səhər açıldan sonra biləcəkdilər ki, bu Dolu onların hansının anasını döyüb, hansının balasını, hansının bütün ailəsini. Hər şeydən, yalvarıb-yalvarıb bir şey çıxmadıqlarını gördüklərindən hətta Tanrıdan da ümidləri kəsilmiş bu Yiyəsiz Övladlar hirsələrindən-hikkələrindən əllərini, dodaqlarını gəmirirdilər. Elələri olurdu bəzən dözə bilmirdi, səngərdən sıçrayıb çıxır, bağıra-bağıra irəli atılırdı və qarşıdan bağirtisiz-filansız ona atılan səliqəli-sahmanlı güllələrdən birinə qurban olurdu...

... Düşməne dörd-beş güllə vurandan sonra az-çox ürəyi soyusa da, indi sandıqdakı otuziki güllənin otuzikisini də qarşısında dayanmış bu At Belində Olan Adamın qarnına doldurardı, uf da deməzdi, bu adamın qarnı ölürdü otuziki güllədən ötrü. Düşmən düşmən olanda nə olar, onun da öz bir gözəlliyi vardı, heç olmasa bilirdin ki, qarşıdakı düşməndi, sənin qanını içməkdən sərxoş olan bir düşmən. İndi bu qarşısındakında o gözəllik də yox idi. Bu düşməndən də daha dəhşətliydi. Bu insanın məcburən öz içində gəzdirdiyi, müalicəsi olmayan xəstəlik kimi bir şey idi. Bu xəstəliklə birgə yaşamaq zorundaydılar. Eyni göyü, eyni torpağı, eyni qanı, eyni şəhəri paylaşırdılar. Amma eyni göyü, eyni torpağı, eyni qanı bərabər paylaşsalar da, amma bu eyni şəhəri eyni paylaşmamışdılar.

Birinin payına Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin bazarında balaca bir ət dükkanı düşmüşdü. Amma bu qarşısındakı At Belində Olan Adamın payına bu şəhərin az qala yarısı düşmüşdü, dədəsindən, babasından qalmış miras kimi. Katiblərin, rəislərin, day hansı kərtənkələlərin quşunu götürə-götürə özü də çoxlarına quş götürdüb bilməmişdi. Atını sağa da səyritmişdi, sola da. Həmişə at belində olmuşdu. İndi də at belindəydi, amma atını day əvvəlki kimi səyridə bilmirdi. Təkcə o yox, hətta onun quşunu götürdüyü katiblər də, rəislər də day atlarını istədikləri kimi səyridə bilmirdilər.

Dünya öz məhvərindən çıxmışdı, baş alıb gedirdi. Hara gedirdi, heç kim, hətta öz yaratdıqlarının məhvərindən çıxartdıqları bu Dünyanın hara getdiyini Tanrının özü də bilmirdi. Və indi onu məhvərindən çıxaran insanlardan qurtulmaq üçün başını götürüb hara gəldi qaçan bu Dünyada insanlar elə bir duruma düşmüşdülər ki, içlərində nifrətdən başqa heç nə qalmamışdı. Bu nifrət vurub çıxmışdı sir-sifətlərinə və sir-sifətlərindən zəhər-zəhrimar yağırı. Bu məhvərindən çıxmış və həm Tanrıdan, həm də özündən baş götürüb qaçan Dünyada həm bu şəhər, həm də bu şəhərin adamları qəflətən elə qocalmışdılar ki, elə bil vurğun vurmuşdu. Və bu vurğun da ən çox cavanları vurmuşdu. Dünənədək müharibəni kinolarda görən bu vurğun vurmuş cavanlar qəflətən bir müharibə Kinosunun düz ortasına düşmüşdülər. Özü də öz xoşlarına yox, onları bu müharibə Kinosunun içinə zorla itələyib salmışdılar.

Bu dəhşətli Kinonun ssenarisini dünyanın Böyük Dövlətlərinin Böyük Saraylarında yazmışdılar. Çəkilişini də Tarkovskinin də, Tofiq Tağızadənin də həsəd aparacaqları rejissorlara tapşırırmışdılar. Və həmin rejissorları da Böyük Dövlətlərin Böyük Saraylarında oturub çəkməkdə olduqları kinonun gündəlik kadrlarına ləzzətlə tamaşa edirdilər. Bu Kinonun iştirakçılarının isə nə ssenaridən, nə də rejissor işindən xəbərləri yox idi. Və bu Kino əvvəllər gördükləri kinodan təkcə onunla fərqlənirdi ki, burda partlayan bombalar həqiqi bombalar idi, insanlar doğrudan güllələnir, uşaqların başı doğrudan kəsilir, qadınlar doğrudan zorlanırdı. Bu kino əvvəllər gördükləri kinodan bir də onunla fərqlənirdi ki, bu Kino sona çatmırdı və bu Kinonun sonu heç üfüqdə də görünmürdü.

Fazil Müəllimin Kinoteatrında baxdıqları bütün kinolarda bizimkilərin atdığı (onda ruslar da bizimkilər idi, xaxollar da, latışlar da, elə ermənilərin özləri də) hər gülləyə bir alman qarnını tuturdusa, bədbəxt almanların güllələri həmişə boşa çıxırdı. Ona görə yox ki, almanlar güllə atmağı bacarmırdılar, ona görə ki, ssenarini yazanlar da, rejissorlar da bizimkilərin qohum-əqrəbələri idi. Bu Kinoda isə bizimkilər, ruslar, xaxollar, latışlar, ermənilər deyil, bizimkilər elə bizimkilər idi. "Hollivud"un və "Mosfilm"nin birgə istehsalı olan bu Kinoda ssenariçilər də, rejissorlar da ermənilərin qohum-əqrəbələri idi. Və keçmiş bizimkilər ermənilərə dünyanın ən bahalı, ən müasir silahlarını versələr də, indi bizim bizimkiləri özünükülərinin qarşısında əliyalın buraxmışdılar. Və bu Kinoda atılan bombalar bizim başımıza tökülürdü, yandırılan evlər

bizim evləriydi, başı kəsilən uşaqlar bizim uşaqlarıydı, zorlanan qadınlar bizim qadınlarıydı. Bu Kinoda nemes biziydik.

Döyüşlərin birində əllərinə bir erməni qızı düşmüşdü. İntiqam eşqindən gözlərini qan tutmuş uşaqlar qızı zorlamaq istəmişdilər. Amma tir-tir titrəyən qızın insanın iliyinə işləyən yalvarışlı baxışları hələ insanlığını tam itirmədiyindən onun qanını dondurmuşdu. Yaralı ac qurdların əlinə düşmüş çarəsiz, ümidi Tanrıdan üzülmüş bu qızın zorlanmasına biganə qala bilməmişdi. Dəxli yox idi ki, bəlkə də günün birində bu qız onu vuracaqdı, amma indi onun qarşısında sabah onu vuracaq bir düşməni görmürdü, Tanrının ondan imdad diləyən yaratdığı bir varlığı görürdü. Bəlkə də uşaqlar bu qızı güllələsəydilər fərqi nə varmazdı, amma zorlanmasını qəbul edə bilməmişdi. Və qızcıqazı kolluğa basmaq istəyən uşaqları saxlamışdı:

- Dəyməyin!

Araya mübahisə düşmüşdü.

- Bəs onlar bizimkiləri zorlaya bilər?!

- Biz erməni deyilik!

Onu yaxşı tanımayanlardan biri:

- Ə, nə lotuluq eləyirsən?- deyib qızın üstünə yeriyəndə o, gülləni lüləyə verib bağırmışdı:

- Kimin kişiliyi çatır, buyursun! Cırıq-cırıq eləyəyəm! Dedim ki, biz erməni deyilik.

Onun hədəqəsindən çıxmış gözlərindən qorxub geri çəkilməmişdilər. Sonra qızın əynindən çıxarılmış pal-paltarı avtomatın lüləsi ilə yerdən qaldıraraq atmışdı üstünə.

- Geyin! Sürük burdan!

Soyulmuş kənd yumurtası kimi qəşəng və yeməli olan qızcıqaz bayaqdan ayıb yerlərini örtmək istədiyi əlləri əsə-əsə paltarlarını götürüb tələm-tələsik geyinmişdi, amma sonra yerindən tərپənmişdi.

- Sürük dedim sənə!

Qulaqlarına inanmayan qız ehmal-ehmal geri çəkilməyə başlamışdı və qorxa-qorxa soruşmuşdu:

- Qardaş, adın nədi?

- Sənin qardaşının... Sürük dedim.

- Sən Həzrət Abbas, adın nədi?

Qarabağ erməniləri bizimkilərə and verəndə Həzrəti-Abbasa and verərdilər. Və onlar da çox yaxşı bilirdilər ki, qarabağlılar Tanrıdan çox Həzrəti-Abbasdan qorxurlar.

Qızın belə bir ağır and verməsi onu əsəbləşdirmişdi:

- Səni zorlayıb güllələmədiyimə görə adım eşşək oğlu eşşəkdi! Sürük dedim, qəhbə!

Qız daha heç nə soruşmamışdı, çevrilib üzünü erməni kəndinə doğru qaçmağa başlamışdı, heç dala da baxmamışdı.

Axşam Komandir erməni qızını burax

dığına görə onu danlayanda demişdi:

- Komandir, mən arvad davası eləmirəm, torpaq davası eliyirəm.

İndi O və onlar torpaq davası eləyəndə bu qarşısındakı At belində Olan Adam heç nə olmamış kimi öz kefindəydi. Və onun vecinə deyildi ki, torpaq davası eləyən və torpaq davasında qırılan bu cavanlar hər şeylərini, hətta nişan üzüklərini belə satıb onun da evini-eşiyini, yurdunu-yuvasını, ailəsini, namusunu qoruyurlar. Və indi əyinlərinə əsgər paltarı deyil kəfən geyinmiş bu vurğun vurmuş cavanlar döyüş dostları Musanın Bakıda qılçaları kəsilmiş anasının həkiminə verməyə min manat pul tapa bilmirlər.

At Belində Olan Adam bu cavanlara həmişə yuxarıdan-aşağı baxmışdı, heç onları adam yerinə qoymamışdı. Salamlarını hərdən ağızucu alsa da, çoxuna özü salam verməmişdi. Bazar uşağı kimi, küçə uşağı kimi baxmışdı onlara. Tək o yox, at belində olanların hamısı günlərini pavilyonlarda, ya da Xankəndində erməni qızlarının qucağında keçirən, "sən niyə mənə belə baxdın" deyərək heç nəyin üstündə dava-dalaş salan, kinoteatrın arxasındakı bulvarı qladiator meydanına çevirən bu cavanların bu dünyadan nə istədiklərini başa düşə bilmirdilər. Əslində elə

cavanlar özləri də bu dünyadan nə istədiklərini bilmirdilər. Bu dünya çox böyük idi və bu böyük dünyada bilmədikləri çox şeylər vardı. Və bu böyük dünyada bilmədikləri o çox şeyləri öyrənmək həvəsində olmadıqlarından öz bildikləri kimi yaşayırdılar. Cəmiyyət onlara necə baxırdı - veclərinə deyildi. Çünki onlar çoxdan tüpürmüşdülər bu cəmiyyətə də, onun qanunlarına da! Hərdən o tüpürdükləri qanunların cənginə keçib gəzdikləri həbsxanalar da onların gözünü qıra bilməmişdi. Onlar qorxularını analarının bətnində qoyub çıxmışdılar. Çoxunun da iki adı vardı: biri atalarının qoyduğu, sənəddə yazılan ad, birinin də Dədə Qorqudsuz-filansız özləri qazanmışdılar - xarakterləriylə, yumruqlarıyla, dünyaya baxışlarıyla, özlərini müharibəli kinolardakı qəhrəmanlara bənzətməklə.

Və Şeytanın Övladları dünyanı öz məhvərindən çıxaranda, Böyük Dövlətlərin ssenariçiləri, rejissorları onları zorla itələyib müharibəli Kinonun tən ortasına atanda, onlara yuxarıdan-aşağı baxanlar və Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin kefini görənlər bu Kinoda heç epizodik rollarda da görənmişdilər, çıxdılar aradan. Amma onlar özləri kimilərini başlarına yığıb bəlkə də hər şeydən daha çox, qazandıqları adlarının şərəfinə, bazarında atom bombası satılması ilə öyündükləri Dünyanın Ən Varlı Şəhərlərinin şərəfinə atıldılar ölümün ağzına. Və heç kəs - nəinki at belində olan özümüzünkülər, hətta bu Kinonun Böyük Dövlətlərin Böyük Saraylarında oturan ssenariçiləri də, rejissorları da bunu gözləmədilər. Və ağıllarına belə gəlməzdi ki, onların həyatın dibində saydıqları bu ipə-sapa yatmazlar əliyalın topun-tüfəngin qarşısına çıxacaqlar, yazılan ssenarini pozacaq, rejissorları pis vəziyyətdə qoyacaq və bu Kinonu tezliklə başa çatdırmağa imkan verməyəcəklər.

İndi At Belində Olan Adam at belində olmayan, Böyük Dövlətlərin Böyük Saraylarında yazılan Kinonun ssenarisini pozan, rejissorlarını çıxılmaz vəziyyətdə qoyan bu cavanların qarşısında sarısını udub dayanmışdı. Həmişəki ədasından əsər-ələmət qalmamışdı, udquna-udquna heç vaxt adam yerinə qoymadığı cavanlara baxırdı. Baxırdı ki, bəlkə indi adam yerinə qoymağa məcbur olduğu bu cavanlardan hansısa araya girəyə, onu düşdüyü bu ağır vəziyyətdən xilas eləyə.

Baxdı, baxdı, hiss elədi ki, bu cavanlardan heç biri ona kömək əli uzatmaq fikrində deyil, onların da sir-sifətlərindən zəhər-zəhrimar yağırı. At Belində Olan Adam hardan biləydi ki, onlar müharibənin içində deyil, müharibə onların içində yaşayır. Və artıq onların damarlarından qızıl qırmızı qan yerinə qapqara bir nifrət axır. Özü də bu nifrət tək-cə düşməyə deyildi, onlardan olmayanların hamısıydı, hətta bu adam qardaşları olsa belə.

Gördü cır alça yemiş adamlar kimi üz-gözlərini turşudub maraqla hadisənin sonunu gözləyən bu cavanlardan kömək ummağa dəyməz, özünü ələ almağa çalışdı:

- Ay qardaşlar, mənə elə baxırsınız, elə bil erməniyəm.

Drakon:

- Sən ermənidən də pissən, dəyyus oğlu dəyyus!

At Belində Olan Adam içində nə qədər qorxu olsa da bir belə adamın arasında mənliliyinə sığışdırıb söyüşü yeyə bilmədi:

- Əlindəki avtomata görə yekə-yekə danışma.

Drakon avtomatı atdı uşaqların birinə və ona yaxınlaşıb necə vurdusa, At Belində Olan Adam aşdı və başladı yerdə qıvrılmağa.

Drakon qayıdıb avtomatını götürdü:

- Qalx ayağa!

Gördülər qalxa bilmir, qolundan tutub qaldırdılar. Cavanlığında o da qabağında yeyən olmamışdı, heç indi də pis deyildi. Bəlkə də təkbətək savaşa bu cavanların çoxuna can verməzdi, elə Drakonun özünə də. Amma indi müharibənin adamyeyənə çevirdiyi bu cavanlara cavab verməyə qurd ürəyi lazımıydı, o qurd ürəyi də onda yoxuydu. Üst-başının tozunu çırpı-çırpı yavaşca dedi:

- Qalsın qulluğunda!

Drakon avtomatı dirədi onun otuziki güllədən ötrü ölən qarnına:

- Çıxart şalvarını!

At Belində Olan Adamı elə bil ildırım vurdu, səksəndi:

- Nə deyirsən?

- Deyirəm, çıxart şalvarını!

- Yekə kişisən, ə! Lap ağ elədin ki!

- Çıxart şalvarını, dedim! Ya burdan tumanpaça gedəcəksən, ya da səni şadaraya çevirəcəm.

At Belində Olan Adam kipriklərini qırpmadan maddım-maddım yenə ətrafdakılara baxdı. Amma yenə heç kim onun baxışlarına cavab vermədi.

Kimsə istehza ilə dedi:

- İndiyədək o qədər adamı şalvarsız qoymusan! İndi də növbə sənindi!

Gördü yox, vəziyyət çox ağırdı, canavar sürüsünün arasına düşüb, bunlar onun şalvarını çıxaracaqlar, ondan sonra gərək gedib özünü asa, başladı yalvarmağa:

-Ə, nə danışırsınız? Mən ağsaqqal adamam, hamımız qohum-əqrəbayıq. Çoxunuzun dədəsiylə çörək kəsmişəm.

Drakon sözündən dönənə oxşamırdı:

- Bizim qohum-əqrəbalarımız səninkilər kimi Bakıda kef eləmirlər, səngərlərdə qırılırlar.

Çıxart şalvarını!

- Ə, məni də, özünü də biabır eləməyin! Ayıbdı! Camaatı üstümüzə güldürməyin! Puldan ötrü adam belə şeylər eləməz. Mən bilməmişəm pulu sən istəyirsən, nə qədər lazımdı uşaq göndərim, gedib gətirsin.

Drakon az qaldı avtomatın lüləsi ilə onun qarnını deşə:

- Çıxart!

-Ə, qeyrətənsən! Məni dalıağaclı eləmə! Bu şəhərə qan salma!

Drakon:

- Qeyrətsiz sən nəsəndi! - dedi və avtomatın qundağıyla onun sinəsindən vurdu.

At Belində Olan Adam səndərlədi, amma bu dəfə yıxılmadı, özünü tarazlaya bildi:

- Başından yekə qələt eləyirsən, Drakon! Mənim şalvarımı çıxaran hələ anasından olmayıb.

Bu vaxt Drakon onun başının üstündən bir qatar güllə buraxdı.

At Belində Olan Adam elə bildi güllələr ona dəydi. Və güllə dəymiş kimi də geri sıçrayıb yığıldı.

Drakon avtomatı dirədi onun qarnına və bağırdı:

- Çıxart şalvarını!- sifətində bircə qıça da qan qalmamışdı.

Artıq ölümünü gözünün altına alan

At Belində Olan Adam yapışdı avtomatın lüləsindən:

- At, oğraş! Nəslini şalvarsız qoymasam atama lənət!

Drakon uşaqlara əmr elədi:

- Ə, çıxardın bunun şalvarını!

Uşaqlar düşdülər At Belində Olan Adamın üstünə.

Bayaqdan bir kənardə dayanıb hadisələri izləyən Pələng gördü ki, uşaqlar zorla At Belində Olan Adamın şalvarını çıxarırlar, özünü saxlaya bilmədi. Yeridi irəli, qarğa-quzğuna dönmüş uşaqların hərəsini bir tərəfə itələdi:

- Ə, ayıbdı! Onsuz da ona olan oldu - dedi və yaxınlaşdı Drakona; - Bu, sən kimi oğula yaraşmaz! Vur öldür, amma camaatı biabır eləmə!

Drakon Pələngi bir kənara itələdi:

- Sən nə deyirsən, ə?!

- Deyirəm bəsdə, burax getsin. Kişi kişinin şalvarını çıxarmaz!

Drakon:

- Sən qarışma!- sonra yenə uşaqlara əmr elədi, - İşinizdə olun!

Amma Pələng geri çəkilmədi, yenidən uşaqların qabağını kəsdi. Pələngin onun önündə meydan oxuduğunu görən Drakon bu dəfə özündən çıxdı, onun qolundan yapışib fırladıb atdı kənara:

- Demədim sən qarışma?

Pələng yıxıldığı yerdən qalxdı, hirsindən dodağını necə dişlədisə qan çənəsi aşağı axdı, dodağının qanını sümürüb tüpürdü yerə, əlinin dalı ilə ağızını sildi və yenidən girdi araya:

- Drakon, dedim burax getsin! Mən sənə əl qaldırmaq istəmirəm.

- Ə, kiçik, sən də kişi olmusan?

- Böyüksən, qardaşımsan, cavab qaytarmıram, yoxsa...

Uşaqlar At Belində Olan Adamı unudub girdilər onların arasın:

- Ə, yekə kişisiz, bir oğraşa görə dalaşib camaatı üstümüzdə güldürməyin!

Drakonun başı çönmüşdü, heç nə eşitmək istəmirdi:

- Yaxın duranın anasını ağıladaram!- dedi və Pələngi boğazladı, - Yoxsa, nə...

Boğazını Drakonun möhkəm əllərindən qurtarmağa çalışan Pələng day dözmədi:

- Yoxsa mən sənə şalvarını...

- Ə, mənim?!

Drakon Pələngin boğazını buraxdı, istədi onu vura, amma Pələng ondan cəld tərpendi. Və Drakon həyatında ilk dəfə birinci vuruldu. Gözlənilməz zərbədən özünü itirdi, bir anlıq əli ilə üzünü tutub başını silkələdi və canavar ovunun üstünə atılan kimi atıldı Pələngin üstünə.

Bir az əvvəl az qala şalvarsız qalacaq At Belində Olan Adam artıq özünə gəlmişdi və istehza ilə hər gün səngərdə kürək-kürəyə yatan bu oğulların onun üstündə bir-birlərini necə vəhşicəsinə yumruqlamalarına tamaşa edirdi.

Bütün söyüşlərə baxmayaraq, uşaqlar yenidən onları aralamağa çalışdılar və Drakonun yenidən yeddimərtəbəli söyüşlərini eşitdilər, kimsə dedi:

- Ə, buraxın qırsınlar bir-birlərini.

Üz-gözləri al qanın içindəydi, heç kim can vermək istəmirdi, amma Drakon Pələngi üstələmişdi.

Bu vaxt batalyonun həyətinə bir "UAZ" girdi, gəlib saxladı mərəkənin yanında. Bir nəfər cəld maşından düşdü və düşən kimi də bağırdı:

- Ə, nə durub baxırsınız?! Aralayın!

- Komandir! Aralayana ana-bacı söyüşü söyüblər.

- Aralayın, dedim sizə!- dedi Komandir və özü girdi savaşaqların arasına.

Komandirin özünün araya girdiyini görən uşaqlar da tökülüb onları birtəhər ayıra bildilər. Amma aralanan kimi də hər ikisi özünü atdı silahlarının üstünə və qaldırdılar bir-birlərinə. Komandir girdi ikisinin də arasına:

- Salın silahları, axmaqlar! Salın, dedim!

Drakon:

- Çəkil, Komandir! Bu küçüyü deşik-deşik edəcəm.

Pələng bağırdı:

- Küçüyün səsi gəlir!

Komandir yapışdı hər ikisinin silahının lüləsindən, dirədi öz böyrünə:

- Onda mənə atın! Atın dana, it uşağı! Atın ürəyiniz soyusun! Niyə atmırsız?!

Drakon:

- Çəkil, Komandir, vallah, ataram!

- At dana, nə durmusan?! At, qoy ermənilər bayram eləsin!

Drakon silahı saldı aşağı və hayqırdı:

- Pələng, ananı ağlar qoymasam qəhbənin oğluyam.

Pələng:

- Baxarıq, kimin anası ağlar qalacaq. Sonacan getməyən elə qəhbənin oğludu.

Komandir:

- Kəsin səsinizi! - sonra uşaqlara əmr elədi;- Alın bunların silahlarını!

Heç kim bu əmri yerinə yetirməyə ürək eləmədi, Drakonun canını almaq olardı, amma silahını yox. O boyda Sovet hökumətinin asıb-kəsən vaxtı Drakon bu şəhərdə açıq-açıqına silahla gəzmişdi, heç kəs də ona gözün üstə qaşın var deyə bilməmişdi.

Komandir:

- Əmr eləyirəm!

Pələng könülsüz-könülsüz əmrə tabe oldu və silahı özü verdi, amma Drakon üç-dörd addım geri çəkildi:

- Mənim silahımı alan oğlan hələ anasından doğulmayıb! Yaxın gələnə ataram!

- Ver silahı, dedim!

- Komandir, bu avtomatı mənə sən verməmişən, sən də alasan! Mən bunu məşinımı satın gedib Tiflisdən almışam.

Komandir əmri yerinə yetirməkdən çəkinən uşaqlara yenidən əmr elədi:

- Alın silahını!

Uşaqlar irəli yeridilər, Drakon bir-iki addım da geri çəkildi və ağzı köpüklənə-köpüklənə dedi:

- Yaxın gələnin...

Komandir:

- Sən Qur'ana and içmişən!

Drakon hər an sıçramağa hazır olan bir əfi ilan kimi quyruğunun üstündə durmuşdu:

- Mən torpağı qorumağa and içmişəm, avtomatı sənə verməyə yox!

At Belində Olan Adamın bədəninə bayaq batırılmış min-bir tikan yavaş-yavaş çıxmaqdaydı, bundan ləzzət alırdı və ürəyində deyirdi: "Di, qırın bir-birinizi köpəyuşağı".

Komandir daha da sərtləşdi:

- Həbs eləyin bunu!

Drakon:

- Məni? Qıraram hamınızı!- dedi və üz tutdu darvazaya tərəf. - Tüpürüm hamınıza! Mən getdim! Pələng, sən yoxsan! Sən ölüsən!

Batalyonun ağsaqqallarından biri:

- Komandir, qoy getsin. Bir azdan hirs soyuyar. Onu da başa düşmək lazımdı. Gözünün qabağında o boyda qardaşını vurublar.

Bir xeyli uşaq da Drakonun ardınca getdi, bunlar onun xətrinə batalyona gələn döyüşçülər idi. Bunu görəndə Drakon geri çevrildi və qəzəblə bağırırdı:

- Siz hara,ə! Küçüklər! Qayıdın geri!

Drakon getdi, darvazadan çıxanda da havaya bir qatar güllə buraxdı.

Komandir hirsindən yaşarmış gözlərini sildi. Nəfəsi çatmırdı, tənqənəfəs olmuşdu. Son zamanlar hər dəfə əsəbləşəndə belə olurdu. Bir xeyli öskürdü, sanki nəfəs yollarını açırdı, bir az sakitləşdi, sonra Pələngdən soruşdu:

- Nə üstə boğuşurdunuz?

Pələng başı ilə At Belində Olan Adamı göstərdi və Komandir onu indi gördü, ətrafdakılardan soruşdu:

- Bu burda nə gəzir?

Uşaqlar:

- Drakon dedi ki, gedin basın baqaja gətirin. Biz də gətirdik. Amma yazığımız gəldi baqaja basmadıq.

- Nədən ötrü?

Pələng:

- Şalvarını çıxartdırmaq istəyirdi, mən də qoymadım.

Komandir qulaqlarına inanmadı. Drakonun ilan kimi xəzinəsinin üstündə qıvrılıb yatan, ev-eşiyi dağılanlara əl uzatmayan vəzifəli adamlardan xoşlanmadığını, tez-tez onları sancağını, hətta bəzilərinə lifçik də göndərdiyini bilirdi. Və onu da bilirdi ki, bu vəzifəli adamların bəziləri batalyonlara könüllü kömək eləsələr də, bəziləri bunu Drakonun qorxusundan edir. Amma

Komandir onu da bilmirdi ki, mindiyi UAZ-ı kolxoz sədri ona öz xoşu ilə bağışlamayıb, Drakonun qorxusundan gətirib vermişdi. Belə şeylərin üstə bir neçə dəfə Drakonu bərk danlamışdı. Demişdi ki, heç kimi məcbur eləmək lazım deyil, camaat bizə pis baxır.

Drakonun da cavabı həmişə belə olmuşdu:

- Komandir, bu pulları özləri kəsməyib ha! Bu camaatdan qazanıblar! Vuruşmağa qeyrətləri çatmır, qoy heç olmazsa canları çıxsın indi bir az millətə xərcləsinlər.

Drakondan belə şeylər gözləmək olardı, kimisə döyə bilərdi, kimisə cəzalandıra, kimisə maşının baqajına da basa bilərdi, uf demədən kimisə öldürmək də onun əlində su içmək kimi bir şey idi, amma kiminsə şalvarını çıxartmaq... Buna onun qəbul etdiyi yazılmamış oğru qanunları yol vermirdi. Ona görə də Komandir çox təəccübləndi:

- Niyə?

- Pul istəyib, verməyib...

Uşaqlardan biri Pələngin üstünə bozardı:

- Sən də bilmədiyən şeyi danışma. Elə deyil, Komandir. Dünən Musagilə qrad düşüb, anasını götürdülər Bakıya, arvadın qılçalarını kəsiblər. Səhər-səhər Musa zəng eləmişdi, həkimlər min manat istəyiblər. Drakon da göndərdi ki, gedin bundan alın. Biz də getdik vermədi. Drakon da hirsləndi, arxasını da özünüz eşitdiniz.

Komandir At Belində Olan Adamı başdan ayağa deyil, ayaqdan başa süzdü, sonra xayxırdı, özünü onun sifətinə tükürməkdən zorla saxladı və tükürdü yerə:

- Ə, sən nə cındır adamsan, ə! Bakıdan gələnlərin dalın yuyursan, özününkünə beş manat qıymırsan?!

Drakonun əlindən zorla qurtulmuş At Belində Olan Adam indi yenidən qırx arşın quyunun dibinə düşdü, özünə bəraət qazandırmaq istədi:

- Komandir! Seyid Lazım ağanın cəddi haqqı bilməmişəm. Hər gün o gəlir pul ver, bu gəlir pul ver. Mən köpəyoğlu nə bilim kim kimdi. Mənə demədilərki siz istəyirsiniz.

Komandir gördü ki, əsəbləri onu dalınca sürükləyir və belə getsə əlindən xəta çıxsa bilər, onsuz da adları bədnam idi. Onları ermənilərə deyil, özlərinə düşmən sayan hökumət bu könüllü batalyonları gözdən salmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırdı, haqlarında gündə yüz şeyiə buraxırdı.

Gecə Dolu başlayanda balalarını götürüb canlarını qurtarmaq istəyənlər heç qapılarının cəftəsini də vurmağa macal tapmırdılar. Yiyəsiz, ağzı günə qalmış dopdolu evlər demək olar ki, hər gecə yağmalanırdı. Səhər qayıdıb evlərini talanmış görünələr heç şikayət də eləmiridilər, şikayət eləməyə yer də yox idi, milis səngərdə, rəis səngərdə, kimə şikayət eləsinlər. Hökumət də şəhərdə nə oğurluq, nə quldurluq olurdu hamısını batalyonun uşaqlarının üstünə atırdı. Onların isə "Qur'an" götürüb nə qapı-qapı düşməyə vaxtları vardı, nə də buna həvəsləri - başları müharibəyə qarışmışdı.

Belə söz-söhbətlərdən təngə gəlmiş Komandir bir gün Rəisin qabağını kəsib dedi:

- Rəis, gəlmə oğrular bu şəhərdə ev qoymadı. Hökumət də bunu bizim üstümüzə atır. Bunların qabağını al, yoxsa axırı yaxşı olmayacaq!

- Komandir, vallah, gücüm çatmır. Bilmirəm erməniylə vuruşum, yoxsa bu binamuslarla. Birdilər, ikidilər, böyük bir şaykadılar. Oturublar qonşu rayonlarda, gəlib buranı şimon eləyib aradan çıxırlar. Həmin rayonun rəislərinə deyirəm, deyirlər ki, oğurluq sənin ərazində olur, canın çıxsın özün tap. İndi mən erməniylə vuruşum, oğru axtarım, nə bilim nə qələt eləyim?!

Komandir görmüşdü doğrudan Rəisin gücü çatmır, bu qarışıqlıqdan, başlı-başınalıqdan əli-qolu açılan oğrulara xəbər göndərmişdi ki, adam kişi olar... Amma oğrular onu eşitməmişdi.

Komandir bir də xəbərdarlıq etmişdi:

- Məni hövsələdən çıxarmayın!

Oğrubaşının ona göndərdiyi cavab qısa olmuşdu:

- Əlindən gələni beş qaba çək!

Bu cavabdan on-on beş gün sonra ağzından vurulmuş oğrubaşının cəsədi Lenin meydanının ortasına atılmışdı, biləyini də kəsib qoymuşdular sinəsinə. Camaat yığılmışdı meydana.

- Səni vuranın əlinə qurban olum!
- Arvad tumanı oğurlayan oğraş!
- Di gəbər!

Komandir də bir az aralıda Drakonla dayanıb tamaşa edirdi.

Rəis ona yaxınlaşıb yavaşca dedi:

- Komandir, heç olmasa bu oğraşın meyidini ataydın ermənilər tərəfə.
- Onda başqalarına görk olmazdı. Qoy camaat da bilsin kim kimdi.
- Komandir, açılmayacaq bir iş qoydun boynumuza, zəhləmi tökəcəklər.

İndi Drakon yenə hökumətin əlinə dəstəvuz vermişdi. Hökumət birinin üstünə beşini qoyub bütün şəhərə yayacaqdı ki, At Belində Olan Adamı aparıb batalyonda döyüblər, pulunu əlindən alıblar, day nə bilim nə. İndi Komandirin gözünün qabağına bu gəlirdi, yoxsa elə məmnuniyyətlə özü bunun şalvarını çıxartdırıb başına geyindirərdi. Hövsələsini basdı:

- Atın bunu bayıra!

Uşaqlar bir andaca At Belində Olan Adamı itqusdu eləyib darvazadan bayıra tulladılar.

Ömrü boyu başqalarını alçaldan və təhqir eləyən indi özü alçaldılmış və təhqir olunmuş halda “qalsın qulluğunuzda” deyib qayıtdı kabinetinə.

Komandiri yenə öskürək tutdu, hirsindən başı partlayırdı. Həmişə əsəblərini sakitləşdirmək üçün iki stəkan tünd çay içərdi. Və bu iki stəkan tünd çay təkə onun ağrıların səmmini almırdı, həm də yorğunluğunu çıxarırdı. Üzünü çayxana tərəfə çevirəndə gözü qoz ağacının altında dayanan və bayaqdan bəri baş verənləri çaşqınlıqla izləyən yad bir adama sataşdı, yenə özündən çıxdı...

... Olmurdu, nə qədər əlləşsə də göydən tökülən odun-alovun içində bu dəli-dolu uşaqları əsl əsgərə çevirmək, onlara hərbi nizam-intizamı aşılamaq mümkün deyildi. Buna vaxt da yox idi. Bir tərəfdən də dəfələrlə Müdafiə Nazirliyinə müraciət etsə də, uşaqlara təlim keçmək üçün batalyona peşəkar zabitlər vermirdilər. O da gedib orta məktəbdəki hərbi dərslər deyən müəllimləri yalvarıb gətirmişdi batalyona. Əslində onların da çoxu mütəxəssis deyildi, sadəcə olaraq orduda olmuş adamlardı. Yenə sağ olsunlar, uşaqlara az-çox silahı söküb-yığmağı, təmizləməyi, güllə atmağı öyrədə bilirdilər.

Əvvəllər həyəətə iynə atsan yerə düşməzdi. Bura özünü göstərməyə, “mən də varam” deyərək özünü gözə soxmağa, uşaqlardan eşitdikləri döyüş səhnələrinin üstünə beşini də qoyub gedib orda-burda öz adlarına çıxmağa gələnlərin sayı döyüşlərin sayından qat-qat çox olardı.

İmarət adlanan bu yer savaşa başlayanadək “Qarabağ” komandasının stadionu olduğundan adamlar elə bil bir azdan başlayacaq futbola baxmağa gəlirdilər. Komandir bunun qarşısını almaq üçün çox əziyyət çəkmişdi, hətta üç-dörd dəfə bir-ikisini qapaz altına da salmışdı, yenə öht olmurdu. Darvazaya növbətçilər də qoydurmuşdu ki, heç kəsi içəri buraxmasınlar. Amma yenə görürdün çəpərdən, hasardan aşın gələnlər var...

- Növbətçi!

Növbətçi yüyürüb gəldi:

- Eşidirəm, Komandir!
- Bunu bura kim buraxıb?!

Növbətçi qorxa-qorxa dedi:

- Bakıdan gəlib. Yurnalistdi, sizi görmək istəyir.
- Növbətçinin vəzifəsi nədi?
- Batalyonun həyətinə kənar şəxsləri buraxmamaq!
- Di get öz komandirinə de ki, səni bir sutka qubbağa salsın.

Növbətçi:

- Oldu, Komandir!

Komandir:

- Bu jurnalistlər də elə bilir bura yel əsib qoz tökülüb. Ay qardaş, bura qoz tökülmür ey, bomba tökülür, bomba. Yaxşı, gəl görüm.

Getdi çayxanaya tərəf, Yurnalist də onun ardınca. Çayxanadakılar dərhal qalxdılar, Komandir əli ilə işarə elədi ki, əyləşin, stolların birinin üstündə dominonu görüb:

- Onu yığışdırın! Kim domino oynamaq istəyirsə, getsin xarabasında oynasın. - sonra üzünü tutdu Yurnalistə;- Otur də, qolundan tutub oturdacam?

Bəlkə də həyatında ilk dəfə belə sərt qarşılanan Yurnalist özünü itirmişdi, ehtiyatla oturdu. İki çaynıq çay gətirdilər, birini məxsusi Komandir üçün, birini də qonağa. Komandir əvvəl qonağa, sonra özünə çay süzdü:

- Çayını iç. Bağışla dana, limonumuz yoxdu, çölcülükdü, - dərhal da hiss elədi ki, yaxşı iş görmədi, hər halda qonaqdı və bir də bu yazığın nə günahı, gülümsəməyə çalışdı; - Fikir vermə. Günümüz belədi. Milləti əli yalın qoyublar ermənilərin qabağında aciz. Heç kimdə hövsələ qalmayıb. Xoş gəlmisən. Eşidirəm.

Yurnalistin qıvrığı bir az açıldı:

- Sizdən müsahibə almaq istəyirəm.

- Dostum, o gün bir qəhbə gəlibmiş. Qırılan oğullar qalib bir tərəfdə, düşüb bu şəhərin küçələrinə, axtarıb harda bağlı qapı var, onu çəkib. Dünən baxırdım, deyirdi camaat qaçıb. Saçından tutub başını soxasan təzəyin içinə ki, bəs bu ermənilərin qabağını kim kəsib? Hökumət? Yoxsa sənəin dədən? Kim qaçıb, ay qəhbə, hara qaçıb?! O tində gördüyün məktəbdəki uşaqları Amerikadan gətiriblər?! Olmadı də dostum, qoyun öldüyümüz yerdə ölək. Erməni bir tərəfdən, hökumət bir tərəfdən, siz də bir tərəfdən. Ə, ordan Qeyrət Dağarcığını çağırın. Hökumət yoxdu. Var ey, özləri üçündü. Hökumət hökumət olsaydı çoxdan arvad-uşağı burdan köçürərdi ki, rahat vuruşa bilək. Adam qeyrətə nə qədər boğular?! Gecə səngərdəsən, səhər gəlib görürsən qrad gəlib düşüb ev-eşiyini dağıdıb, ailəni parça-parça eləyib. Sizi ana doğub, bizi inək?! Sizinkilər uşaqdı, bizimkilər əcinnə?! Mən özüm ha məcbur eləyirəm ki, uşaqlar arvad-uşağı şəhərdən çıxarsınlar, çıxartmırlar, utanırlar. Deyirlər ayıbdı. Qrad ayıba baxmır ey! Gecə burdaydın?

- Burdaydım.

- Qradı gördün?

- Gördüm.

- Şalvarını batırmadın?

Gecə Dolu başlayanda ilk zərbədən ev necə silkələndisə, elə bildi zəlzələ oldu. Yatdığı yerdən dik atıldı, tumanpaça özünü pəncərədən bayıra tulladı. Ev sahibi isə heç nə olmamış kimi sakitcə onun özünü pəncərədən necə atmasına baxıb güldü. Əvvəlcə uşaqlarını zirzəmiyə endirdi, sonra qayıdıb onun şalvarını götürdü, düşdü həyətə və atdı üstünə:

- Ala geyin, ə! Ayıbdı. Ermənilər qəfil gələrlər, biabır olarıq!

O da titrəyə-titrəyə soruşdu:

- Bu nədi?

- Kanfetdi, ermənilər atır.

Ev sahibinin özünü belə sakit aparması da onun titrəməsini kəsə bilmədi. Ev sahibi gördü ki, yox, qonağı çox pis qorxub, havalanmaq dərəcəsinədədi. Gedib bir çabba stəkan araq gətirdi:

- Ala iç! Ala, utanma. Biz də əvvəllər belə olurduq.

Arağı birbaşa çəkdi başına, soğanı da alma kimi gəmirirdi. Arağın havası onu bir az toxtatdı. Amma Dolu kəsəndən sonra yenidən qayıdıb evə girməyə qorxdı, oturdu həyətdəki kütüklərin birinin üstündə:

- Bəlkə bir stəkan da...

Ev sahibi gedib bir stəkan da araq gətirdi və gülə-gülə dedi:

- Köpəyoğlunun arağı qradın dərmanıdır.

İkinci stəkandan sonra özünə gəlib soruşdu:

- Bəs bu uşaqlardan qorxmursan?

- Niyə qorxmuram? Adam deyiləm? Arvada deyirəm get kəndə, getmir, deyir səni qoyum hara gedim. Uşaqlar da deyir anamız getmirsə, biz də getmirik. İndi görürsən bu camaat nə çəkir?!

Gecəni yenidən xatırlayan Yurnalist dedi:

- Sözü düz, bərk qorxdum.

Bu vaxt hərbi formanın içində itib-batan, əlində tutduğu tufəngdən iki-üç qarış böyük qarayanız bir uşaq yaxınlaşıb əsgər salamı verdi:

- Yoldaş Komandır! Sırası əsgər Qeyrət Dağarcığı sizin əmrinizlə gəlib!

- Yaxın gəl! Bilirsən bunun neçə yaşı var? On beş. Səngərdən çıxara bilmirəm. On dəfə qovmuşam, gedib görmüşəm səngərdədi. Day indi qovmuram. Gedə bilərsən.

- Oldu!- deyə Qeyrət Dağarcığı yenə əsgər salamı verib çevrilib getdi.

- Bundan yazın dana! Yoxsa, axtarıb beş-altı bağlı qapı tapıb çəkirsiniz, sonra da qəhbəşivən salırsınız ki, camaat qaçıb. Nə demək istəyirsiniz? Ermənilərə nakolka verirsiniz ki, şəhər boşdu, qorxmayın?!

- Mən o xanımın çəkdiyinə cavabdeh deyiləm.

Komandır soyumuş çayını götürüb atdı yerə, yeni bir çay süzdü, bir qurtum içdi, sonra sözü davam elədi:

- Get də! Get o həkimi tap, o binamusdan yaz. Yaz ki, biri canını ver, biri də canını verən oğulun anasından pul istəyir. Yox, bunları yazmassan. Bilirsən gedib nə yazacaqsan?! Oğullar qalacaq qıraqda, bayaq gördüklərini yazacaqsan. Yazacaqsan ki, cəbhəçilər quldurluq edir, vəzifəliləri soyur, bir-birini qırır, çünki sənin hökumətin bunu istəyir.

Yurnalist başını buladı:

- Komandır, mən hökumət jurnalisti deyiləm. Hökumət jurnalisti olsaydım, hökumətin yanına gedərdim, bura gəlməzdim.

- Götür çayını iç. İncimə, həqiqət budu. Oturmusunuz Bakıda, burdan xəbəriniz yoxdu. İnsanlar dəli kimidilər, hər sözdən havalanırlar. Qəzətdəki adi bir yalan adama erməni gülləsindən pis dəyir. Dünən o verilişdən sonra bütün şəhər bir-birinə dəymişdi. Mən olmasam uşaqlar gedib onu studiyanın qabağında sürüyəcəkdilər. Qaldı müsahibəyə... Bilirsən dostum, müharibədə üç cürə adam var. Döyüşənlər, tank belində şəkil çəkdirənlər, bir də müsahibə verənlər. Bu boyda rayonda iki tank var, birini camaat pul yığıb alıb, Qarağacda qəbristanlığında ermənilərin qabağın kəsib. O birini də Mütəllibov göndərib özünükülərə, guya biz nemesik. Ağ Evin qabağında, ordakıları qoruyur. Şəkil çəkdirənlər üçündü, istəyirsən get birini də sən çəkdir. Bizim batalyondakılar döyüşənlərdi, şəkil yerini də göstərdim. Müsahibə verənlər də Ağ Evdədilər, bilyard oynayırlar. Gecə düşən kimi də qaçırırlar Bərdəyə, hələ biri qrad səsi eşitməyib. Elələri var heç Bərdədən bu tərəfə keçmir, sürücüləri gəlib ezamiyyət vəərəqlərini möhürləyib gedir.

- Bunlardan xəbərim var.

- Xəbərin var, get yaz də, niyə yazmırsan? Dostum, Nitşe deyir ki...

Nitşenin adını eşidən Yurnalist - heç özü Nitşeni oxumamışdı, sadəcə adını eşitmişdi və bir də onu bilirdi ki, Hitlerin ən çox sevdiyi filosof olub - təəccübünü gizlədə bilmədi:

- Siz Nitşeni oxumusunuz? Axı mənə dedilər sizin ali təhsiliniz yoxdu.

- Ali məktəblərdə Nitşe keçirlər ki?! Bir də sənə kim deyib ki, mənim ali təhsilim yoxdu? Var. Özü də bilirsən müəllimim kim olub?! Bəy!

- Universitetdə oxumusunuz?

- Hə! Altıncı kalonda, düz il yarım Bəy mənə dərs deyib. Sonra biri Bəyin xətrinə dəydiyinə görə başını soxdum tualetə, qovdular, getdim diplomu Kalımda aldım. Nə deyirdim, hə. Qulaq as, Nitşe deyir ki, öləcəm, mənə bu torpağa basdıracaqsız, sonra bu torpağı mənə görə daha çox sevəcəksiz. İndi biz nə qədər ölürük, sizlərə bu torpağı sevdirə bilmirik ki, bilmirik! Gərək bu millətin yarısı qırıla ki, bu torpağı sevsiniz. Hələ onu da Allah bilir sevcəksiz, ya yox! Nə isə... Bağışla, dostum, həm başım ağrıyır, həm də işim çoxdu.

Komandır soyuduğundan bir az da tündləşmiş qapqara çayı bu dəfə yerə atmadı, götürüb su kimi çəkdi başına və qalxdı ayağa.

- İndi mənə müsahibə verməyəcəksiz?

- Niyə verməyəcəm, verəcəm, dostum.

- Bəs nə vaxt?
- İnşallah. Xankəndində!- dedi Komandir və üzünü tutdu çayçıya;- O Şairi tapın, səhər buralarda sülənirdi. Qonağı təhvil verin ona.

Kənarda dayanmış Şair bir az irəli çıxdı:

- Burdayam, Komandir.

- Ayıqsan?

- Komandir, bir baş ki sərxoş deyil, kəs tulla dibindən. Zarafat eləyirəm, sənin qanununu pozub bura sərxoş gəlmək olar?

- Deyəsən, ağillanmısan. Yaxşı, qonağı sənə tapşırıram.

- Baş üstə, Komandir. Gecə elə bizdə qalmışdı.

- Day denən taylı tayını tapıb ki! Dostum, sənə bir söz də deyim, bilməmiş olmazsan, müharibə başlayanda Səməd Vurğun yazırdı ki, bilsin ana torpaq, eşitsin Vətən, müsəlləh əsgərim mən də bu gündən. Bəs hanı bu günün səmədvurğunları? Hanı? Hanı rəsulrzalar, süleymanrüstəmlər, qırılıblar?! Niyə gəlmirlər? O Lenin meydanında millət, Vətən deyib nənəm də bağırar! Bura gəlsinlər ey, bura! Demirəm ha gəlib silah götürüb bizə qoşulsunlar. Gəlsinlər görsünlər ölmüşük, qalmışıq. Gəlsinlər bu kəfən geyinən uşaqlarla görüşsünlər, onlara bir ürək-dirək versinlər...

Şair:

- Niyə, Komandir, gəlirlər.- dedi

və üç-dörd nəfərin adını da çəkdi.

- Aydın Məmmədovu deyirsənsə, o mənim xətrimə gəlir. Türmədə bir yerdə yatmışıq. Sağ olsun, hərdən gəlib bu uşaqların, elə də mənim başıma bir az ağıl qoyur. Qaldı o biri saydıqların, onlar buralıdılar. Bilmirəm ürəkləri yanır gəlirlər, yoxsa gəlirlər görsünlər hələ evlərinə bomba düşüb, ya yox. Yaxşı, Allah amanında, sonra görüşərik. Şair, gedin Bayatda Azərhusəynin pavilyonunda bir tikə çörək yeyin. Qoy gecə də oralarda qalsın, havayı bombaya qurban olmasın.

Şair:

- Baş üstə.

Yurnalist:

- Komandir, icazə ver, bir dəfə sizinlə döyüşə gedim.

- Yox! Sən get qələminlə vuruş, dostum! Get bu uşaqlardan yaz. Get nə istəyirsən yaz, amma kişi kimi yaz, həqiqəti yaz. O qəhbəni də görsən denən bir də buralarda fırlanmasın, yoxsa verərəm bu qız görməmiş uşaqların əlinə, çeynəyərlər.

Gedə-gedə Yurnalist Şairə deyirdi:

- Heyf, Bakıdan basa-basa bura gəldim, müsahibə vermədi.

Şair:

- Ə, sən nə tupoy adamsan,ə. Bundan da gözəl müsahibə olar?!

Pələng Komandirin bir az yumşaldığını görüb getdi ardınca:

- Komandir!

Komandir ayaq saxlamadan:

- Eşidirəm.

- Komandir! Bir qələtdi eləmişəm. Denən silahımı qaytarsınlar. Mənim də maşınım yoxdu ki, satıb silah alım.

Komandir dayandı, üz-gözündən peşmançılıq tökülən Pələngə baxdı - bu uşaqlar nə tez qocaldılar. Müharibə bu cavanları günbəgün yox, aybaay qocaldırdı. Bəxtləri gətirib onlara dəyməyən güllələr ruhlarına, sevgilərinə dəyirdi, arzularına dəyirdi. Və özləri də bilmədən sevgiləri də ölmüşdü, arzuları da, ruhları da. Bircə sabaha olan ümidləri ölməmişdi, o ümidli sabahları ölümdən qurtarmaq uğrunda vuruşurdular. Hər döyüşdən salamat çıxmalarını qənimət bilirdilər. Deyirdilər, nə yaşayırıq, nəfə yaşayırıq. Hər gün nəfə yaşayan, dünyada sabaha ümidindən və əlindəki silahdan başqa heç nəyi qalmayan bu cavanın silahını əlindən almaq çox

ağır idi. Bu qocalmış cavan gecələr qız qucaqlayıb yatmırdı, silahını qucaqlayıb yatırdı. Könlünü almaq üçün əlini atıb Pələngin saçından yapışdı və mehribancasına dedi:

- Yaxşı! Sabah baxarıq! İndi ayrı bir məsələni həll elə. Həkim nə qədər pul istəmişdi?

- Min manat.

Komandir cibindəki pulları çıxarıb saydı, altmış beş manat idi, on beşini qaytarıb qoydu cibinə, əllisini verdi Pələngə:

- Ala bunu, özümüzünkülərə də de, kimdə nə var yığsınlar, göndərin. Elə verin o jurnalist aparsın.

Komandir özümüzünkülər deyəndə şəhər uşaqlarını nəzərdə tuturdu. Şəhər uşaqları müharibə başlayanadək heç də at belində olanlardan pis yaşamırdılar. Evləri-eşikləri, maşınları. Kiminin çayxanası vardı, kiminin mağazası, kiminin də restoranı. Çayxanası, dükanı olmayanların da hardan, necə qazandığı ilə maraqlanmaq da ayıb sayılırdı. Özlərini oda-közə vurub qəşəng qazanmağı da bacarırdılar, qəşəng yaşamağı da. Çoxu alver ilə məşğul idi. Moskvadan vurub Kiyevdən çıxırdılar, Kiyevdən vurub Riqadan. Son zamanlar əllərini Polşaya da uzatmışdılar. Dünyanın malını daşıyırdılar bu şəhərə. Hətta Moskvada tapılmayan şeylər də bu şəhərin bazarında tapılırdı. Söz gəzirdi ki, Dünyanın Bu Ən Varlı Şəhərinin bazarında atom bombası da satılır.

Uşaqlar da zarafatla deyirdilər:

- Bombamız var ey, müştərisi olmadığından üzə çıxarmırıq.

Amma müharibə hər şeyi alt-üst elədi. Day pul qazanmaq haqqında düşünüən yox idi, day restoranlarda şampan partlatmırdılar, day kimsə Moskvadan gətirdiyi "Mercedes"lə forslanmırdı. Day dünyanın malı bu şəhərə daşınmırdı. Moskvadan vurub Kiyevdən, Kiyevdən vurub Riqadan çıxan uşaqlar əllərindəkini-ovuclarındakını silah-sursata verib iki il idi oturmışdular səngərlərdə. Kisədən yeyirdilər. Bu kisə də dibsiz deyildi.

Hökumətin bütün hədələrinə baxmayaraq, şəhərin imkanlı adamları bu könüllü batalyonlara kömək edirdilər. Amma bu qədər könüllünü yedirdib-içirtmək, silah-sursatla təmin etmək bir şəhərin gücündə deyildi, dünyanın nə qədər varlı şəhəri olur-olsun. Əllərində ovuc-ovuc qızıl Gəncədə Şerbakın qapısında növbəyə dururdular ki, BTR cəhənnəm, bəlkə heç olmasa bir şilka ala bildilər. Dünyanın bu Ən Varlı Şəhəri Şerbakı dünyanın ən varlı generalına çevirmişdi. Qızıl su qiymətindəydi, bir pulemyota bir ovuc qızıl verirdilər. Bu şəhərə bir avtomat gətirib bir maşın aparmaq olardı. Evlərdə gəbə-xəli qalmamışdı - bir ov tüfəngini, lap təklülə olsun, bir xalçaya dəyişirdilər. Bir kisə patron ver, bir gəbəni götür get. Bu bostanı uralamaq üçün hər yerdən tökülüb gəlirdilər, hətta Gürcüstandan belə. Maşın-maşın, özü də insafsızcasına daşıyırdılar. Daşıyırdılar Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin var-dövlətini Tanrı bilmirdilər, peyğəmbər bilmirdilər, soğan kimi soyurdular Dünyanın Ən Varlı Şəhərini.

Bu camaat həm soyulurdu, həm qırılırdı, həm də lağ yeri yədi:

- Nə oldu, ə! Yekə-yekə danışırıdız?! İndi ermənilərlə bacarmırsız!

Soyulmağa, qırılmağa birtəhər dözmək olurdu, amma bu lağa yox. Bu lağ camaata erməni gülləsindən pis dəyirdi.

Başqa bölgələrdən qeyrətə boğulub gələn könüllülərdən savayı, xalqın çoxu bu müharibəyə Ermənistanın Azərbaycana müharibəsi kimi deyil, Ermənistanın Dünyanın Ən Varlı Şəhəri ilə müharibəsi kimi baxırdı.

Və indi Komandir çox gözəl bilirdi ki, özününkülər də daha əvvəlki kimi deyil, çoxu quru yurdda qalıb, şillə ilə üz qızardılar, amma başqa çarəsi də yoxuydu. Gəlmə könüllülərdən pul istəmək ayıb olardı, onsuz da kasıb-kusub uşaqlarıydılar. Onlara da kimsə silah bağışlamamışdı. Onlar da əllərindəkini-ovuclarındakını satıb almışdılar bu silahları. Vəziyyəti yaxşı bildiklərindən hətta son zamanlar yemək-içməklərini də özləri ilə gətirirdilər ki, yerli camaatın boğazına şərək çıxmasınlar.

Komandir də buna çox pərt olurdu:

- Adam xəcalət çəkir. Həm gəl burda vuruş öl, həm də yeməyini özünə gətir.

Komandir gəlmə könüllülərin çoxunu bir az imkanlı ailələrə qonaq vermişdi. Onlar da bu könüllüləri öz balalarından ayırmırdılar:

- Qeyrətinizə qurban olaq!

Komandir pulu Pələngə verəndən sonra aralandı. Amma üç-dörd addım atandan sonra nə fikirləşdisə dayandı:

- Bura gəl! - barmağındakı nişan üzüyünü də çıxarıb verdi Pələngə. - Birdən çatmaz, bunu da qoy üstünə.

At Belində Olan Adam kabinetinə girən kimi gördü Katibin telefonu yaxasını cırır, yüyürüb dəstəyi qaldırdı:

- Eşidirəm, yoldaş Katib!

- O nədi, ə?! Eşitdim cəbhəçilər şalvarını çıxarırmış...

- Yoldaş Katib...

- Gərək çıxaraydılar. Boğazına bir çatı sal də! Min manat puldu, ə?! Camaat canını qoyur. Gəlib bu şəhərdən milyonlar qazanmısan, indi o milyonlardan bu camaata beş manat xərcləməyə canın çıxır. O qurumsaq Polyaniçko istəyəndə yüyürə-yüyürə aparırsan.

- Yoldaş Katib, vallah...

- Sözümlü kəsmə. Deyəsən qulağına səs deyib, mən hələ bu rayonun katibiyəm. Hah eləyib məni çıxardanacan səni elə günə qoyaram itə də əppək borcun qalar. Yüz min pul götür get Gəncəyə, o Şerbak oğraşdı, nədi, onun adamlarına ver, özüylə danışmışam, şey-şüy verəcəklər, gətir payla batalyonlara. O goreşən buxalterin var ey, ona da tapşır aparsın hər batalyona on-on beş min pul versin. Kolbasa-çörək yeməkdən bağırsaqları quruyub.

- Baş üstə, yoldaş Katib! Baş üstə...

Katib dəstəyi asmışdı.

Düşdü kresloya, elə bil üstündən tank keçmişdi, əzik-əzik olmuşdu, bütün bədəni ağrıyırdı. İnkir-minkirin dəyənəyini sağlığında dadmışdı, gedib o dünyada cəhənnəmi görüb gəlmişdi. Düzdür, Drakonun uşaqları ondan əvvəl də at belində olan adamları çarmıxa çəkmişdilər, amma day belə təhqir eləməmişdilər. Bu təhqiri yemək mümkün deyildi. Necə olursun ya qisas almalydı, ya da baş götürüb bu şəhərdən getməliydi. Amma baş götürüb bu şəhərdən getmək də məsələni çürütmürdü. Qisasını almağa bir kişi kimi ömrünün sonunadək bu dərd onu əzəcəkdə, bəlkə də üzəcəkdə. Özü cəhənnəm, onu qorxudan Bakıda yaşayan oğluydu.

Uşaq bir-iki dəfə atasına demişdi:

- Ata, ayıbıma gəlir, istəyirəm nazirin adına bir raport yazıb iş yerimi dəyişib gəlim sizdəki milis batalyonuna.

O da bərk hirslənmişdi:

- Qələt eləmə, otur yerində. Mən burdayam, bəsd!

İndi uşaq xəbər tutanadək bu məsələni yoluna qoymalıydı. Yoxsa oğlu atasının belə alçaldılmasına dözməzdi, bu işə qarışardı. Bu da At Belində Olan Adama lap baha başa gələrdi.

Fikirləşə də bilmirdi, başı şişmişdi. Qalxdı soyuducudan bir araq çıxartdı, nə illah elədi butulkanın ağzını açma bilmədi, baş barmağını zədələdi və hirsindən butulkanı çırpdı yerə, qayıdıb yayxandı kresloya, düyməni basıb Baş Mühasibi çağırırdı.

Baş Mühasib ayaq altındakı butulka qırıqlarına təəccüblə baxıb soruşdu:

- Müdir, nə olub?

- Canına azar olub. Ordan bir araq çıxart.

Baş mühasib soyuducudan bir araq çıxartdı, səliqəylə ağzını açdı və stolun üstündəki stəkanlardan birinə süzüb qoydu onun qarşısına:

- Evdən yaxşı kotlet gətirmişəm.

- Heç nə lazım deyil. - dedi və stəkanı götürüb çəkdi başına, bir siqaret çıxartdı. Qoymadı Baş Mühasib yandırsın, özü yandırdı. - Bura bax, ordan yüz min pul gətir. Öyrən gör bu xarabada neçə könüllü batalyon var. Apar onların hərəsinə də bir on beş min pul ver. Bir də o

cəbhəçi oğlan var ey, adını bilmirəm. Dədəsi də bizdə işləyirdi, Pələng deyirlər, nə deyirlər, mən bilən o siznən qonşudu...

- Bəli.

- Xətrini-zadı istəyir, ya yox?

- İstəyir. Cəbhəçi olduğuna baxma, pis uşaq deyil. Nə lazımdı ki?

- Gecə gələcəm sizə, onu çağırırsan. Bir balaca söhbətim var. Amma onların batalyonlarına pul aparma. Dilxorçuluq edərlər. Sonra özüm bir şey göndərəm. Di get işlərlə məşğul ol.

Baş mühasib çıxdı.

At Belində Olan Adam bir yüz də süzüb çəkdi başına və dedi:

- Eybi yox, sən Drakon ol, mən də mən!

Komandir bölük başçılarını yığıb bütün göstərişlərini verəndən sonra postları yoxlamaq üçün qərargahdan çıxdı. Pələng dayanmışdı qapının ağzında.

- Bir şey yığa bildin?

- Üzüyü də hesablasaq yeddi yüz manat.

- Get Rəisin yanına, denən mən göndərmişəm, qalanın da ondan al, qoy üstünə, göndərin getsin.

- Komandir...

- Pələng, pulu göndər, get yat. Sabah danışıraq.

- Oldu, Komandir!

Pələng evə girəndə onun əzilmiş sir-sifətini görəndən sonra anası çaşdı.

Hər səhər döyüşə yolladığın övladı evə dönənədək ürəyi səksəkədə yol gözləmək əvvəllər çox ağır idi. Uşaqlar salamat qayıdanadək bağır-övkələri ağızlarına gəlirdi, gedib o dünyanı görüb qayırdılar. Gün ərzində o qədər nəzir-niyaz deyirdilər ki, ev-eşiklərini satsalar da Tanrıya borclarını ödəyə bilməzdilər. Amma sonralar bu adıləşdi və analar Doluya öyrəşdikləri kimi buna da öyrəşdilər. Hətta o qədər öyrəşdilər ki, elə bil övladlarını səhər-səhər güllə ağzına deyil, keçmişdə olduğu kimi işə göndəridilər. Üzlərini də məcbur qırxdırırdılar ki, belə əsgər olmaz.

Bu şəhərdə hər şey adıləşmişdi, hətta ölüm də. Ölüm bir olardı, beş olardı, yüz olardı... Məsciddə tabut düzəltməyə taxta çatmırdı. Çoxdanıydı dəm-dəsgahlı - bəli-bəli, Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin yas mərasimləri də dəm-dəsgahlı keçirilirdi - yas mərasimləri də yox idi. Ölənləri məsciddə yuduzdurub, bəzən heç yuduzdurmaq da mümkün olmurdu, elə paltarlı-paltarlı kəfənləyirdilər, ordan birbaşa aparırdılar şəhid qəbristanlıqlarından birinə, dəfn eləyib qayırdılar. Nə üç verilirdi, nə yeddi, nə qırx - bircə günlük qurulmuş mağarda bir stəkan çay içib ölü sahibinə, ölənə silah dostlarına başsağlığı verib dağılırdılar. Nə ehsan verməyə vaxt vardı, nə də mağarda oturub mollaya qulaq asmağa. Çox vaxt heç molla da çatışmırdı. Bu şəhər də məhvərindən çıxmış dünya kimi öz məhvərindən çıxmışdı.

Və mollası çatışmayan bu şəhərdə hər gün səhər-səhər güllə ağzına işə göndərdiyi oğlunu bu sir-sifətdə görəndə ana hürkümüş halda soruşdu:

- Buy! Allah məni öldürsün, bu nə sir-sifətdi, ay bala?

- Maşından yıxılmışam.

- Qoy yaralarına dərman sürtüm.

- Lazım deyil, boş şeydi.

- Çörək gətirimmi?

- Yemirəm, it kimi yorulmuşam. Qoy bir az yatım, bir-iki saatdan sonra oyadarsan yeyərəm.

- Onda bir stəkan çay iç, sonra yat,- dedi anası və gedib çay gətirdi; - Deyirlər Musanın anasının ayaqlarını kəsiblər, düzdü?

- Hə, düzdü.

- Yazıqlar. Arvad belə, özləri də ilin-günün bu vaxtı evsiz-eşiksiz qaldı. Evin dağılsın, ay camaatı bu günə salan. Deyirlər, Qarağacıya da bomba düşüb, elədi?

Hər axşam evə gələndə anası sualı sualın dalına calayırdı. Və elə suallar verirdi ki, bu sualların cavabını heç ölkənin başçısı da bilmirdi. Reyqandan başlayıb gedib çıxırdı Turqut Özala, Mütəllibovdan başlayıb Elçibəydə qurtarırdı. Lap axırda da kirvələri Vartanın ölənlərinin goruna söyürdü, görüm bu evdə yediyin çörək burnundan gəlsin.

- Bala, bəs bu türklər niyə gəlmirlər?
- Gəliblər, ay ana, gəliblər!
- Allah, sənə şükür. Bəs qurban olduqlarım hardadı?
- Bakıda dönərxana tikirlər.
- Dönərxana nədi, a bala?
- Dönərxana?! Avtomat zavodu.
- Ayaqlarının altında ölüm! Onlar olmasa, ermənilər çoxdan bizi qırıb qurtarmışdı.
- Mütəllibovnan Elçibəy yenə yola getmir?
- Getmirlər, ay ana, getmirlər. Mütəllibov uruslara işləyir.
- Etibarı buraxdılar?
- Çoxdan buraxıblar.
- Xəlil Rzanı da?
- Onu da buraxıblar.
- Allaha şükür. Camaat danışır ki, bizim katibi çıxarırlar, düzdü?
- Camaatdı da, danışır.
- ...
- ...

Yenə suallar başlamışdı.

- Axı demədin Qarağacıya qrad düşüb, ya yox?

Son günlər Dolu dalbadal bir neçə dəfə Qarağacını döymüşdü, xeyli qəbir dağılmışdı. Tərs kimi də Dolulardan biri də gəlib düz atasının qəbrinə düşmüşdü. Uşaqlarla gedib qəbirləri birtəhər abıra salmışdılar.

- Düşüb.

Anası əllərini dizinə vurub, oturdu çarpayıda:

- Qancıq uşağı, qancıq. Ölüləri də rahat buraxmırlar. Harasına düşüb?
- Qorxma, kənara düşüb.
- Kişinin qəbri salamatdı?
- Salamatdı.

Anası yalvardı:

- Sənə qurban olum, sabah məni apar qəbir üstünə.
- Rəhmətliyinin qızı, indi qəbirüstü vaxtıdı?! Deyirəm yorulmuşam, qoy yatım.

Anası yenə əl çəkmədi.

- Görən bu gecə qrad atacaqlar?
- Sənə dedim get kəndə də.
- Sizi bu odun-alovun içində qoyub nə təhər gedim, a bala?
- Onda nəyinə lazım, atacaqlar, ya yox?

Özünü atdı çarpayıya, heç paltarını da çıxarmadı, əynini çox az hallarda soyunurdu, bilmək olmurdu gecə nə baş verəcək. Özü demiş, it kimi yorulduğundan yatağa da daş tək düşdü.

Anası xeyli oğluna tamaşa elədi, oğlunun böyüdüyünü görüb ürəyi atlandı, əlini atıb uşağın yanını qaşdı:

- Maşallah! Kişi olub, saqqalı çıxır!

Drakon özünə gələ bilmirdi. Pələng yumruğu onun üzünə vurmamışdı, düz ürəyinin başına vurmuşdu, özü də bıçaq kimi. Əlinin altında böyüyən bir uşaq - özünü güllə qabağına

verib odun-alovun içindən salamat çıxartdığı, şəhid qardaşının yerində bildiyi bir uşaq - ona, Drakona, əl qaldırmışdı! Özü də millətin gözünün qabağında! Dəfələrlə erməni gülləsindən qoruduğunu indi özü məmnuniyyətlə güllələmək istəyirdi, güllələyəcəkdi də - söz ağzından çıxmışdı.

Dünyanın Ən Varlı Şəhərində hərəni bir şeyə görə tanıyırdılar - kimini vəzifəsinə, kimini puluna, kimini nəslinə-nəcabətinə - onu da Sözüne görə. Hərə bir şeyin ağasıydı, o da Sözüün. Kim nəyin ağasıydı, xeyirin görmüşdü. Amma o, ağası olduğu Söze görə gedib Maqadanda ağ ayıları görüb gəlmişdi. Və o Maqadanda da söz sahiblərinin içində Söz sahibi olmuşdu.

Hər yerdə olduğu kimi Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin də katibi, ispalkomu, prokuroru, rəisi vardı. Amma başqa şəhərlərdən fərqli olaraq bu şəhərin dövlət tərəfindən təyin olunmayan, lakin hamı üçün qəbul olunan öz katibi, ispalkomu, prokuroru, rəisi vardı. Dövlət tərəfindən təyin olunanlar təyin olunmayanlarla hesablaşırdılar. Bura gələn vəzifəlilər Sovet qanunları ilə deyil, bu şəhərin qanunları ilə yaşamalıydılar. Bu şəhərin qanunları ilə yaşamaq istəməyənlər, sinəsinə döyüb “bu şəhərdə qayda-qanun yaradacam” deyənlər də olmuşdu. Amma belələri günlərin birində ya kabinetində ağzından vurulmuşdu, ya camaatın gur yerində mal kimi döyülmüşdü, ya da evi yandırılmışdı.

Ümumiyyətlə, bu şəhərdə Sovet hökuməti yox idi. Və yetmiş ili idi qura da bilmirdilər. Hələ otuzuncu illərdə bu şəhərdə Sovet hökuməti qurmaq istəyən məşhur bir inqilabçı kabinetində asılmışdılar. Üstündən otuz il keçəndən sonra atasının intiqamını almaq eşqiylə bu şəhərə vəzifəyə gələn oğlunun meyidini də heç bir ay keçməmiş Qarqardan tapmışdılar.

Bu şəhərin öz Fantoması vardı, Zorrosu, Şakası, Caqası, Ştirliksi də, hələ də dağlarda yaşayan qaçaq nəbiləri də. Bu nəbilər hərdən Arana da yenib dostlarının toyuna, əzizlərinin yaslarına gəlirdilər. Milis də bilirdi ki, hansı qaçaq bu dəqiqə hansı toydadı, ya hansı yasdadı. Nə işinə qalmışdı, isti aşına niyə soyuq su qatmalı idi ki, meyidi də Qarqardan tapılsın.

Dünyanın Ən Varlı Şəhərinə təyinat almaq üçün - “Gedib orda qayda-qanun yaradacam, qaçaq-qulduru əlibağlı Bayıla göndərəcəm” deyə gələn rəislərdən biri bir qaçağın evinə getmişdi. Oğlunun yerini deməyən anasını söyüb-döymüşdü.

Rəisinə heç cür mane ola bilməyən müavin başını bulayıb demişdi:

- Rəis, özüyün də evini yıxdın, bizim də.

Rəis qəzəblə:

- Ə, o paqonundan, tapançandan utan! Belə qorxaqsınız deyən sizi adam yerinə qoymurlar ey!

- Rəis, qoca arvadı döymək igidlik deyil. Sən bu şəhəri yaxşı tanımırsan, bu camaata bələd deyilsən. Bunun altından çıxma bilməyəcəyik.

- Elə qorxursansa get raportunu yaz.

- Raportla qurtara bilsəydik nə vardı ki!

Şəhəri rəisin günortayadək işə çıxmadığını görüb evinə gedən işçilər onun meyidini həyətin ortasında gördülər, ağzına da yaylıq basmışdılar.

Şəhərin bir saytal ağsaqqalını iclasda təhqir eləyən təyinatlı katibin qalstukunu təyinatlı katibin göstərişi ilə Fazil Müəllimin Kinoteatrının qabağında qayçı ilə kəsib döş cibinə qoymuşdular. Və təyinatlı katib də həmin gün bu şəhərdən getmişdi və bir daha onu bu şəhərdə görə görməmişdi. Təyinatlıların təyinatlılara bir sözü vardı: “Ya bu şəhərin qanunlarıyla yaşayacaqsınız, ya da bu şəhərdə yaşamayacaqsınız!”

Müharibə başlayanda bu şəhərin təyinatlıları Xədim ölkənin Xədim rəhbərinin günahı ucbatından ermənilərin topunun-tüfənginin qabağında aciz qalıb bu şəhəri qoruya bilməyəndə təyinatlılar bu şəhərin ağırlığını öz üzərlərinə götürmüşdülər və şəhər onların əlindəydi.

Drakon da Maqadandan dönəndən bu şəhərin təyinatlı rəisi idi. Sadəcə heç kəsdən çəkinmədən açıq-aşkar gəzdirdiyi silahı qanunsuz idi, bir də dövlətdən maaş almırdı. Təyinatlı rəislərdən bir fərqi də ondaydı ki, dükan-bazardan haqq almırdı, onunku böyüklər idi.

Xırda-para mal-heyvan oğurluğunu nəzərə almasaq, bu şəhərdə oğurluq nadir hadisə idi. Təyinatlı rəislər bunu öz adlarına çıxıb yuxarıların qabağında sinələrinə döyürdülər. Amma hamı

bilirdi ki, oğrular Drakonun qorxusundan bu şəhərə əl bulamırlar. Ən böyük davaları da Drakon kəsərdi. Rəisin, prokurorun yoluna qoya bilmədiyini o yoluna qoyardı. Bəzən elə olurdu rəisin, prokurorun da ona işi düşürdü:

- Drakon, amandı...

... Şəhərdə bir xəbər bomba kimi partladı - qastrol konsertləri verən Rəşid Behbudovun papağını və xəncərini günün-günorta çağı qapısında milis, içəridə beş-altı xidmətçisi olan Qonaq evindən oğurlamışdılar. Bütün şəhər ayağa qalxmışdı. Bakıdan gələn zənglər böyüklərin telefonlarını bağrıcan eləmişdi.

Rəşid Behbudov konsertləri saxlamışdı:

- O boyda Amerikada məni soymadılar...

... Onda Amerikada oğurluq, quldurluq baş alıb gedirdi. Adam ölümünün biri bir qəpikiydi. Adamları küçənin ortasında soyurdular. Belə şeylərə görə Çarlz Xeyder aclıq eləməkdən əldən düşmüşdü. SİTA hər gün Xeyderin yüz qram arıqladığını Xeyderin xətrinə əlini çörəyə uzatmağa ayıb bilən Sovet xalqına çatdırırdı:

-SİTA-nın məlumatı. Çarlz Xeyder 45-ci gündür ki, aclığı davam etdirir. Dünyanın tərəqqipərvər xalqları...

Dünyanın tərəqqipərvər xalqlarının kapitanı da biz idik.

İndi o boyda cinayət yuvası Amerikada Rəşid Behbudovu soymadıqları halda bu boyda tərəqqipərvər xalq dünyanın ən məşhur xanəndəsinin papağını və xəncərini oğurlamışdı...

... - Öz doğma şəhərimdə soydular.

Doğrudan da ayıb olan bir şey idi. Ağsaqqallar yığışb getmişdilər Rəşid Behbudovun yanına üzr istəməyə:

- Sənə ondan da gözəl papaq tikdirərik. Xəncərini qızıldan düzəltməyə.

Rəşid Behbudov:

- Mən itən şeylərin qiymətinin davasını eləmirəm. Mən şərəfim davasını eləyirəm. Bu oğurluq deyil, mənə sataşmaqdı. Özü də dəhşətli budur ki, mənə özümünkülər sataşır.

Haqqı da var idi. Çünki nə puluna dəymişdilər, nə qızıl saatına, nə də bir avtomobilin qiyməti olan brilyant üzüyünə, təkcə papağını və xəncərini götürmüşdülər, vəssalam.

Rəis əvvəl xidmətçilərin hamısını doldurdu KPZ-yə. Babat da döydürdü.

- Rəis, balalarımız sənə qurban! Seyid Lazım ağanın cəddi haqqı, bizlik deyil.

- Rəis, götürsək bahalı şeyləri götürərik də. O xəncərin heç yüz manat qiyməti yoxdu. Ondan da gözəl papağı bizim öz ustalarımız yüz-yüz əlli manata tikirlər.

Rəis də görmüşdü yazıqlar düz deyir, buraxmışdı. Nə rəis indiyə qədər belə qəribə oğurluqla rastlaşmışdı, nə də Dünyanın Ən Varlı Şəhəri.

Hərə bir söz deyirdi.

- Yəqin dədə-baba düşmənlərinin işidi.

- Ə, belə də biabırçılıq olar? Dünyada bihörmət olduq. Ə, bu Rəşid Behbudova yox ey, Pənah xana sataşmaqdı.

Rəşid Behbudovun doğulduğu Bayat kəndinin camaatı da yığılıb gəlib tökülmüşdülər Qonaq evinin qabağına:

- Ya papaqla xəncər tapılacaq, ya da ortaya qan düşəcək.

Rəis çıxmışdı qarşılarna:

- Əşi, çıxın gedin xarabanıza, siz hardan çıxdınız?! Qoyun görək başımıza haranın daşını salırıq!

Amma camaat getməmişdi:

- Onda bəyimizi verin özümüzə. Siz qoruya bilmədiniz, aparıb özümüz qoruyarıq.

Tüstüsü təpəsindən çıxan rəis bağırmışdı:

- Ə, sizin də, sizin qonağınızın da... Bu dəqiqə hamınızı soxacam kepezeyə.

Bundan xəbər tutan Katib dərhal rəisə xəbər göndərmişdi:

- Ə, avara, bir çepe azdı, birini də eləmək istəyirsən?! Camaatla işin yoxdu. Get itən şeyləri tap, yoxsa partbiletini alıb verəcəm Rəşid Behbudova.

Rəis görmüşdü vəziyyət ağır idi, camaat da getmir, içəri keçib Rəşid Behbudova yalvarmışdı:

- Sənə qurban olum, iki-üç saata tapacam. Kişi sözü! Sən çıx bu camaatı başa sal, dağılsınlar. Yoxsa şəhər camaatı da bunlara qoşulacaq, vallah, onda məni Sibirə göndərəcəklər.

Rəşid Behbudov da rəisin Sibirə göndərilməsini istəməmişdi, çıxmışdı həmkəndlilərinin qabağına və xahiş eləmişdi ki, dağılsınlar. Söz də vermişdi ki, mütləq gələcək kəndə, onlarla ayrıca görüşəcək, hələ bir konsert də verəcək.

Kövrələn kim, ağlayan kim, Rəşid Behbudovu duz kimi yalayan həmkəndliləri bundan sonra dağılmışdılar. Amma kəndə qayıtmamışdılar, gedib oturmuşdular Qonaq evi ilə üz bəüz çayxanadakı görsünlər axırı nə olur.

Əli hər yerdən üzülən rəis prokuroru da götürüb getmişdi Bayata, Azər Hüseynin yeməxanasına, Drakonu da çağırtdırmışdı ora.

Rəis:

- Drakon, bilirsən ki, ikimiz də sənəin xətrini çox istəyirik. Sən bizim qardaşımızsan.

- Xətriniz xoş olsun.

Rəis:

- Ölmüşük, bizi yerdən götür.

- Vallah, mən bilən, ölümləri yerdən götürmək işi ilə Molla Rəşid məşğul olur.

Prokuror:

- Zarafat vaxtı deyil. Doğrudan vəziyyət ağır idi. Sənəin köməyin lazımdı. Kömək elə, itən şeyləri tapaq.

Drakon:

- Düzü, mənə də pis təsir edib, şəhərimizə ləkədi. Sizsiz də axtarıram. Bu, oğru işi deyil. Oğru işi olsaydı o biri şeyləri də aparardı. Sataşmaq, nə bilim dədə-baba düşmənçiliyi, bunlar da boş şeylərdi. Kimin Rəşidlə nə işi? Bu nə sənə başqa məsələdi. Uşaqlara tapşırımsam məşğuldurlar. Özümün də ağımda bir şey var. Tapacam. Amma bir şərtim var.

Prokuror:

- Buyur!

- Mən söz verirəm ki, itən şeyləri tapacam. Amma siz də söz verin ki, oğrunu tutmayacaqsınız.

Prokuror:

- Kişi kimi söz verdim.

Sevdikləri qızlara özlərini yetişmiş göstərmək üçün təzə-təzə siqaret çəkməyə başlayan və məktəblərin qabağında dava salmağı özlərinə peşə edən cüvəllağı uşaqlar məsələlərini ayırd eləmək üçün Fazil Müəllimin Kinoteatrının arxasındakı bulvara yığışdılar. Drakon da vaxtilə bu bulvarda çox məsələləri ayırd etmişdi, çox dalaşmışdı.

Bulvara adam göndərdi ki, bu cüvəllağı uşaqların avtoritetlərini onun yanına gətirsinlər.

Bu cüvəllağılar nə qədər özlərindən razı olsalar da dərhal çağırışa gəldilər.

Drakon məsələni çox kəskin qoydu:

- Rəşid Behbudovun şeylərini kim aparıb, bir saatdan sonra burda olmalıdır. Kim aparıb, niyə aparıb, məni maraqlandırmır. Heç kim də cəzalanmayacaq. Amma şeylər bir saata qədər burda olmasa, sizin hər biriniz məktəblərinizin qabağında, özü də dalına düşdüyünüz qızların gözü önündə eşşək kimi döyüləcəksiniz. Aydın oldu?! Di durun!

Yarım saat keçməmiş cüvəllağı uşaqlar özləri kimi bir cüvəllağıyla qayıtdılar, papaq və xəncərlə bir yerdə.

- Ə, lotu, bunları neyləyirsən?

- Drakon əmi, bir dostumla qız üstə mərc gəlmişdik.

- Yaxşı, bəs bunları necə götürə bildin?

- Sınıf yoldaşımızın nənəsi Qonaq evində xadimədi. Ondan öyrənmişdim ki, Rəşid Behbudov neçədə gəlir, neçədə yatır. Mən də küçədəki palıd ağacından keçdim dama, ordan da düşdüm içəri. Gördüm yatıb, sakitcə götürüb gəldiyim kimi də qayıtdım.

- Adın nədi?
- Pələng.
- Ə, lotu, sən əjdahasan ki?! İndi dur get. Amma yadında qalsın, kişi baş kəsər, adam öldürər, oğurluq etməz. Oldu?
- Oldu, Drakon əmi.
Rəislə prokuror təzədən doğulmuşdular, amma Rəşid bəy onların sevincini gözlərində qoydu:
- Yox, bunları aparan gəlməli! Görüm mənə niyə sataşıb?
- Rəşid müəllim, Allah haqqı, bir uşaqdı, heç cinayət işi də düşmür. Dostlarının yanında lotuluq eləmək üçün aparıb.
Rəşid Behbudov:
- Gəlməsə, konsert yoxdu!
Drakon Pələngi götürüb gəldi Qonaq evinə.
Pələng:
- Rəşid əmi, Seyid Lazım ağanın cəddi haqqı, mən də sizin kimi məşhur olmaq istəyirəm. Özümün də səsi var, istəyirsən oxuyum. Xoşum gəldi, bir də uşaqlarla mərc çəkdim. Məni bağışla.
Rəşid Behbudov xeyli güldü, sonra dedi:
- Oxu, xoşuma gəlsə, səni bağışlayacam.
Pələng də əlini qoydu qulağının dibinə, qaldırdı ey.
Rəşid Behbudov onu qucaqlayıb basdı bağına:
- Oğul, sən əməlli-başlı xanəndəsən ki! Bax, mən də bu papağı da, bu xəncəri də bağışladım sənə.
Şəhər bir-birinə dəydi. Pələng o xəncəri belinə bağlayıb şəhərə çıxmağa bilməsə də, papağı başına qoyub Dünyanın Ən Varlı Şəhərində fors elədi. Və həmin axşam konsertdə Rəşid Behbudovla birlikdə "Lalələr"i oxudu - papaq başında, xəncər də belində.
Şəhəri günü Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin özündəndəyən pullu kişiləri Pələngdən bu xəncəri almaq üçün elçini elçi dalınca göndərdilər. Hətta maşın təklif eləyənlər də oldu.
Pələng:
- Bunu mənə Rəşid əmi bağışlayıb, heç nəyə dəyişməyəm.
İndi Rəşid Behbudovun papağını başına qoyan, xəncərini belinə qurşayan Pələng həmin xəncərlə Drakonu vursaydı, bu onu o qədər yandırmazdı, nəinki onu yumruqla vurması. İçində vulkan püskürürdü. Möhkəm ağlamaq istəyirdi, boşalanadək, əlləri yanına düşənədək, bəlkə onda içindəki vulkanı söndürə bilərdi.
Gözünün qabağında ən yaxın dostları qırılmışdılar, parça-parça olmuşdular, ağlamamışdı. Səngərdə qucağında keçinən qardaşını torpağa tapşırılanda da ağlamamışdı, ağlaya bilməmişdi, göz yaşı qurumuşdu. Ona görə də içində bircə damla göz yaşı da tapılmadı ki, ağlaya. Gözlərini yumub xeyli özünü ələ almağa çalışdı, bir şey çıxmadı. Alnını üç-dörd dəfə maşının sükanına vurdu, bu onun başının ağrısını bir az sakitləşdirdi. Harasa getmək, burdan uzaqlaşmaq istəyirdi, amma getməyə bir yer də yoxuydu. Son qərarını verdi - bu gecə Pələngə atacaq. Bu qərardan sonra Pələngə atmış kimi bir az toxtadı. Vaxtını keçirmək üçün maşını sürdü şəhərdə bir az aralıda yerləşən Qozlu bağa - Familin yeməxanasına. Dünyanın öz məhvərindən çıxmayan vaxtı şəhər uşaqlarının mətəsi sayılan, həmişə qonaq-qaralı olan yeməxanada indi boşluq idi. Bircə stolun arxasında altı-yeddi alayarımcıq əsgər geyimli adam oturmuşdu - könüllülər idi. Ləhcələrindən hiss elədi ki, yerli deyillər, salam verdi. Cavanlar gəlmə olsalar da onu tanıdılar və hörmət əlaməti olaraq qalxdılar, süfrəyə dəvət etdilər.
Təşəkkürünü bildirdi:
- Nuş olsun!- dedi və bağına lap aşağıdakı stolların birinə getdi.
Bufetçi tez yüyürüb gəldi, əlindəki dəsmalla stolu təmizləyə-təmizləyə dedi:
- Rəis, xoş gəlmisən! Nəyünüz belə təksən?
- Müdiriniz hanı?

- Bir az əvvəl Katib yuxarı keçirdi, dedi ki, Abdaldakı postun uşaqları iki gündü acdı. O da yemək-içmək götürüb getdi Katibin dalınca. Nə istəyirsən, nə gətirim? Haramıdakı uşaqlar bir az dombalan göndərib, nübardı, deyim bişirsinlər?

- Yox, lazım deyil. Bir dənə araq. O qonaqların da pulunu mənim hesabıma yaz.

- Narahat olma. Müdir tapşırıb, gəlmə könüllülərdən pul almırıq. Bəlkə bir az pendirdən, göy-göyertidən...

- Olar.

Amma nə qədər elədi araq getmədi.

Komandir postları gəzdi. Lap axırda da çıxdı Abdala. Uşaqlar gileyləndilər ki, iki gündü ac-susuzdular. Yaxşı ki, bir az əvvəl Famil bir az şey-şüy gətirdi, yoxsa bu gecə də ac qalacaqdılar.

Komandir zarafata saldı:

- Ə, müsəlman deyilsiniz? Elə bilin Oruculuq ayıdı. - sonra soruşdu; - Drakon buralara gəlməmişdi?

- Yox. Dünən burdaydı.

Komandir bərk dilxor oldu, deməli, Drakon gedib, belə bir vaxtda onları tək qoyub. Döndü şəhərə. Qarqarın üstündə Şelli Eldarla rastlaşdı.

- Vəziyyət nə təhərdi?

- Ağırdı, Komandir! Çox ağırdı! Beş-altı avtomatla nə qayımaq olar? Dayandoldurumla qalmış q tankın, beteerin qabağında əsir-yesir. Elə söz verirlər. O gün ermənilər az qalmışdılar kəndi götürələr. Rəis özünü yetirməsəydi çox pis olacaqdı. Yabayla, baltayla çıxartdıq it uşağını. Allahın patronunu da cərəylə verirlər. Mal-heyvanın hamısı satıb vermişik patrona, bilmirəm mal-heyvan qurtarandan sonra neyləyəcəyik. Bizimki lap Molla Nəsrəddinin anekdotuna dönüb. Döyüş əliyalın gedirik, deyirik, bəlkə bir erməni öldürüb silahını götürdük. Silah götürəndə də üstündə qırğın düşür, bilmirsən kimə verəsən, kimin xətrinə dəyəsən.

Komandir güldü, zarafatla çiyinə bir dürtmə vurub dedi:

- Bizimki də elə Molla Nəsrəddinin anekdotudu, amma babatından. Sırağagün boyda babat trafey götürmüşük. Uşaqları göndər üç-dörd avtomat verim, bir dənə də yağın içində pulemyot.

- Mən ölüm?!

Komandir:

- Sən niyə ölürsən, ə, ölsün səni istəməyənlər. Bəs Ağ Evdə nə deyirlər?

Başqa yerlərdə Ağ Ev partiya komitələrinin binalarına deyirdilər - bu şəhərdə isə Qonaq evinə. Bakıdan ermənilərin qabağını almaq üçün yox, camaatın başının altına yastıq qoymaq məqsədilə göndərilən bütün yüksək vəzifəlilər də, yaxın, ya uzaq rayonlardan kömək adıyla, əslində yüksək vəzifəlilərə yarımağa gələn rəhbərlər də bura yığılırdı. Bu Ağ Ev ikinci Mərkəzi Komitəyə çevrilmişdi. Sadəcə olaraq bu ikinci Mərkəzi Komitəni ölkənin Birincisi yox, elə İkincisi idarə eləyirdi. "05" nömrəli maşınların biri girirdi, biri çıxırdı. Alabəzək telefonlar susmurdu. Həyət də həmişə sabahkı toya hazırlaşan bəy evinə oxşayırdı.

Ağ Evin Eşikağası da əlində bir topa açar oturmuşdu pilləkənin yanında, qabağında da pürrengi çay, elə yorğun-argın bir görkəmi vardı ki, sanki ölkənin bütün problemlərindən bu sorumlu ydu.

- Ağcabədidən turac göndəriblər, neyləyək?

- Verin aşağıda arvadlar təmizləsinlər.

- Şəmkirdən konyak göndəriblər.

- Ay uşaq, qoyun zirzəmiyə.

- Salyandan gəlmişəm, katib ikra göndərib.

- Qalxın, qoyun soyuducuya.

- Bu cəmdəkləri neyləyək?
- Ə, nə bilim neynəyəsiniz, verin aşpaza da.

Eşikağası da hərdən bir vaxt tapıb təzə "06"-sında çayxanaya da gəlirdi, topa açar da əlindən düşməzdi:

- Vallah, yorulmuşam. Billah, yorulmuşam. Hər şey tökülüb mənim üstümə, mən yetim neyləyim? O gün Polyaniçkoya da deyirəm, Viktor Petroviç, Allahınız olsun, heç olmazsa mənə bir həftə vaxt verin dincəlim. Deyir nə danışırısan, sən olmasan biz batırıq.

Lotular da sözlərindən qalmırdılar:

- Doğrudan da, sənin işin çox çətindi. Biri vedrə istəyir, biri qorşok, biri sabun.

Həyət qazan kimi qaynayırdı. Kənardan baxana elə gəlirdi ki, hökumətin başbilənləri bu qaynar qazanda Qarabağ məsələsini həll edirlər.

Bura həm də dünyada nə baş verdiyindən xəbərsiz camaatın dünyadan xəbər tutma yeri idi. Darvazanın ağzı dolu olurdu. Şikayətə gələnlər, qaçqını, qaçqın olmayanı, uşağı əsir düşən, evini Dolu vuran, yardım istəyən. Bir də şəhərə yolu düşmüşkən kəndə xoş bir xəbər aparmaq istəyənlər - kimi axtarsan burda tapardın. Qarıdakı növbətçilər də eşitdiklərinin üstünə beşini də qoyurdu:

- Polyaniçko gecə burdaydı. Kişi adamdı. Dedi az qalıb, bu gün-sabahlıqdı, Moskva bizim tərəfimizdədi.

- Gecə yoldaş Mütəllibov selektirni müşavirə keçirirdi. Bayaviklərin anasını ağladacaqlar.
- Müdafiə naziri deyir təzə tanklar almışıq. Budey bundan.

Darvazanın ağzındakı tankı göstərirdilər.

- Qorbaçov Aqambekyana deyib, von atsuda...
- Raisa ermənilərin üzüyünü çırpıb təpələrinə...

- ...

Kənddən gələnlər də burda eşitdiklərinin üstünə beşini qoyub danışmaq üçün sevinə-sevinə dönürdülər kəndə, şəhərdən gələnlər də çayxanalara.

- Polyaniçko gecə gəlibmiş. Deyib ki, az qalıb. Moskva bizim tərəfimizdədi.

- Mütəllibov gecə selektirni müşavirə keçirib. On-on beş günə bayaviklərin şalvarını çıxaracaqlar.

-Qorbaçov Aqambekyana var-yox söyüşü edib.

- Şerbakdan təzə tanklar almışıq.

- Əlisaab müəllim Təşkilat Komitəsində Paqosyanı eşşək kimi döyüb.

- Polyaniçko Zori Balayanı Stepanakertdən it kimi qovub.

Bir mərəkə də Ağ Evlə üzbəüz Çayxanaydı. Bura da Bakıdan gələnlərlə - gələcək mərkəzkomitəçilərlə dolu olurdu. Anadilçilər, çənlibelçilər, yurdçular, cəbhəçilər, bozqurdlar, demokratlar, sosial demokratlar.

Hər tirə də şəhərin say-saytal oğullarından birini yanlayırdı. Hərdən də boş-bekar, işə-gücə yaramayan adamları Lenin meydanına yığıb mikrofon üstə dalaşa-dalaşa bir az Bakıdakı hökumətə, bir az yerli hökumətə, bir az da ermənilərə söyür, axırda da yumruqlarını havaya qaldırıb:

- Bərk durun, biz burdayıq! - deyib dağılışırdılar.

Komandir hər dəfə bu Çayxananın önündən keçəndə əsəbləşirdi:

- Bu şəhəri Sovet hökuməti dağıda bilmədi, amma Bakıdan gələn bu uşaqlar dağıdacaq.

Bir dəfə maşından düşüb girmişdi çayxanaya:

- Ə, burda nə sülənirsiniz?! Ya silah götürün qoşulun bu camaata, ya da ... gedin, qoyun öldüyümüz yerdə ölək. Yoxsa bir gün sizi maşına basıb aparıb tökəcəm Qarqarda erməninin qabağına.

Elçibəyə də zəng eləmişdi:

- Bəy!

Bu uşaqları burdan yığışdır! Gəlib bu şəhərdə oyun oynayırlar, camaatı parçalayırlar.

Amma bu Bəylik də deyildi. Bəy yaxasını cırsa da xeyiri yox idi. Çünki Bəyin də xəbəri olmayan ssenaridə belə yazılmışdı.

Bakıdan gələn vəzifəsizlər Çayxanada öz keflərindəydilər, Bakıdan gələn vəzifəlilər də Ağ Evdə.

Saunada yorğunluqlarını çıxarıb dincələndən sonra, Şəmkir konyakından bala-bala vurub, bilyard masasının arxasında gözəl-gözəl qeybət eləməklə məşğul idilər. Kimini vəzifəyə gətirir, kimini vəzifədən götürür, kiminə də torba tikirdilər. Babat vurandan sonra hətta bəziləri özlərində cəsarət tapıb hökuməti də, partiyamı da söyürdü. Çünki bu hökumət, bu partiya elə bu bədbəxtləri də bədbəxt günə qoymuşdu. Əllərinə heç bir səlahiyyət verməyib basmışdılar millətin bu söyüş-qarğış yerinə, üzü tüpürcəkli eləmişdilər.

Ən çox söyən də Səhiyyə Nazirinin Müaviniydi:

- Belə getsə, bu xalq bizi paza keçirəcək.

Birincinin Daimi Nümayəndəsi:

- Sizi bilmirəm, mən day bu camaata yalan danışmaqdan yorulmuşam. Xəcalət çəkirəm.

Öz aralarında belə danışıqlar da mitinqlərdə cəbhəçilərə də aman vermirdilər - birini cəbhəçilər deyəndə, beşini də onlar deyirdi. Elə çıxışlar eləyirdilər ki, sanki hökumət Xankəndini azad etmişdi, indi də Zəngəzuru təmizləyirdi.

Bu Bakıdan tökülüb gələn və bir yaralı barmağa da işəməyə qabiliyyətləri və səlahiyyətləri olmayanlar Katibi də boğaza yığmışdılar.

- Ay qardaşlar! Ay mənim canım-gözüm, əzizlərim! Bura niyə yığılmısınız? Bir yaralı barmağa da işəmirsiniz!

- Niyə?! Bəs bu yardımlar nədi?!

Katibin ən zəhləsi gedən şey vardısıa elə bu yardımlar idi. Yardım gələndə az qala havalanırdı. Bir də görürdün qabaqlarına Birincinin Hollivudun kino ulduzlarına oxşayan, qırmızı qalstuklu şəkli vurulmuş dörd-beş maşın zurna-qavalla girdi hər küçədə bir sütül oğlanın yası olan şəhərə. Gəlib dayanırdılar Lenin meydanında. Yardım gətirənlər Leninin çoxdan yuyulmadığından kir-pas basmış heykəlinin altında bir-iki nitq irad edib, Birincini o ki var öyür, salamını da camaata çatdırandan sonra yardımpaylama mərasimi başlanırdı - undan, kartof-soğandan, yemiş-qarpızdan. Ermənilərin yandırdığı kəndlərdən qaçıb bu şəhərə pənah gətirənlər, artıq Dünyanın Ən Varlı Şəhərindən ən kasıb şəhərinə çevrilməkdə olan bu şəhərin öz imkansızları tökülürdü meydana. Bir mərəkə qopurdu, insanlar insanlıqlarını itirirdilər. Lap yaxın günlərdə mal-mülk sahibi olmuş adamlar bir kisə unun üstə yumruq davasına çıxırdı. Dünənədək adi bir söyüşə görə adam öldürülən şəhərdə söyüşün biri bir qəpik, nə ağsaqqala baxan olurdu, nə arvad-uşağa.

Katib insanların bu qədər alçaldılmasına və alçalmasına dözə bilmirdi. Pəncərədən bu müdhiş səhnəni seyr edəndə bəzən gördüyü mənzərənin təsirindən özünü saxlaya bilməyib uşaq kimi ağlayırdı. Axırda yardımın meydanda paylanmasına qadağa qoydu. Tapşırı ki, o zurna-qavalı yığılırsınlar, gələn yardımları şəhər ticarət idarəsinin anbarına təhvil versinlər, ordan da birbaşa göndərsinlər erməni mühasirəsində olan kəndlərə:

- Mənə heç kəsin yardımını lazım deyil. Bu şəhər hələ ölməyib.

Amma şəhər ölürdü.

Bu da həm Bakıdakıların, həm də Ağ Evdəki vəzifəlilərin xoşuna getmədi, mübahisə düşdü.

Amma Katib geri çəkilmədi:

- Camaatı dilənçi kökünə salmısınız, indi də qarpız paylamaqla öyünürsünüz. Bu camaata qarpız lazım deyil, bu camaata patron lazımdı, avtomat lazımdı, arvad-uşağı qorusun.

Və Katib o qədər boğaza yığılmışdı ki, hətta bir neçə dəfə yuxarıya zəng edib ağzına gələni demişdi:

- Mən bilmirəm bu bədbəxt camaatı yola verim, ermənilərlə vuruşum, yoxsa göndərdiyiniz bu nazirlərə qulluq eləyim.

Yuxarıdan da demişdilər:

- Cəbhəçilər kimi danışırısan. Səni orda oturdublar ki, sekanın sözünü deyəsən, cəbhəçilərin yox.

- Burda cəbhəçi yoxdu. Burda yalın əllə torpağını qoruyan camaat var. Heç bilmirlər Xalq Cəbhəsi nə deməkdi, özləri də bombanın altında yaşayırlar.

- Bilirik, səni o Naxçıvandakı danışdırır, onun kadrısan. Şükür elə ki, hələ səni vəzifədə saxlayırıq.

- Onun çörəyini siz məndən çox yemisiniz. Darıxmayın, gildir-gildir burnunuzdan gələcək. Özü də məni vəzifəylə hədələməyin. Bura mənim şəhərimdi, bu qırılan camaat da mənim camaatımdı. Tabut düzəltməyə taxta da tapmıram. Tüpürüm sizin vəzifənizə. İşdən çıxararsınız, əlimə bir avtomat götürüb gedib oturaram camaatımın içində. Siz qorxun! Darıxmayın, belə getsə bu millət sizi dənizə tökəcək!

Bütün bunlar haqqında Birinciyə məlumat vermişdilər, üstünə də bir az qoymuşdular.

- Yoldaş Mütəllibov, O heç kimi saymır. Həftə səkkiz-mən doqquz Naxçıvandı. Öz camaatı çörək tapmır, Naxçıvana un göndərir.

Birinci:

- Arı pətəyinə çöp uzatmayın. Onsuz da o şəhər qaynayır, daşsa çətin olacaq. Qoyun hələ işləsin. Sonra bir şey fikirləşərik...

- Əlində neçə dənə könüllü batalyon var, özünü general kimi aparır.

- Viktor Petroviç adam yerinə qoymur.

- Elə danışır elə bil şəhər ona dədəsindən qalıb.

- Zəng eləyirik ya telefonu götürmür, götürəndə də, gözünü yumub ağızını açır.

Birinci:

- Camaatı qalıdırın üstünə.

- Öz camaatıdı.

- Boş-boş danışmayın, öz camaatı, özgə camaatı. Bir az maaşlarını gecikdirin, yanağacağın azaldın, görün öz camaatı onun başına nə oyun açır. Bəs ora it ilxısı qədər adam göndərmişəm, nə ilə məşğuldurlar? Gəlmə-yerli davası salın, nə qələt eləyirsiniz eləyin.

Sonra DTK-nın sədrini çağırmışdı:

- Sənin bu cəbhəçilərin içində agentlərin yoxdu?!

- Var Ayaz Niyazoviç.

- Bəs niyə göndərmirsən o şəhərə? Bu boyda respublika qalıb bir şəhərin əlində. Göndər, qoy canları çıxsın, o şəhəri dağıtsınlar.

- Baş üstə! Böyüklərindən birini vurduraram.

- Yox, elə olmaz. Sən necə keqəbeşniksən?! İş elə qur ki, özləri bir-birin vursunlar.

- O da baş üstə!

... Birincinin tapşırığı elə həmin gecə yerinə yetirildi. Ali Sovetin iclasından çıxıb Dünyanın Ən Varlı Şəhərinə qayıtmaq istəyən xalq deputatı Eldar Bağirovu 9-cu mikrorayonda məşinında vurdular.

Hadisədən beşcə dəqiqə keçməmiş Respublika Prokurorluğu rəsmi məlumat yayımladı ki, deputat Eldar Bağirovu Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin könüllü batalyonlarından birinin komandiri Yavər vurub...

... Şelli Eldar Ağ Evdə olmuşdu və həmişə eşitdiyi sözləri yenə eşitmişdi:

- Bir az da dözüün...

... - Boş şeydi, Komandır. Orda adam yoxdu, bircə o Səhiyyə Nazirinin Müavinindən başqa. O gün gəlmişdi kəndə. Məni çəkdi bir kənara, on min manat pul çıxartdı ki, bunu payla uşaqlara. Almırdım, yalvardı, dedi ki, ay qardaş, mənim də gücüm buna çatır, bizdən də bir şey gözləməyin, özünüz başınıza bir çarə qılın. Bir az da dava-dərman gətirmişdi. Bu gün yenə getmişdim, deyirəm camaat qırılır, deyirlər ki, Mütəllibov Maskvayla danışib, bu gün-sabah ruslar Yerevanı bombalayacaq. Bunlar elə bilir biz qoyunuq. Bərk dirənəndə də deyirlər ki, get Katibdən istə. Deyirəm Katibin topu var, tufəngi var, tankı var? Katib müdafiə naziridi? Az-çox yenə nə əl tutursa, sağ olsun.

Komandir bir siqaret yandırdı, birini də ona uzatdı.

- Çəkmirəm, dərd qoyur ki, ayrı şey çəkək.

- Müdafiə naziri orda yox idi?

- Ondan nazir olar?! Alqaşın biridi, hələ onu ayıq görənlər olmayıb. Gör o gün başımıza nə gəlib. Bu yaxınlarda Goranboyun katibi bir az yardım gətirmişdi. Dedim, əmoğlu, bizə ərzaq lazım deyil, patron lazımdı. Dedi, qardaş, vallah, elə biz də siz gündəyik, amma çalışaram bir şey tapım. Sağ olsun, kişi adammış, gedən kimi bir buluddağıdan top göndərmişdi. Əsgəranda ermənilərin bir beteeri var, bizi yığıb boğaza. Sənin dediyin o nazir özü gəlmişdi, iki nəfər də topçu gətirmişdi, guya beteeri vuracaqdılar. Bizim Qarağacdakı su qülləsini vurdular. Camaat boğurdu, əllərindən zorla aldım. Bunlar bu ölkəni dağıdacaqlar, bizi də boş yerə qırdırırlar, körpə-körpə uşaqlar hayıf olur. Elə bil bu millətin qəsdinə durublar.

- Möhkəm ol. Sənki ruhdan düşən oğlan deyilsən.

- Nə qədər ruhla yaşamaq olar? Ruhunu topa qoyub atmaq olmur ey! Lənkəranda beş-altı könüllü gəlib, cavan uşaqlardı, od-alovdular. Sırağagün ikisini vurdular. Biri lap uşağıydı, qucağımda öldü. Can verəndə deyirdi, dayı, qoyma ölüm. Buna hansı köpəyoğlu dözər?! Atası kişi adammış. Meyidi aparmadı. Dedi, şəhid harda ölübsə, orda da dəfn olunmalıdı, oğlum bu şəhərdə ölüb, burda da dəfn eləyin. Dünən basdırdıq. Heç yas vermək üçün rayona da qayıtmadı, oğlunun tufəngini götürüb oturub səngərdə. Nə işə! Səni də yordum. Sənin günün mənimkindən yaxşı deyil ha. Bəlkə gedək kəndə, uşaqlar səni görüb bir az ürəklənsinlər.

- Qalsın ayrı vaxta. Drakonu axtarıram, görməmişəm?

- Mən bayaq şəhərə gedəndə Qozlu bağ tərəfə keçdi. Nahaq o namərdə görə Drakonun xətrinə dəymisən. Gərək qoyaydın şalvarını çıxarıb keçirəydi başına. Namərd oğlu namərd. O gün bizim uşaqlar gedib qarajından bir az pulsuz benzin götürmüşdülər, zavqarı döyüb öldürmüş. İstədim gedib idarənin ortasında salım təpiyin altına, dedim, lənət şeytana, onsuz da adımıza yüz söz çıxarırlar.

Qucaqlaşib ayrıldılar. Komandir maşına minəndə dedi:

- Sabah uşaqları göndər, dediklərimi verim.

Komandir getdi Qozlu bağa, amma Drakonu tapa bilmədi.

Bufetçi:

- Komandir, heç çörək də yemədi. Odur ey, arağı da qalıb stolun üstə. Burda ermənistanlı uşaqlar çörək yeyirdilər, onlarla getdi. Amma hara getdilər, onu bilmirəm.

At Belində Olan Adam telefonu götürüb Rəisi yığdı. Xoş-beşdən, hal-əhvaldan sonra dedi:

- Rəis, sənə indiyədək bir əmək pul vermişəm?

Söz Rəisin xətrinə dəydi:

- Dədəyin pulunu vermişəm?

- Yaxşı, yaxşı, hirsənmə, qulaq as. Yəqin ki, bugünkü hadisəni eşitmişəm.

Rəis özünü bilməməzliyə vurdu:

- Gündə yüz hadisə olur, hansını deyirsən?

- Sənin agenturan keqebenkindən yaxşı işləyir. Bilirsən nəyi deyirəm.

- Eşitmişəm.

- Onu soxdur kepezeyə, eşək kimi döydür. Özüm ölüm, sənə Bakıda üçotaqlı ev almayan kişi deyil.

- Ə, başına at təpib, Drakonu kepezeyə soxmaq olar? İstəyirsən mənim şalvarımı çıxarsınlar?! Hələ sağ olsunlar ki, onlar bizi kepezeyə salmayıblar.

- Onda gəl başqa cür danışaq.

- Buyur.

- Rəis, Ətağa cəddi, günü sabah səni Gəncəyə rəis göndərtməyən alçaq oğlu alçaqdı. Bakıda da üçotaqlı ev öz yerində. Ürəyindən ayrı nə keçir, ona da hazırım.

- Nə belə səxavətli olmusan, ə? Sonra?

- Rəis, heç kim bilməsə də mən sənin gücünə bələdəm. Əlinin altında üç-dörd yüz milisionerin var. Pristupnu mir də səni yaxşı tanıyır.

- Sözüünü de.

- Bax, yenə deyirəm. Bakıda üçotaqlı ev, Gəncəyə rəis, bir diplomat da pul.

- Bunu demisən, sözüünü de.

- Onu atdır!

Elə bil rəisi ildırım vurdu:

- Oğrac özünsən! Bütün nəslindi! Binamus oğlu binamus!- dedi və telefonun dəstəyini necə yerinə çırpdısa, dəstək ortadan qırıldı, əlini də yaraladı; - Göpəyoğlu! Ona görə erməni anamızı...

Dalbadal üçüncü zərbəni alan At Belində Olan Adam da dəstəyi tulladı:

- Buna bax ey, qudurub. Elə bil kisəynən pul verdiyim adam deyil. Eybi yox, altda qalanan canı çıxsın. Səni uvolit elətdirib bu rayondan it kimi qovdurmasam mən də mən deyiləm!

İkinci saunada yayxınmışdı, əlində də bir bardaq “Əsgəran” pivəsi:

- Bu erməni it uşaqları pivə bişirməyi bacarır də. Çex pivəsinin adı var, bizim pivələrin dadı , - dedi və pivədən bir az tökdü daşların üstə, bir anda içərini pivənin dadlı qoxusu bürüdü, - Bəh, bəh, bəh! Hə, indi de görüm işlər necə gedir?

- Viktor Petroviç, şəhərdə vəziyyət çox pisdi, başlı başını saxlasındı. Katib cəbhəçilərlə oturub-durur, əl altdan onları silahlandırır. Bir ayağı da Naxçıvandı. Elə bu gün mənə Şerbakdan yüz min manatlıq silah aldırıb gətirdib. Rəis də cinayətkarların hamısını yığıb qoltuğunun altına. Keqebe də onlara işləyir. Bakıdan, Şəkidən hardan oldu erməni tapdırıb gətirir, verir cəbhəçilərə. Bu dəqiqə cəbhəçilərin zirzəmisində altı-yeddi erməni var. Özü də deyəsən biri də Şaumyankəndin ya katibidi, ya da qardaşı.

İkinci süpürgəni verdi ona:

- Döy görüm.

At Belində Olan Adam süpürgəni saldı soyuq suya, sudan bir az çilədi İkincinin kürəyinə, başladı döyəcləməyə.

Süpürgəni ləzzətindən İkinci bir az da xoşallandı:

- Bir az bərk vur. Ayaqlarımın altına döy. Hə, bax belə. Bir az da bərk. Az qalıb, bu gün-sabah katibi o məsələ. Birinciylə danışmışam. Amma deyir elə edin ki, cəbhəçilər özləri qovsunlar.

- Dedim axı, cəbhəçilər onu qovmaz. Yerli adamdı, qohum-əqrəbası da çoxdu, böyük nəsiltilər.

- O daşların üstünə bir az da pivə at. Hə, yaxşıdı. Şantaj eləyin. İndi nazirlərlə də ayrı-ayrı danışacam. İşləmək lazımdı, işləmək. Onların silahı var, sizin də pulunuz. Pul silahdan yüz dəfə güclüdü. Puldan tökün, özlərini özlərinə qırdırın.

At Belində Olan Adamın əlinə Rəisin torbasını tikmək üçün yaxşı fürsət düşmüşdü:

- Bu gün bir cəbhəçi üstümə avtomat çəkib məni öldürürdü. Rəisə dedim, tədbir görmək əvəzinə məni küçə söyüşləriylə təhqir elədi. Milisin avtomatlarının yarisı cəbhəçilərin əlindədi. Bu müharibə başlayandan qoşulub onlara. Cəbhəçiləri yığıb doldurub milis batalyonuna. Nə qədər o burdadı, bu cəbhəçilər meydan sulayacaq, Allah hələ axırını xeyir eləsin.

- Yaxşı, indi məşğul olaram.

İkinci girdi hovuzla, bütün yorğunluğunu tökdü hovuzun biz kimi suyuna, təzədən doğuldu, hovuzdan çıxıb qurulandı, keçdi salona. Süfrə hazır idi. Nazirlər, nazir müavinləri onu gözləyirdilər, heç kim əlini süfrəyə uzatmamışdı. Saunanın havasından pörtmüş sifətindən qan damırdı. Dəsmalla alnında puçurlamış tər damllarını sildi, məclisə bir nəzər saldı, Katibi görməyib soruşdu:

- Katib hanı?

Səhiyyə Nazirinin Müavini:

- Getdi Gülablıya. Deyirlər ermənilər orda yaman fəallaşıblar.

- Bilmirdi gələcəm?

- Demişdik.

İkinci hirsləndi:

- Bu lap qudurub! Sukinsın!

Süfrəyə mürəbbə düzən Çayçı əl saxladı, bunu bütün şəhər üçün söyüş bildi - bu camaatın bir xasiyyəti vardı, hətta sevmədikləri bir həmyerlilərini də başqası söyərdisə qəbul etməzdilər, bunu özlərinə sığışdırmazdılar:

- Xahiş edirəm, bizim Katibi təhqir eləməyin.

Hələ indiyədək ağızından bir dəfə də olsun “bəli”, “xeyr”dən başqa ayrı bir kəlmə eşitmədikləri Çayçının bu sözləri məclisdəkilərin hamısını şaşırtdı, təəccüblə bir-birlərinə baxdılar.

Elə İkincinin özü də gözləmədiyi bu sözlərdən hirslənməkdən daha çox təəccübləndi:

- Nə dedin?

- Heç. Dedim ki, xahiş edirəm bizim Katibi təhqir eləməyin.

İkinci necə bağırdısa, bayırdakılar da bu bağırtını eşitdilər və elə bildilər içəridə nə isə oldu.

- Rədd oool!

Çayçı indicə İkincinin qabağına qoyduğu çayı götürdü:

- Baş üstə! Onda çayınızı özünüz tökərsiniz. - dedi və salondan çıxdı, çıxarkən də əlindəki stəkanı qapının ağızında dayanmış At Belində Olan Adama verdi; - Ala!

İkincini elə bil ilan vurmuşdu, yerində qıvrılırdı:

- Allahın çayçısı da qudurub. Tək bu yox ey, bütün şəhər qudurub. Hamısını da o katib qurdub. Mən onu yerində oturdaram. - üzünü tutdu Müdafiə Nazirinə; - Bu sukinsının əlinə bir qundağı qırıq təklülə ver, bas səngərə. Burda artıq-urtuq yeməkdən porsuğa dönüb. Deyin o Rəisi bura çağırınsınlar.

Heç kəs əlini çörəyə uzatmırdı, hamının iştahı küsmüşdü. İkinci də qarşısındakı yeməyi kənara itələdi:

- Nu davay, indi məlumat verin görək vəziyyət necədi?

Səhiyyə Nazirinin Müavini:

- Yaxşı deyil, Viktor Petroviç. O boyda Təşkilat Komitəsi Stepanakertdə niyə oturub? Ermənilər gündə bir kənd yandırır. Bu şəhərdə salamat ev qalmayıb. Hər gün Ermənistandan maşın-maşın bayavik göndərirlər. Deyirlər hələ aralarında zəncilər də var.

- Mən ordakı vəziyyəti soruşmadım. Siz mənə burdan danışın.

- Mən də elə burdakı vəziyyəti deyirəm. Burdakı vəziyyət ordan asılıdır. Oranı düzəltmək lazımdır...

İkinci onun sözünü kəsdi:

- Dedim ki, burdan danışın. Bu boyda hökumət oturmusunuz burda, əlinizdə milis, ordu, prokuror. Şəhəri oğrular, quldurlar idarə edir. Hakimiyyəti əldən vermişsiniz. Sizi bura nəyə göndəriblər?

Səhiyyə Nazirinin Müavini gördü ki, heç kəs başını ağrıtmayacaq istəmir, yenə özünü verdi İkincinin gülləsinin qabağına:

- Viktor Petroviç, burda oğru-quldur yoxdu, arvad-uşağını, ev-eşiyini qorumaq istəyən camaat var, hər gün də qırılırlar. Ermənilərin tankı, topu, qradı, bəs bu camaatın nəyi var?! Berdenkayla vuruşurlar. Yaralılara dərman da çatdırmaq olmur. Camaat adamın üzünə tüpürür. Elə gecə olmur ki, şəhəri qrada tutmasınlar.

- Bir az çox şişirdirsən. Neçə saatdı burdayam, hanı qrad, hanı top?

- Sizin xətrinizə atmırlar. Siz Əsgəranı üzü yuxarı keçən kimi başlayacaqlar.

Söz İkincini tərs şapalaq kimi tutdu:

- İkibaşlı danışma.

Səhiyyə Nazirinin Müavini geri çəkilmədi:

- Siz soruşdunuz, mən də olanı dedim.

İkinci gördü nazir müavini üzə dirənib, daha dərinə getmədi, üzünü tutdu Müdafiə Nazirinə:

- Hanı sənin qoşunun?

Müdafiə Naziri qalxdı ayağa:

- Mənim qoşunum var? O burnu fırtılıqlı uşaqları deyirsiniz? Onlardan qoşun olar? Qoşunu yığıblar Bakıya. Heç bilmirəm mənim vəzifəm torpağı qorumaqdı, yoxsa Mərkəzi Komitəni?! Səhiyyə Nazirinin Müavini düz deyir, camaat üzümüzə tükürür. Yer yarılrsa, yerə girərəm.

- Niyə girmirsən? Gir də!

- Yarılmır axı.

- Mən yararam.

- Necə məsləhətinizdi.

Bu hadisələrin hansı sonluqla bitə biləcəyindən heç özlərinin də xəbəri olmayan bu vəzifəliklər də bezmişdilər hər şeydən, axı bu millətə nə qədər yalan danışmaq olar? Axı bu milləti nə qədər aldatmaq olar? Camaat üzlərinə deyirdi ki, siz ermənidən pissiniz.

Bu yazıqlar ermənidən pis deyildilər, onları ermənidən pis eləyən əllərindən buraxmağa qorxduqları vəzifələriydi. Onları yığmışdılar bir vəzifə torbasının içinə, ağzını da bağlamışdılar, çıxma bilmirdilər bu torbadan. Partlaya-partlaya qalmışdılar bu torbanın içində. Və dözməyib bu torbadan çıxmaq istəyənlər olurdu. Amma bu torbadan çıxmaq istəyənlərə elə bir başqa torba tikirdilər ki, bu torba o torbanın yanında muştuluq olurdu. Bu torba Bayılın divarları kimi çox möhkəm idi, sökmək mümkün deyildi. Amma hərdən Bayıldakı torbanı gözləri altına almayıb belə yığcam iclaslarda ürəklərini boşaldılar da olurdu. Və bəzən də bu ürəkboşaltmalar onlara baha-başa gəlirdi. Belə iclasların birində İkincinin üzünə ağ olub ürəyini boşaldan bir prokuror səhərişi günü Xankəndinə Təşkilat Komitəsinə çağırılmışdı və Komitənin qabağında ermənilər onu girov götürmüşdülər.

Hökumət bütün torpedaları işə salsa da bir xeyri olmamışdı. Katib görmüşdü hökumətin əlindən bir şey gəlmir, Komandirdən xahiş eləmişdi ki, bu işə qarışsın. Komandir elə həmin gün Drakonla Pələngi göndərmişdi Xankəndinə. Onlar da ermənilərin liderlərindən birini gecə evindən oğurlayıb gətirmişdilər, soxmuşdular zirzəmiyə. İkinci nə qədər çığır-bağırsa da xeyri olmamışdı.

Komandir xəbər göndərmişdi:

- Ona deyin, proletariatin inqilabda itirəcəyi bircə zənciridi, onu da biz çoxdan itirmişik. Bağırmasın, yoxsa onun özünü də oğurlayırıq.

İkinci görmüşdü bu həna o hənadən d
eyil barışmalı olmuşdu. Bundan sonra Komandir gətirdikləri erməninə prokurorla dəyişmişdi. İkinci də hökumətin şər maşınına işə salmışdı.

- Cəbhəçilər prokuroru Salatın Əsgərovanın qatili ilə dəyişiblər.

- Deyirlər prokurorun oğlundan kalan pul alıblar.

- Ay namərdlər!

İkincinin tapşırığı ilə qəzetlər bu şayiəni bütün ölkəyə yaymışdı.

Amma Komandir “Qur’an” götürüb camaatın üstünə getməmişdi: “Kimin nə danışdığı mənə maraqlı deyil, özüm ki bilirəm nə var, nə yox”. Heç qəzətlərə də cavab verməmişdi, bilirdi ki, onsuz da cavabını çap etməyəcəklər. Bircə Salatının anasına xəbər göndərmişdi ki, ay ana, belə şeylərə inanma. Salatının anası da demişdi ki, ay oğul, mən heç əvvəldən inanmamışdım.

İkinci Müdafiə Nazirinin ağzından vurdu:

- Sənin araqdan başın açılır ki, yerə girəsən, yoxsa göyə çıxasan?!

- Mənim içməyim hökumətə sərf edir. Yoxsa elə bu burnufırtılıqlı uşaqlarla Stepanakerti şumlayaram. İnanmırsınız, çəkilin kənara, görün şumlayıram, ya yox.

İkinci:

- Səhər nə yemisiniz belə? Hamınız bülbül kimi ötürsünüz.

Bir nəfər içəri daxil olub dedi:

- Viktor Petroviç, rəis gəlib.

-Gəlsin içəri.

Salona girən Rəis qapının ağzında dayanmış At Belində Olan Adamı görəndə dalağı sanırdı, amma özünü onda qoymadı, istehzayla dedi:

- Sən də burdasan? Bəs deyirlər sənın şalvarını çıxarıblar, əynindədi ki! - sonra irəli yeriyib dayandı İkincinin önündə, əlini qulağının dibinə atıb özünü təqdim etdi: - Yoldaş Polyaniçko, şəhər milis idarəsinin rəisi sizin əmrinizlə gəlib.

İkinci:

- Rəis, məndə məlumat var ki, sən cinayətkarları himayə edirsən?

-Yalan məlumatdır, yoldaş Polyaniçko. Mənim ermənilərlə heç bir əlaqəm yoxdur. Buyurub keqebədən öyrənə bilərsiniz.

- Mən erməniləri demirəm.

- Mən də ayrı cinayətkar tanımıram.

İkinci yerindən qalxıb var-gəl eləməyə başladı:

- Deyəsən söz güləşdirirsən, özün yaxşı bilirsən mən nə deyirəm. Günün-günorta çağı cəbhəçilər şəhərin mötəbər bir şəxsinin evinə soxulub pul istəyirlər, üstünə avtomat çəkirlər, döyürlər, məşğul olursan. Hələ məlumat almışam ki, üstəlik onları işə də götürmüşən, rəsmi silah vermişən.

- Yoldaş Polyaniçko, biz fakt əsasında cinayət işi qaldırıraq. Həmin şəxs bizə rəsmi müraciət eləməyib. Buyursun, rəsmi müraciət eləsin, biz də araşdıraq. Qaldı ikinci məsələyə, vəziyyətlə əlaqədar nazirlik bizə bir rota formalaşdırmaq əmri göndərüb. Əmrdə də göstərilib ki, rota yerli gənclərdən formalaşdırılsın. Mən də sağlam, qabiliyyətli gəncləri rotaya götürmüşəm.

İkinci gəldi durdu Rəisin qarşısında:

- Sənə əmr eləyirəm, elə indi get o quldurları həbs elə.

- Yoldaş Polyaniçko, mən bu əmri yerinə yetirə bilmərəm.

- Niyə?

- Onları həbs eləsəm bayaviklərlə kim vuruşacaq, burda oturanlar?

- Görünür babat pullarını almısan.

Rəis gördü geriye yol yoxdu, onsuz da yuxarıların alçaldıcı əmrlərindən, aşağıların söyüşlərindən boğaza yığılmışdı, bu rəislik deyildi, it əzabıydı, çəkirdi. Hər gecə Dolunun altında kabinetdə yatmaqdan da bezmişdi, məsciddə şəhid yudurtmaqdan da, qulağı eşidə-eşidə o şəhidlərin ata-analarının onun və onun kimilərinin önlərinin goruna söyüşlərini eşitməkdən də. Ömrü boyu gözəl-gözəl istirahət evlərində, buz bulaqların başında yeyib-içdikləri müharibə başlayandan gildir-gildir burnundan gəlirdi. Çoxdan tüpürüb gedərdi. Amma dünyanın düz vaxtı Dünyanın Ən Varlı Şəhərindən qazandığı pullarla özü də, balaları da dünyanın kefini görmüşdü. Nəyi vardı Dünyanın Ən Varlı Şəhərinə borcluuydu. Bu şəhərdə qazanmaq üçün başqa yerlərdə olduğu tək kimisə asıb-kəsmək, tutub içəri basmaq, oboxeyislə qorxutmaq lazım deyildi.

Bu şəhərdə camaat pul qazanmağı da gözəl bilirdi və qazandıqları pulları ürəklə xərcləməyi də. Bu şəhərdə vəzifəli adamlara pulu az qala zorla verirdilər, özü də işi düşən də pul verirdi, işi düşməyən də. Bir əlin verdiyi pulu o biri əl bilmirdi. Qaynayıb-qarışmışdı bu camaata, olmuşdu bu camaatdan biri, oğrusuyla da dil tapmışdı, doğrusuyla da. Və indi dünya məhvərindən çıxanda, onu gözü üstə saxlayan, onu özününkü sayan bu camaatı dar ayaqda əsir-yesir kökündə qoyub qaçmağı özünə ar bilmişdi, kişiliyinə sığışdırmamışdı. Və bu camaatla bir səngərdə yatırdı, nə gecəsi vardı, nə də gündüzü.

Qorbaçov silahları yığmaq əmrini verəndə Ermənistan bu əmrlə gündöyməzini silib atmışdı tualetə. Bizdə isə rəislər daha artıq silah təhvil vermək üçün özlərini öldürürdülər, elə bil pambıq planı doldururdular. Amma o, yuxarıdan nə qədər sıxsalar da bir adamın evinə də milis göndərmədi.

Nazirlikdən:

- Sən o boyda şəhərdən silah tapa bilmirsən?

- Yoxdu! Neyləyim, özümü silah eləyim?!

- Nə nağıl danışırsan?! Bazarında avtomat satılan şəhərdə silah tapmırsan?
- Bilirsiniz nə var? Əvvəl ermənilərdən silahları yığın, sonra mən sizə bir vaqon silah təhvil verim. Mən bu camaatı topun-tüfəngin qabağında əliyalın qoya bilmərəm.

Hələ altdan-altdan başqa şəhərlərə adam salıb silah aldırırdı və bu silahların da çoxunu ermənilərin mühasirəsindəki kəndlərə göndərirdi.

Camaat da dünyanın düz vaxtı onun bu şəhərdən qazandıqlarının hamısını halal eləmişdi:

- Ə, bu Rəis kişi oğlu kişiymiş!

Artıq geriye yol yox idi, vardı ey, amma bu yol kişi oğlu kişilik deyildi.

- Yoldaş Polyaniçko, mən də burda oturan bütün bütünlülər kimi rüşvət almışam, özü də pis almamışam. Sizin özünüzdən də rüşvət almaq stajınızdan sizə yaxşı məlumdur ki, hamımızın bir vəzifəsi də rüşvət almaq və aldığımız rüşvəti də yuxarılarla bölməkdir. Amma mən başqalarından fərqli olaraq həmişə pulluların pulunu almışam, yetim-yesirin yox. Sizin o dedikləriniz yetim-yesirlərdir, pulları yoxdu. Olub-qalanlarını da satıb tüfəngdən-zaddan alıb hökumətin əvəzinə bu şəhəri qoruyurlar.

İkinciyə bəlkə də həyatında indiyədək belə bir sərt söz deyilməmişdi. Ona görə də bu gözlənilməz cavabdan özünü itirdi:

- Sən kiminlə danışdığının fərqi nədir?

- Yoldaş Polyaniçko, əvvəla, sən yox, siz! Mən sizə sizə deyər müraciət edirəm. Mən bir milis polkovnikiyəm, kimin qarşısında olduğumu da çox gözəl bilirəm.

Oturanların hamısını soyuq tər basmışdı. Rəisin az-çox köntöy olduğunu bilsələr də, hər halda ondan ölkənin ikinci şəxsinə bu qədər sərt bir cavab gözləməzdi. Rəis taleyini ortaya qoymuşdu və yəqin ki, artıq uduzmuşdu.

Bayaq saunanın kefindən, indi isə hirsindən pörtmüş İkinci yenə alınının tərini sildi və dəsmalı hirsə stola çırpdı, stolda nəşə qırıldı:

- Mən səni tutduğun vəzifədən azad edirəm.

Müdafiə Naziri nə vaxtdan bəri bir yerdə çörək yediyi Rəisi düşdüyü uçurumdan xilas etmək üçün İkinci sakinləşdirməyə çalışdı:

- Viktor Petroviç, rəis yaxşı oğlandı, şəhərdə böyük hörməti var, camaat onu eşidir. Gecə-gündüz səngərlərdədi, güllənin altındadı. Heç ailəsini də şəhərdən çıxarmayıb...

Səhiyyə Nazirinin Müavini də Müdafiə Nazirinin sözünə qüvvət verdi:

- Dünən idarəsinə qrad düşüb, gözünün qabağında iki milis işçisi ölüb. Çox böyük sarsıntı keçirib. Bütün gecə özüm onun yanında olmuşam. Hələ heç özünə gəlməyib, bu dəfə bağışlayın. Ağsaqqalsınız! Qul xətasız, ağa kərəmsiz olmaz.

Amma hirindən-hikkəsindən boğazının damarları çıxmış İkinci sakinləşdirə bilmədilər:

- Eşitmədin? Gedə bilərsən! Mən səni tutduğun vəzifədən azad elədim!

Rəis təmkinini pozmadı:

- Yoldaş Polyaniçko, siz partiya işini yaxşı bilə bilərsiniz. Amma görünür hərbi işi yaxşı bilmirsiniz. Mən hərbiyəyə. Məni bu vəzifəyə daxili işlər naziri təyin edir və daxili işlər naziri də vəzifədən götürür. Mən nazirə tabeyəm, sizə yox. Nazir əmr verir, mən də vəzifəmi əmrə göstərilən şəxsə təhvil verərəm.

- Eybi yox, mən elə indi nazirlə danışaram. Çiyinə bir avtomat verib səni göndərəm Stepanakertə, gedib Kərkicahanda uçaşkovu işləyərəm.

Rəis:

- Dedim ki, mən hərbiyəyə. Nazir əmr eləsə sırası milis işçisi kimi də bu dövlətə qulluq eləməyə borcluyam və hazırım. İndi gedə bilərəm?

- Gedə bilərsən!

Rəis bu dəfə hərbi salam vermədi, üzünü bir az əvvəl onu müdafiə edənlərə dedi:

- İkinizə də təşəkkür edirəm. Məni müdafiə etdiyinizə görə yox, belə nakişlərin arasında kişiliyinizi qoruya bildiyinizə görə.

Və çevrilib otaqdan çıxdı, çıxanda da qapının ağzında əmrə müntəzir dayanmış At Belində Olan Adama dedi:

- Sənin bu şəhərdən qazandıqlarını burnunun iki deşiyindən tökmək mənə borc olsun.

Anası Pələngi oyatmaq üçün əlini bir balaca ona toxundurmuşdu ki, uşaq yerindən necə dik atıldısa, yazıq arvad qorxdı:

- Bissimillah! Bissimillah!

Hövlək qalxan Pələng:

- Nə oldu? Qrad başladı?

- Yox, ay bala, səni çöldə çağırırlar.

Ağlına birinci o gəldi ki, yəqin Drakond, haqq-hesab çəkməyə gəlib, rəngi qaçdı.

- A bala, sənən deyilmə?!
- Kimdi?

- Kimdi?

- Rəhmətlik dədəngilin buxaltırdı.

Toxtadı, keçdi yan otağa, hər ehtimala qarşı Rəşid Behbudovun bağışladığı xəncəri pencəyinin altından qurşadı belinə və çıxdı darvazaya.

- Qonşu, gecə vaxtı xeyir ola?

- Xeyir olar, inşallah. Bir gedək bizə, sözüm var.

- Burda deyə bilməzsən?

- Hər halda ev yaxşıdır.

- Gedək deyirsən gedək də.

İçəri girəndə gördü ki, At Belində Olan Adam yayxanıb divana, qarşısında da bir stəkan çay, televizora baxır, televizorda vurhavur konsert gedirdi.

Uşaq vaxtı televiziya Livanı göstərəndə dəli olurdu: bir tərəfdə kəndlər, şəhərlər yanır, millət qırılır, bir tərəfdə də restoranlar, barlar, göbək rəqsləri. Uşaq ağıyla fikirləşirdi ki, bu necə dövlətdi, bu necə millətdi, belə də müharibə eləmək olar?

Onun üçün, elə hamı üçün müharibə deyilən şey Böyük Vətən Müharibəsi idi - kinolarda gördükləri, kitablarda oxuduqları, atalarının-babalarının vuruşduqları, qırıldıqları müharibə. Uşaq- böyüklü hamının ayağa qalxıb düşmənlə döyüşdüyü müharibə. Bütün ölkənin "Hər şey cəbhə üçün, hər şey Vətən üçün" dediği müharibə. Və uşaq ağıyla fikirləşirdi ki, bəs bu livanlılar niyə demirlər: "Hər şey Vətən üçün! Hər şey cəbhə üçün!" Və heç cür nə onun, nə də kimsənin ağına gələ bilməzdi, heç yatsalar yuxularına da girməzdi ki, bu televiziya gördüklərini haçansa həyatda da görəcklər və yaşadıkları ölkə elə Livan kimi olacaq. Millətin bir parası qırılacaq, millətin o biri parası isə öz kefində, öz damağında! Və uşaq vaxtı televizorda gördüyü Livan hətta bu ölkənin yanında muştuluq olacaq.

İndi At Belində Olan Adam yayxanmışdı divana, qarşısında bir stəkan çay və ləzzətlə bu millətin olmayan televiziyasında bu millətdən olmayanların vur-çatlasına tamaşa edirdi.

İstədi elə qapıdan geri qayıtsın, çevrilib qonşuya baxdı, gördü qonşu əlini atıb boğazına, qayıtmadı.

At Belində Olan Adam dərhal hiss elədi ki, Pələng bu görüşdən xoşlanmadı. Qalxdı ayağa, televizoru söndürdü, amma Pələngə yaxınlaşıb əl uzatmağa qorxdı, əli göydə qala bilərdi, bu da işləri korlayardı:

- Axşamın xeyir. Gəl otur, qardaş.

Amma Pələng oturmadı:

- Xeyirdimi?

- Gəl, gəl otur. Kişisən, kişi oğlusan. Rəhmətlik atanın da xətrini çox istəyirdim. Gözəl insanıydı. Neçə il bir yerdə işlədik, çox çörək yemişdik. Gəl, gəl otur.

Pələng atasının adını eşidəndə bir az yumşaldı və könülsüz-könülsüz keçib oturdu.

At Belində Olan Adam Baş Mühasibə dedi:

- Bizi tək burax.

Otaqda ikisi qaldı.

- Əvvəla, sənə təşəkkür edirəm, mənə böyük bir biabırılıqdan qurtardın. Ömrü boyu özüm də, balalarım da sənə borcludu.

- Nə sən, nə də balaların mənə heç nə borclu deyil.

- Yox, borcluyuq! Mənə görə özünü Drakon kimi bir əjdahanın ağzına atdın.

Pələngin söhbətə qulaq asmağa heç həvəsi yox idi. Həm də postda qaldığı iki günün yuxusu gözündən tökülürdü:

- Rəis, - bu şəhərdə vəzifəliyə rəis deyirdilər, - sözünün canını de, mən hələ posta gedəcəm.

- Yaxşı, sözümün canın deyirsən, mən də sözümün canın deyirəm.- deyə o, əlini atıb divanın altından bir çanta çıxartdı və qoydu stolun üstünə: - Qulaq as, burda ürəyin istədiyən qədər pul var. Bu pulla Bakıdan ev ala bilərsən, maşın ala bilərsən, evlənə bilərsən. Bunu sənə gətirmişəm.

Səhər-səhər Musanın anası üçün min manat qiymətsiz nədən belə səxavətli olmuşdu, nədən onun ayağına gəlmişdi? Düzdür, yaxşılıq eləməyinə Pələng ona çox böyük bir yaxşılıq eləmişdi, biabırılıqdan, özü də dəhşətli bir biabırılıqdan qurtarmışdı. Amma Pələngə görə hər qəpiyinin qədrini bilən bu adam həmin yaxşılığı bu qədər pulla qiymətləndirmək qabiliyyətində deyildi, qəpiyinin qədrini bilən bir belə pulu buna görə çölə atmazdı. Görünür burda nə isə başqa bir əmma vardı.

- Rəis, səni yaxşı tanıyıram, bilirəm pulun da çoxdu, amma sən bu qədər pulu havayı çölə atanlardan deyilsən.

- Havayı niyə, həyatımı qurtarmısan.

- Rəis, açıq danış, de görüm məndən nə istəyirsən?

Sözü bir başa demək çətin idi, özü də çox çətin idi. Məsələn çox pis sonuclana, onun üçün daha ağır qurtara bilərdi. Hərçənd ki, ona olan olmuşdu, qaradan artıq rəng yoxuydu. Tutar-tutar, tutmaz da... Amma necə olur-olsun tutdurmaq lazımdı, daha uzaqdan gəzişməkdən vaz keçdi, birbaşa gəldi mətləbin üstünə.

- Yaxşı, lap açıq danışırım, amma cavab verməyə tələsmə. Mənə diqqətlə qulaq as. Drakonu məndən də yaxşı tanıyırsan. Yaxşı bilirsən ki, anasına qəhbə deyibsə, səni atacaq. Eldar Bağirovu vurdular, kimə nə dedilər ki, səni də vursalar kimə nə deyələr?! Müharibədi, kim kimədi? Qorxma, döyüşlərin birində işini gör, arxanda mən durmuşam.

Pələng gözlərini qıyıb qarşısındakı adamın anlaya bilməyəcəyi bir baxışla onu süzdü. Qarşısındakı adam bu gün səhər şalvarını batıran adama oxşamırdı. Yenə səhər-səhər düşürüldüyü atın belinə qalxmışdı. Və bu atı daşlı-kəsəkli yolda səyirtmək istəyirdi. Bu adam pulla hər şeyi almağı öyrənmişdi və hər şeyi də həmişə ala bilmişdi - diplomu da, vəzifəni də, ad-sanı, xətir-hörməti də, toylarda, yaşlarda məclisin yuxarı başını da. Hər şeyi satın ala bilmişdi - katibləri də, rəisləri də, prokurorları da, özündən yuxarıları da, özündən aşağıları da. Onun üçün bu dünyada hər şey satılırdı, hər şey alınırı. İndi də onu almaq istəyirdi, qiyməti də özü müəyyənləşdirmişdi, xəsislik də eləməmişdi. Əjdahaları satın almağı bacaran bir adam üçün o çox kiçik bir əşya olsa da, ortaya çox böyük pul qoymuşdu.

- Hə, nə deyirsən?

Pələng xeyli bir çanta pula baxdı, bu bir namərdə öz qardaşına güllə atdıracaq qədər pul idi, sonra yenə baxışlarını qaldırıb qarşısındakını süzdü. Onun təzə-təzə dərk elədiyi, təzə-təzə qədəm qoyduğu bir duyğunu - kişiliyini satın almaq istəyən bu adamın sinəsində qəşəng bir xəncər yeri vardı. Amma o, Rəşid Behbudovun bağışladığı xəncərə əl atmadı. Gözlərinin qabağına Musanın ayaqları kəsilmiş anası gəldi, həkimə verilmək üçün qəpik-qəpik yığıqları pul gəldi, Komandirin barmağından çıxartdığı nişan üzüyü gəldi, ətsiz yedikləri borş gəldi... Daha çox şeylər, çox şeylər gəldi gözlərinin qabağına. Amma o çox şeylərin içərisində nə ev vardı, nə maşın, nə də toy. O heç qız sevməyə macal tapmamışdı ki! Və indi qabağına çox şeylər gələn gözlərinin önündə bir çanta pul vardı, ağına gəlməyəcək, yuxusuna girməyəcək, bütün nəslini xoşbəxt edə biləcək qədər pul. Acı-acı güldü.

- Hə, nə deyirsən? Bunu Allahdan başqa bir kimsə bilməyəcək.

Pələng yenə At Belində Olan Adama baxdı, çantadakı pula baxdı, qalxdı ayağa, çantanın ağzını örtüb götürdü:

- Nə deyirəm ki! - dedi və otaqdan çıxdı.

At Belində Olan Adam dərinədən nəfəs aldı:

- Di get, köpəyoğlu! Görək kim kimi şalvarsız qoyur.

Pələng həyəətə girəndə gördü anası artırmada əli qoynunda dayanıb intizarla onu gözləyir - gecənin bu çağında bu qəfil çağırış arvadı qorxutmuşdu.

- Bu gecə vaxtı xeyiriydimi, ay bala?

- Xeyiriydi.

Girdilər evə. Pələng çantanı stolun üstünə qoyub açdı. Anası pulları görəndə matı-qutu qurudu, əli üzündə qaldı:

- Bu nədi, ay bala? Oğurluq eləmişən?- dedi və halsız düşdü çarpayuya.

- Oğurluq nədi, ay ana?! Bakıdan göndəriblər, batalyonun puludu.- amma gördü anası inanmadı, and içdi;- Seyid Lazım ağanın cəddi, batalyonun puludu.

Anası yenə inanmadı:

- Dənən Həzrət Abbas haqqı!

- Həzrət Abbas haqqı! İndi inandın? - Sonra "türk" adı gələndə çiçəyi çırtlayan anasını həm rahatlatmaq, həm də sevindirmək üçün dedi; - Türklər göndərib.

Anasının gözləri alacalanıb işıqlandı:

- Buy, onlara qurban olum! Buy, onların başına dolanım!

- Sən mənə bir stəkan çay gətir, işim var.

Türklərin adını eşidəndən sonra rəngi üstünə gələn anası getdi çay gətirməyə.

"Mənə bir belə verirsə, gör nəmərdin nə qədər pulu var ey" deyə fikirləşən Pələng əlinin arxasıyla pulları sıgalladı, elə bil qayçının ağzından indicə çıxmışdı. İlk dəfə hiss elədi ki, heç demə gül kimi, çiçək kimi pulun da öz qoxusu varmış. Və gülün, çiçəyin qoxusu kimi pulun da qoxusu ləzzətliymiş. Və gül-çiçək qoxusu verən puldan iki dəst götürüb qoydu qoltuq cibinə.

Əlində çay otağa girən anası bunu gördü:

- Onları niyə götürürsən?

- Lazımdı, -dedi, sonra iki-üç dəstini də götürüb bir qəzetə bükdü verdi anası; - Ala bunu, bərk yerə qoy. Mühəribədi birdən məni vurub-eləyərlər, lazım olar.

- Allah eləməsin, ay bala.

-Biz Allahın yadından çoxdan çıxmışıq.

-Axmaq-axmaq danışma, ağzın əyilər.

Pələngin əli havada qalmışdı:

- Di ala dana, qoy bərk yerə.

Anası yenə əlini pula uzatmadı:

- Bəs deyirdin batalyonundu?

- Həzrət Abbas haqqı batalyonundu. Tezdən aparıb verəcəm Komandirə. Bunlar da mənim payımdı. Mən indiyədək heç sənə yalan danışmışam?!

Anası pulları alıb qoynuna soxdu, Pələngi də gülmək tutdu:

- Amma yaman bərk yerə qoydun, ha!- dedi sonra çantanı atdı çarpayının altına, tələm-tələsik bir-iki qurtum çay içdi və evdən çıxdı;- Sən yat, mən Musanın qardaşına bir söz deyib gəlirəm.

Getdi Musanın xalasıgilə. Evə Dolu düşəndən sonra Musanın qardaş-bacılarını xalası əri yığıb aparmışdı öz evlərinə. Darvazanı xeyli döydü:

- Ay dədəm vay, bunlar nə bərk yatıblar, ə!

Nəhayət, Musanın Xalası Ərinin yuxulu səsi gəldi:

- Ay kimsən?!

- Mənəm, Pələngdi.

Darvaza açıldı, Musanın Xalası Əri gecənin bu gözü Pələngi görəndə elə bildi Bakıdan bəd xəbər gəlib, salamsız-kəlamsız soruşdu:

- Arvad keçinib?

- Yox, salamatdı. Musa qardaşına xəbər göndərüb, ona görə gəlmişəm.

- Gəl içəri.

- Sağ ol, tələsirəm. Zəhmət olmasa çağır.

Səsə Musanın Qardaşı da artırmaya çıxmışdı, Pələngi görüb düşdü darvazaya tərəf, çatan kimi o da soruşdu:

- Arvad keçindi?

Pələng girdi onun qoluna:

- Ə, loxəbər özünüzsünüz. Bir bəri dur görüm. Dayı, sən bizi bağışla.

Musanın Xalasının Əri:

- Allah bağışlasın!- deyib girdi həyətə.

Pələng cibindən iki dəstə pul çıxartdı və uzatdı Musanın Qardaşına:

- Ala bunları.

O da Pələngin anası kimi ömründə ilk dəfəydi bu qədər pul görürdü, təəccüblə soruşdu:

- Bunlar nədi, ə?

- Korsan? Görmürsən puldu?!

- Görürəm ey puldu, deyirəm nədi?

- Bakıdan Musanın dostları göndərüb.

- Ə, nə səfeh-səfeh danışırsan. Musa dünən o boyda Bakıda dərman almağa əlli manat pul tapmayıb. Nə dost, hansı dost?! Musanın dostunun biri sənsən, acından günorta durursan.

Pələng əsəbləşdi:

- Ə, nə zəhləmi tökürsən?! Dostları olmasın, yaxşı oğlanlar olsun. Götür get evinizi tikdir, arvaddan da narahat olma. Bu gün Musaya pul göndərmişik. Nə gözünü döyürsən, ala dana!- dedi və pulları basdı onun cibinə.

- Nə deyirəm, vallah, kim göndəribsə, Allah balasını saxlasın. Pələng, eşitdim bu gün Drakonla dalaşmışsan?

- Boş şeydi, bir balaca dilləşmişik.

Musanın Qardaşı başını buladı:

- Necə dilləşməyiniz üz-gözündən görünür. Boş şey deyil, söz Drakonun ağzından çıxıbsa, səni atacaq. Deyirəm, bəlkə sabah gedək Seyid Lazım Ağanın yanına.

Bu camaat üçün Seyid Lazım Ağanın sözü “Qur’an” ayəsi kimiydi, heç kim keçə bilməzdi. Camaat Ağanın şəkillərini ciblərində gəzdirir, maşınlarının ön şüşəsinə yapışdırır, evlərinin ən görkəmli yerlərindən asırdı. Üzündən nur yağan Ağa adətən çox vaxt bazarda Drakonun mağazasının qarşısında, onun üçün qoz ağacından xüsusi hazırlanmış taxtda otururdu. Bazara gələnlərin çoxu onun əlindən öpməmiş, xeyir-duasını almamış bazardan çıxmazdı. Nəzir-niyazı olanlar da onu elə burda tapardı. Dükanın ağzında bir qutu vardı, bu qutu axşamədək nəzir-niyazla dolardı. Amma Ağa əlini o nəzir-niyaza vurmazdı, bu nəzir-niyaz kasıb-kusuba paylanırdı. Təzə işə başlayanlar, ya bir vəzifəyə gedənlər Ağadan bir-iki manat pul alardı - bərəkət olsun deyə.

Bu günlərdə bir Dolu gəlib ağanın on-on beş addımlığında torpağa sancılmışdı, amma partlamamışdı. Gördükləri möcüzədən əlləri üzlərində qalan camaat Dolu düşərkən heç tükü də ürprənməyən Ağanın əlinə-ayağına düşmüşdü:

- Cəddinə qurban olaq, Ağa!

Bir an da bütün Qarabağa səs yayılmışdı, hətta xəbər gedib Bakıya da çatmışdı - Ağanın cəddi camaatı ölümdən qurtarıb. Müharibə başlayandan bəri Dolu döyməkdən xeyli öləziyən Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin bu ən varlı bazarı yenidən qaynamağa başlamışdı - Ağa nə qədər bazardadı, cəddi camaatı qoruyacaq.

Və indi Musanın Qardaşı çox gözəl bilirdi ki, Drakon nəyə and içir-içsin, Ağanın bir kəlmə sifarişi bəsdə.

- Hə, nə deyirsən, səhər gedək? Sən utanırsansa mən gedim.

Musanın Qardaşı Pələngin ürəyindən xəbər vermişdi, amma özünü sındırmadı:

- O məni atmaz! Bir sözdü də deyib. Özü də mənim əlimi pişik yeyib?!

- Yaxşı da, gəpə basma. Səhər gedirik, ya yox?

Pələng gülümsədi:

- Nə deyirəm, gedək deyirsən, gedərik.

Bayaqdan yatmaqdan ötrü ölə Pələngin gözünə səhərədək yuxu getmədi. Və heç bilmədi ki, onu yatmağa qoymayan çarpayının altındakı gül-çiçək qoxusu verən bir çanta puldu. Dan yeri onun gözlərində söküləndə düşdü həyəətə, qurşaqdan yuxarı yuyundu. Sonra evə qalxıb ağzına bir-iki tikə pendir-çörək qoydu. Anası daş kimi yatmışdı, oyatmağa heyfi gəlmişdi, əyilib sümükləri çıxmış qurquru əlindən öpdü və evdən çıxdı.

Batalyonun həyəətində ağız deyəni qulaq eşitmirdi, vurhavuruydu, maşınlarla doluşurdular.

- Hara?

- Deyirlər ermənilər Gülablıya girib.

Yüyürdü Komandirin maşınına tərəf. Əlini atıb yerindən tərpanməkdə olan maşının qapısını açdı:

- Komandır, bəs mən?!

Komandır:

- Arujeynikə de, silahını versinlər!

Yüksəkliyi ələ keçirən ermənilər ovucları içində qalan kəndi güllə yağışına tutmuşdular. Göydən ucuz ölüm tökülürdü. Və göydən tökülən bu ucuz ölümdən canlarını qurtarmaq üçün arvad-uşaq, ağsaqqal-qarasaqqal ayaqyalın, başıaçıq üzümüklərin arasıyla üzəuşağı qaçırdı. Körpələrin çığırtısı, qadınların fəryadı tük ürpədirirdi.

Bir yük maşını yolun ortasında yanırıdı, ətraf parçalanmış meyidlərlə dolu idi. Yolun kənarındakı şah tutun budaqlarından bağırsaqları çölə tökülmüş bir adam sallanırdı və hələ nə baş verdiyini anlamadan bağırırdı.

Sürücü öyüdü, maşını saxlayıb düşmək istədi, Komandır hirsələ boynunun dalına bir şapalaq vurdu:

- Sür, köpəyoğlu! Camaat qırıldı!

İdarənin qabağında xeyli silahlı əsgər vardı, Direktor birinin yaxasından yapışıb şapalaqlaya-şapalaqlaya bağırırdı:

- Hara qaçırırsınız, ay qəhbə uşağı qəhbə?!

Komandır:

- Saxla!- deyib çığırdı və heç maşının dayanmağını gözləmədən qapını açıb özünü atdı yerə, əli ilə də arxadan gələnlərə işarə elədi ki, dayanmayın, qalxın yuxarı.

Komandiri görən Direktor bir az da ürəkləndi:

- Ə, binamuslar...

Komandır əsgəri Direktorun əlindən alıb kənara itələdi:

- Müəllim, bir dayan görüm. Nə olub?

- Görmürsən bu binamusları, postu qoyub qaçırılar.

Komandır qorxudan ciyərləri ağızlarından gələn, tozun-torpağın içində, tökülüb-itən bu burnu fırtılıqlı əsgərlərə baxdı.

Onların çoxunu Bakıda küçələrdən tutub milisə gətirir, pulluları buraxır, imkansızları isə Müdafiə Nazirliyinin adamlarına təhvil verirdilər. Bəzilərinin üstündə heç sənədi də olmurdu. Bir də göürdün ağlayırdılar ki, vallah, biz uşağıq, orta məktəbdə oxuyuruq. Kim idi baxan? Və Müdafiə Nazirliyi də ömründə bircə dəfə də silah görməyən bu burnufırtılıqlı uşaqlara heç bir təlim keçmədən, döyüşə hazırlamadan, hətta əyinlərinin ölçüsünə-filanına baxmadan əsgər

paltarı geyindirib doldururdular avtobusa və göndəridilər ermənilərin ət maşınının ağzına, elə bil millətin qəsdinə durmuşdular. Belələrinin çoxu birinci döyüşdəcə güllənin səsindən şoka düşürdü.

İmkan düşən kimi bu əsgərlərə baş çəkən Komandir belələrinə az qala yüz dəfə deyirdi:

- Ay oğul, güllənin səsindən qorxma, güllənin səsini eşitdinsə, deməli, sənlik deyil. Sənə dəyən gülləni eşitməyəcəksən.

Amma nə fayda? Ömürlərində kinolardan başqa bircə dəfə də güllə səsi eşitməyən bu uşaqların bəziləri döyüş başlayan kimi silahlarını atıb qaçır, bəziləri də səngərin içində qulaqlarını tutub uşaq kimi ağlayırdılar. Özlərini batıranlar da olurdu. Qınamaq da mümkün deyildi, ana uşaqları idi, çoxunun üzünə heç ülgüc də dəyməmişdi.

Gözlərinin qabağında cavan-cavan oğlanların havayından qırılmasına, qırılmayanların da minbir xəstəlik tapmasına dözə bilməyən zabitlər xəlvətcə Komandirin yanına gəlmişdilər:

- Komandir, bizi eşidən yoxdu. Etiraz edənləri də tutub soxurlar içəriyə ki, provakatorsan. Yenə səndən çəkinirlər. Qoyma, uşaqlar havayından qırılır.

Komandir:

- Vallah, sizin hökumət elə bilir düşmən erməni deyil, mənəm. Amma çalışaram.

Durub getmişdi Katibin yanına:

- Katib, sən bu şəhərin yiyəsisən, niyə qoyursan hökumət bu xalqın uşaqların qırdırsın?

- Rəhmətliyin oğlu, nə şəhər, nə rayon, nə yiyə?! İndi heç bu ölkənin yiyəsi yoxdu. Elə bilirsən mənə eşidirlər? Dəfələrlə demişəm, dava da eləmişəm. Sekada söymədiyim adam qalmayıb, heç filan yerlərinə də deyil. Deyirəm heç olmasa bu yazıqları paylayın bizim batalyonlara, qoyun bir az təlim keçsinlər. Deyirlər, cəbhəçilərin sayın artırmaq istəyirsən? Guya cəbhəçilər mənimdi. Deyirəm, bizim batalyonlara vermirsiniz, yaxşı, onda verin Şirin Mirzəyevin batalyonuna, o ki cəbhəçi deyil, nazirliyin batalyonudu. Ona da razı olmurlar. Çünki yuxarıların axmaq göstərişlərini yerinə yetirməyinə görə Şirindən də zəhlələri gedir. O gün Kolanıda bir kapitan Müdafiə Nazirinin boğazını üzürdü. Deyirdi ki, tufəng tuta bilməyən bu uşaqlarla erməninin qabağına necə çıxım? Düzü, zəhləm getsə də, Nazirə yazığım gəldi, oturub zülüm-zülüm ağladı. Dedi elə bilirsiniz mən insan deyiləm, elə bilirsiniz mənə balalarım yoxdu?! Neyləyim?! Ali Baş Komandan nə əmr eləyir, mən də onu yerinə yetirirəm.

- Heç olmazsa o uşaqlara verdikləri silahları bizə versinlər, bu camaata versinlər, biz də işimizi bilək.

Katib acı-acı güldü:

- Komandir, bayaqdan ağzımda bir "Qur'an"lıq söz danışırım, sən də deyirsən silahları bizə versinlər. Bir nəfərə deyirlər Əzrayıl bala paylayır, o da deyir ki, balama dəyməsin, onun balası mənə lazım deyil. Şükür elə ki, əlimizdəkini almayıblar. Çalışaram heç olmasa onları ön cəbhədən çıxarsınlar.

Ayrılarəkən Komandir dedi:

- Katib, ağsaqqalımızsan, səndən keçə bilmirəm. İcazə ver, o ağevdəkilərin hərəsinin əlinə bir qoşa lülə verib soxum səngərə, ağilları başlarına gəlsin.

- Onlar peşkadılar, Komandir. İşin olmasın. Özü də içlərində bizi istəyənlər də var. Amma neyləsinlər, nəyin nəyidilər ki!

Komandir qorxudan sapsarı saralmış bu əsgərlərə baxdı, gördü ki, onları təzədən döyüşə soxub qırdırmağın heç bir mənası yoxdu, soruşdu:

- Komandiriniz hanı?

- Vurdular! Uşaqların yarısı dağda qırıldı!

Komandir:

- Müəllim, işin yoxdu, qoy getsinlər. Günah bunlarda deyil ey, bunları bura göndərən namərdlərdədi.- dedi, sonra üzünü tutdu əsgərlərə:- Silahlarınızı buraxın, gedin. Müəllim, sən də silahları payla öz camaatına, göndər yuxarı, Abdalın üstünə. Oranı möhkəmlədin, ordan da girə bilsələr, qabaqlarını kəsmək mümkün olmayacaq. Di siz də buraxın silahlarınızı.

Əsgərlər əvvəl-əvvəl bir-birlərinə baxdılar, sonra başlarını saldılar aşağı, xəcalətindən heç kim silahını birinci atmağa ürək eləmədi.

Komandır:

- Ə, vaxt yoxdu, buraxın silahlarınızı dedim. Çıxın kənddən! Özü də üzümlüklərin içiyə gedin ki, sizi qırmasınlar.

Bəziləri utana-utana silahını gətirib Komandirin önünə buraxdı və çəkildilər bir tərəfə. Bəziləri isə hələ də dayanıb çəkinə-çəkinə Komandirə baxırdı.

- Siz nəyi gözləyirsiniz? Gedin, utanmayın!

- Biz döyüşə qayıtmaq istəyirik.

Komandır daha gözləmədi:

- Müəllim, silahları payla camaata, bunları da götür özünə! Çıxın Abdala! Dağ bizlikdi. - dedi və cavab gözləmədən mindi maşına:- Sür! Namərd uşağı, namərdlər! Xalqın burnufırtılıqlı uşaqlarını küçələrdən yığıb göndərilər ki, gedin ölün. Vuruşa bilənlər də Mütəllibovu qoruyur. Eybi yox, qoy bu ermənilərlə qurtaraq, onun da məsələsinə baxarıq.

Batalyon döyüşə hazır vəziyyətdə meşənin içində Komandiri gözləyirdi. Çatan kimi qərargah rəisi məlumat verdi:

- Sol tərəfdə bir beempeləri var. Çıxır yolu vurur, tez də gizlənir. Deyəsən pulemyotları çoxdu. Yaxşı möhkəmləniblər. Beempe olmasaydı dərd yarıydı. Çətin olacaq. Artilleriyasız heç nə edə bilməyəcəyik. Oğraşlar bu boyda postu uşaq-muşağa tapşırıblar.

Kimsə tövşəyə-tövşəyə kəsə yolla aşağıdan yuxarı dırmanırdı, hamının çiçəyi çırtladı:

- Komandır! Baxın!

Komandır geri çevrildi - Drakon idi - ciyər dolusu bir nəfəs aldı, bəlkə də heç vaxt bu qədər sevinməmişdi, gözləri doldu. Bunu uşaqlar da hiss elədi.

Drakon gəlib çatdı. Dayandı Komandirin önündə, nəfəsini dərmədən ağır-ağır dedi:

- Komandır! İcazə ver məlumat verim!

- Buyur!

- Döyüş başlayanda Ağbulaqda postdaydım. Özümü çatdırma bilmədim, yoxsa postu verməyə qoymazdım. Yazıqlar lap uşaqdılar. Amma komandirləri əjdaha oğlanıydı, snayperlə vurublar. Komandirləri vurulan kimi də qorxularından düşüblər. Bir beempeləri var, rusdu köpəyoğlu, tanıyıram. Çox yaxşı işləyir. Bir dənə qranatamyotları var, iki dənə də erpeka pulemyotları. Çox deyillər, otuz-otuz beş nəfər ola-olmaya.

Drakon əsgərlikdə olmamışdı, elə bu uşaqların çoxu da! Əsgərlikdə olanlar da vardı ki, iki ildə heç avtomat da görməmişdilər. Ya tikinti batalyonunda qulluq eləmişdilər, ya da özlərini vermişdilər yeməxanaya, anbara. Ya da generalın bağlarını qorumağa. Hamısı da qayıdandan sonra gopa basırdı ki, generalın qızıyla gəzirdi, amma indiyədək əsgərlikdən bir general qızı, heç mayor qızı da alıb gətirən olmamışdı. Alıb gətirdikləri qızların ataları ya elektrik idi, ya sürücü, çox qudursa ticarətçi qızı. Bir də əsgərlikdən gələnlərin hamısı bıçlı olardı, bununla fürsət eləyirdilər ki, komandır nə qədər elədi bığımı qırxdıra bilmədi:

- Dedim, komandır, biz azərbaycanlılar kiçiyik ey! Kişinin də bığı olar.

Bıqsız komandirlər kişi deyildilər, amma bıqsız komandirlərin bağında qulluq eləyən, axşamlar itlərini gəzməyə çıxaran bıçlı bizimkilər kişiydilər.

Və belə yerlərə, general qızları ilə kef eləmək üçün general bağlarına düşməyin xatirinə də yalvara-yalvara ruslara nə qədər rüşvət verirdilər. Və heç bilmirdilər ki, pul verməsələr də bizimkilərin yeri elə tikinti batalyonudu, yeməxanadı, çayxanadı. Lap pulluları da uzağı general bağlarına göndərilirdi, general qızları ilə kef eləməyə yox, general qızlarına nökrəçilik eləməyə. Ölmüşdü rus, bizimkiləri aparıb raket qurğuları öyrədəydi, təyyarə, tank sürməyi, top atmağı öyrədəydi. Hələ fəxr də eləyirdik ki, Hacı Zeynalabdin Tağıyev Çara hər il külli miqdarda pul vermiş ki, bizimkiləri əsgər aparmasın, guya aparacaqmış.

Amma indi bu müharibə çox qısa zamanda, bu əsgərlikdə olmayan, ya da əsgərlikdə olub general qızlarıyla gəzdiklərini gopa basan bu uşaqlara çox şeyi öyrətmişdi. Hətta elə şeylər öyrətmişdi ki, iyirmi ilin zabiti də o şeyləri bilmirdi. Güllələrin səsindən silahın növünü təyin

edirdilər, mərminin səsindən topun. Səsindən Amerika istehsalı silahları da tanıyırdılar. Adətən bu silahlardan xaricdən gətirilən muhdullar istifadə etdiyindən hətta onu da bilirdilər ki, qarşıda nə qədər muhdulu var.

Döyüşlərin birində bir ölü zənci ələ keçirmişdilər. Ermənilər bu zəncinin meyidini bir neçə diri azərbaycanlıyla dəyişdilər. Və uşaqlar heç bilmədilər ki, ermənilər bu sahibsiz zəncinin meyidini niyə belə çox istəyir.

Drakon da bu işdə ustaların ustasıydı, onun kimi silah səsi tanıyan yoxuydu.

Bu vaxt BMP yenə çıxdı və yoldakı maşınlardan birini də vurdu.

Komandır:

- Nu, davay! Üç yerdən qalxırıq. Özünüzü havayı gülləyə verməyin. Snayper, sən çıx sağdakı yala, ordan işləyərsən. Güllə atan kimi də yerini dəyiş. Drakon, sən öz uşaqlarını götür sağdan çıxart. Mən mərkəzdə olacam. İndi Qatırdan Vanyanı istəyəm. Versə, işimiz asan olacaq. Bəd ayaqda tarana gedəcəyik ha. Bəri başdan deyirəm, kim qorxur getsin, qınamırıq. Amma döyüşdən qaçsa, özüm öldürəcəm! Ya Allah!

Drakon:

- Komandır, icazə ver, bir söz deyim.

- Tez elə.

- Komandır, bilirsən ki, mən buraları beş barmağım kimi tanıyıram. Sovet hökuməti üç il məni bu meşələrdə tuta bilmədi. Sən mənə icazə ver, o beempeni aşırım. Onların gücü beempədədi. Siz yerinizi möhkəmlədin, hücuma keçməyin, çox demirəm, yarım saat məni gözləyin.

Pələng çıxdı qabağa:

- Komandır, mənə də icazə ver. Biz həmişə kəşfiyyata bir getmişik.

Komandır:

- Yox! Sən mənə burda lazımsan.

Pələng baxışlarıyla Drakona yalvardı və Drakon bu baxışları tutdu:

- Qoy gəlsin. Qorxma, mən onu bulvarda vuracam.

Komandır yenə razı olmadı:

- Yox, ona görə demirəm, Pələng mənə burda lazımdı. İstəyirsən başqa adam götür.

Drakon:

- Yaxşı, onda heç kim lazım deyil, mən getdim.

Komandır sonuncu tapşırıqlarını da verdi, uşaqlar mövqelərini tutub girdilər döyüşə.

Komandır telsizi götürdü:

- Qartal! Qartal! Mən Komandırəm! Qartal! Qartal!

Telsizdən Rəisin səsi gəldi:

- Qartal eşidir! Qartal eşidir!

- Qartal! Ermənilər Gülablının üstündəki postu götürüblər. Camaat qırılır. Döyüşə girmişəm. Bizə kömək ver. Qartal! Eşidirsən?

- Eşidirəm, Komandır! Eşidirəm! Milis batalyonu sənə köməyə gəlir, özüm də gəlirəm.

Möhkəm ol!

- Kişisən, Rəis!

- Day mən rəis deyiləm. Gecə işdən çıxartdılar. Yaz batalyonuna.

- Zarafat edirsən?

- İndi zarafat vaxtıdır? Gəlirəm! Möhkəm ol!

Bu vaxt telsizdən Qatırın səsi gəldi:

- Komandır! Eşidirsən? Komandır!

Komandırin ürəyi atlandı:

- Səsinə quzu kəsdim!

- Komandır! Mənimkilər gəlir. Bildin də kimi deyirəm?

- Bildim! Bildim!

- Möhkəm ol!

- Möhkəməm!- dedi Komandir, sonra üzünü tutdu uşaqlara:- Qatır tankı göndərib. Uşaqlara deyin, ürəklənsinlər.

- Qatır tankı göndərib...

- Qatır tankı göndərib...

- Vanya gəlir...

Drakon özünün tanıdığı cığırlarla ermənilərin arxasına keçirdi. Yuxarı dırmaşdıqca nəfəsi çatmırdı. Hər dəfə döyüşə girəndə özünə söyürdü: “Nə bilim bu oğraş müharibə düşəcək, yoxsa nə içərdim, nə də çəkərdim”. Cavanların əlində siqaret görən kimi alıb atardı:

- Mən çəkib ağ günə çıxmışam!

Yenə özünə söyə-söyə üzüyuxarı dırmaşırdı. Birdən hiss elədi ki, arxadan kimsə gəlir, girdi ağacların birinin arxasına, bıçağına çıxartdı - bu vaxt Pələng ləhləyə-ləhləyə cığırda göründü, çiyində də qumbaraatan, Drakon duruxdu.

- Ə, sən hara gəlirsən?

Pələng:

- Səni tək buraxa bilərdim?! Beempeni qranatla partlatmaq çox çətindi. Bunu görürən?- deyə çiyindəki qumbaraatanı göstərdi.

- Bunu hardan aldın?

- Almadım, meşədən tapdım. Bizimkilər qaçanda atıbmiş. Heyf ki, bir atımlıqdı.

- Qorxmursan səni ataram?

- Yox.

- Niyə?

- Əlin qalxmaz!

- Yaxşı, getdik. Bunu sonra ayırd eləyərik.

Döyüş çox ağır gedirdi. Komandir tez-tez uşaqlara xəbər göndərirdi:

- Qeyrətinizə qurban olum! Möhkəm dayanın! Arxamızda ana-bacılarımızdı!

Amma Qeyrət bədbəxt oğlu bədbəxt neyləsin! Qeyrətin gücü pulemyotun, avtomatın güllələri qarşısında çox aciz idi. Qeyrət nə qədər özünü öldürürdü, gücü BMP-nin gücünə çatmırdı. Qeyrətin gücü sinəsi ilə o güllənin, o mərminin qarşısına sipər olmağa çatırdı, bu torpağın yolund ölməyə çatırdı və ölürdü. Və qeyrət sinəsini gərmişdi düşmən gülləsinin qabağına.

Adətən kinolarda “ura” eləyib alman pulemyotunun qabağına atılmaq olurdu, amma bu Kinoda “ura” eləyib erməni pulemyotunun qabağına atılmaq olmurdu. Çünki o kinolarda rejissorlar “ura” eləyənin tərəfindəydilər, bu Kinoda pulemyot atanların. Yüksəkliyə yaxın düşmək mümkün deyildi. Yerdən baş qaldıran yerində vurulurdu. Beempe də öz işindəydi, qəfil çıxır, köməyə gələn texnikalardan birini vurur və yenə gizlənirdi. O biri texnikalar da qorxusundan üzümlüyün içindən çıxma bilmirdi. Milislərin gətirdiyi minamyotun da elə bir köməyi çatmırdı, atanlar çox təcrübəsiz idilər.

Komandir:

- Pələngi çağırın! Onun minamyotdan yaxşı başı çıxır.

Amma Pələngi gördüm deyən olmadı.

- Komandir, Pələng yoxdu.

- Necə yəni yoxdu?

- Yoxdu də. Bəlkə qaçıb?

- Axmaq-axmaq danışmayın.

- Vallah, yoxdu. Ya qaçıb, ya da vurublar.

Elə bil Komandirə güllə dəydi. Döyüşdən qorxulu şey kiminsə qaçması idi. Hətta bircə nəfərin qaçışı bir neçə nəfərin ölümündən betər idi. Əslində bütün döyüşlərdə qəhrəmanlar iyirmi faiz olurdu, bu iyirmicə faiz bəs idi qələbə üçün. Qırx faiz isə bu iyirmi faizə baxıb döyüşür. Yerdə qalan qırx faiz isə önlərində olan o altmış faizin hesabına qeyrətə gəlirdi. Amma bircə nəfər qaçdımı, bütün düzən dağılırdı. İndi Pələng qaçmışdısa, düzən dağıla bilərdi. Ona görə də Komandir dedi:

- Yaxşı, elə eləyin uşaqlar bilməsin.
Komandir yenə telsizi götürdü:
- Qatır! Qatır! Eşidirsən?
Telsizdən Tankçı Vanyanın səsi gəldi:
- Slışu Komandir! Slışu!
- Vanya, qırıldıq!
- Slış, Komandir, jdi! Qırdırma! Çatmışam!
Komandir məlumat istədi.
- Ölənlər də var, yaralananlar da.
- Yaralıları görün ortadan çıxara bilərsinizmi? Medbrat hardadı?
- Bakılılardan biri həkimiymiş, medbratla işləyir. Amma uşaqların birinin vəziyyəti çox ağır idi.
- Yaralıları mənim maşınım ilə yollayın şəhərə.

BMP-nin gizləndiyi yerin yüz-yüz əlli addımlığındaydılar, burdan belə meşə qurtarırdı, yaxınlaşmaq çətin idi. BMP-dəkilər çox arxayındılar, yaxşı da yer seçmişdilər. Bir nəfər buferin üstündə oturub siqaret çəkirdi. BMP-nin üstündə xaç nişanı da yox idi. Bunların hamısı Xankəndindəki 366-cı polkun texnikalarıydı. Verirdilər ermənilərə. Yoxlama gələndə də yığırdılar polkun həyətinə ki, buyurun, hamısı burdadı.

Drakon:

- Dörd-beş belə beempemiz olsa Əsgəranı çoxdan şumlamışdıq.

Pələng:

- Şərbak birini iki yüz əlli m
inə satır, gedib alsınlar dana.

- Bizə min manat qıymayan, iki yüz əli minə beempe alacaq?! Davay, işində ol. Vura biləssənmi?

- Anasın ağladacam.

Pələng bir ağacın arxasında yerini rahatladı. Məsafəni gözəyarı ölçüb-biçdi, səhv etmək olmazdı. Qumbaraatanı sığallayıb öpdü. Adəti idi, həmişə döyüşə girəndə silahını oxşayıb öpərdi.

Bir dəfə bir BPM-ni vurandan sonra sevindiyyindən çaşıb qumbaraatanı öpmüşdü. Dodaqları necə yanmışdısa, ağız-burnu xeyli sarıqlı qalmışdı.

İndi onun qumbaraatanı öpdüyünü görən Drakon zarafatla dedi:

- Ə, o qız deyil ey, dəmirdi. Gözlə, birdən sonra yenə öpərsən. Onda gərək sənə təzə ağız, burun alağ.

Lazım olan anı gözləməyə başladı. Bircəcik mərmisi vardı. Və hər şey bu bircəcik mərmidən asılı idi. Bircəcik mərmə, bircəcik sərrast atəş...

Drakon hiss elədi ki, Pələng çox həyəcanlanır:

- Özünü toparla! Bax ha, vura bilməsən, səni doğrudan öldürəcəm. Tələsmə. Birinci dəfə deyil ki? Mən də getdim bir az yuxarı, o daşı görürsən, onun arxasına. Mənim işarəmi gözlə. Yenə deyirəm, qorxma. Vura bilməsən mən həll edərəm. Sən də məni qoruyarsan ki, qumbara məsafəsinədək yüyürə bilim, yaxşı?

Pələng başı ilə işarə elədi ki, yaxşı.

Drakon kol-kosun içiylə göstərdiyi qaya parçasına tərəf sürünməyə başladı.

Drakonun qaya parçasına çatanadək keçən beş dəqiqə Pələngə bir saat kimi gəldi. Drakon qaya parçasına çatdı, avtomatı qoydu yerə, sonra çantasından iki qumbara çıxarıb taxdı kəmərinə. Məsafəni ölçdü, qumbaranı atmaq üçün azı otuz-qırx addım qaçmalı idi. Hər anı bir il çəkəcək qədər böyük məsafəydi. Gərək bu otuz-qırx addımda vurulmayaydı. Özünü sakitləşdirdi, gücünü tamam yığdı, özünə tam arxayın olandan sonra Pələngə işarə elədi.

BMP-ni Pələngin gözü yesə də, onu soyuq tər basmışdı. Əlindəkinə çox güvənmirdi. Bu biratımlıq qumbaraatanlar o qədər də etibarlı deyildi, dəfələrlə onları pis vəziyyətdə qoymuşdu.

Əlinin arxası ilə alınının tərini sildi, barmağını qoydu tətiyə, BMP-ni götürdü nişana, amma atmadı. Hiss elədi ki, hazır deyil. Yenə də üz-gözünün tərini sildi, yenə barmağını qoydu tətiyə, dərindən bir nəfəs aldı, sonra bütün nəfəsini buraxıb bir anlıq dondu və...

... BMP alovlandı.

BMP-nin vurulduğunu görən Komandir sevinclə bağırdı:

- Drakon beempeni vurdu!

Drakon geri sürünməyə başladı. Pələng isə ağaca söykənib gözünün yaşını silirdi. Sürünə-sürünə gəlib Pələngin dörd-beş addımlığına çatan Drakon baş barmağını qaldıraraq dedi:

- Kişisən ey!

Bu vaxt yanan BMP-nin arxasından əli karabinli bir erməni çıxdı, dərhal da Drakonun kürəyini nişan aldı. Hər şey bircə anda oldu - erməninin yanan BMP-nin arxasından çıxması da, Drakonu nişan alması da, Pələngin çığırması və özünü işığa atılan ilan kimi Drakona uçan gülləyə atması da, güllə dəymiş Pələngin Drakonun üstünə düşməsi də. Hər şey bircə anda oldu, bircə anda... milyard illik tarixin bircə anında, bircə göz qırpmında...

Drakon güllə səsinə geri çevriləndə erməni ikinci gülləni lüləyə verirdi, macal tapmadı, Drakon erməniyə tərəf bir qatar güllə yolladı...

Tələm-tələsik Pələngi meşənin dərinliyinə sürünməyə başladı.

Pələng xırıltılı səslə soruşdu:

- Oğraş məni vurdu?

- Qorxma, qorxma, boş şeydi.

BMP-nin gözlənilmədən vurulması erməniləri çaş-baş salmışdı. Bir neçəsi yüyürüb gəlmişdi yanan BMP-nin yanına, çaşqın halda ətrafa baxırdılar, amma atəşin hardan açıldığını dəqiqləşdirə bilmirdilər. Meşəni atəşə tutmağa başladılar. Amma Drakon cavab vermədi, Pələngi bir az da dərinliyə sürüdü.

Ermənilər bir-iki daraq boşaltdıqdan sonra gördülər cavab gəlmir, dayandılar, meşəyə girməyə ürək eləmədilər, qayıtdılar əvvəlki mövqelərinə.

Drakon ermənilərin onların ardınca gəlmədiyinə əmin olduqdan sonra dayandı.

Pələng yenə zarıdı:

- Oğraş məni vurdu?

- Ə, dedim ki, qorxma dana! Boş şeydi!

Pələngi soyundurdu. Güllə sağ döşündən girmişdi.

Yaranın ağzını bağlamaq üçün patronun birinin mərmisini çıxartdı. Barıtından bir azca tökdü yaraya və yandırdı. Pələng finxırdı, sonra bədəni titrədi, titrədi və sakitləşdi. Özü də soyundu, köynəyini çıxartdı yaranın üstünə basıb kəməri ilə möhkəm-möhkəm sarıdı, aldı çiyininə. Amma bir az gedəndən sonra yoruldu, gördü gücü çatmır, qoydu yerə ki, bir az nəfəsini dərsin.

Pələng zəif səslə yenə soruşdu:

- Dənən qardaşımın goru haqqı boş şeydi?!

- Qardaşımın goru haqqı boş şeydi.- dedi Drakon, sonra bir siqaret yandıraraq qoydu Pələngin dodaqlarına.

Pələng siqaretin bal kimi acı tütüsünü zorla çəkdi ciyərlərinə, bu bal kimi acı tüstü ağrıların üstünə bir sığal çəkdi, bir qurtum da aldı.

Yara nə qədər bərk sarırsa da qan dayanmırdı, gözləmək olmazdı, birtəhər gücünü toplayıb yenidən onu belinə aldı, amma Pələng yalvardı:

- Qurban olum, qoy yerə, sinəm deşilir. Qoy, qoy yerə.

Qaytarıb ehtiyatla uzatdı yerə və başını da qoydu dizinin üstünə.

- Qoyma ölüm, qardaş, qoyma. Ölmək istəmirəm.

Drakonu qəhər boğdu, udqunaraq içindən finxıraraq çıxmaq istəyən hiçqırtının qarşısını zorla kəsdi:

- Dedim ki, qardaşımın goru haqqı boş şeydi. Ə, mən səni heç belə qorxaq bilmirdim.

- Ölümdən qorxmuram ey!

- Bəs onda nə sarsaq-sarsaq danışsən?
- Arvadın ürəyi partlayacaq.
- Ə, sarsaq-sarsaq danışma. Bir az da döz ki, səni həkimə çatdırı bilim.
Drakon onu yenidən çiyinə qaldırmaq istədi, amma Pələng yenə qoymadı.
- Dəymə! Qurban olum, dəymə! Deyəsən ölürəm, qoy rahat ölüm. İncitmə!
Drakon:
- Qorxma, qoymaram öləsən. Səni Əzrayıla vermərəm.- dedi sonra onu toxtatmaq üçün zarafata salmaq istədi; - İnşallah, səni özüm öldürəcəm. Özü də bilirsən harda?
- Bulvarda?
- Yox, Şuşada, Cıdır düzündə.
- Şuşada olsaydım, uf da deməzdim.- Bir az susdu, yenidən nəfəsini toplayıb dilləndi; -
Görən uşaqlar postu götürdü?
- Hə, götürdülər. Eşitmirsən bizim avtomatların səsini?
- Drakon!
- Haycan!
- Sən qardaşının goru, mənə vuracaqdın?
Qəhərdən boğulan Drakon onun yarasından öpdü:
- Mənim sənə əlim qalxar?! Özümü atardım, səni yox!
- Mən də! Yaman soyuqdu. Üşüyürəm, üstümü ört.
Drakon pencəyini çıxarıb saldı onun üstünə.
Pələngin bədəni soyuqdan tir-tir titrəsə də dodaqları od tutub yanırdı. Bu od tutub yanan dodaqlarını diliylə islatmaq istədi, amma dili yanırdı:
- Su istəyirəm.
Yaxınlıqda bulaq vardı və şəhərdə istidən təntiyəndə pendir-çörəkdən, yemiş-qarpızdan götürüb özlərini verirdilər bu bulağın başına. Yemiş-qarpızı, arağı doldurardılar bu bulağın buz kimi suyuna. Babat vurandan sonra bulağın gözündən beş daş götürməyə mərc çəkərdilər, hələ ki, o mərci hər oğul udammırdı, əlləri necə keyiyirdisə...
Bir də görürdün kiminsə maşınının mühərriki qızdırıb yolda qalıb. Belələrinə zarafatla deyərdilər:
- Ə, qardaş, özünü ver Gülablıya, Soyuqbulağın suyundan doldur, canın qurtarsın. Bax biz doldurmuşuq, neçə ildi maşınımız qızdırmır.
- Bu saat gətirirəm. - deyə Drakon getdi bulağa.
Ağzını bulağın gözünə dirəyib doyunca içdi, başının tükü də, ayaq barmaqları da suyu hiss elədi. Sonra papağını su ilə doldurub qayıtdı. Pələngin sifətində qan qalmamışdı. Sudan onun sir-sifətinə, sinəsinə çilədi, dodaqlarını islatdı, amma içməyə vermədi.

Pələng yalvardı:
- Ver içim, onsuz da ölürəm.
Drakon artıq onun üz-gözünə qonmuş ölümü görürdü. Və onu da görürdü ki, Pələngi ölümün pəncəsindən qopara bilməyəcək. Pələngin başını bir az qaldırdı və suyu ehtiyatla ona içirtməyə başladı:
- İç!
Pələng suyu qurtum-qurtum içdi, sonra get-gedə sönən bir səslə dedi:
- Qalanını da tök başıma.
Drakon qalan suyu da tökdü onun başına, əslində elə bir şey də qalmamışdı.
- Həəə... Məni bağışla, Drakon, sənə əl qaldırdım. Drakon, anama deyərsən Rəşid Behbudovun papağını da, xəncərini də versin sənə. Sən də onu mənim adımdan oğluna bağışlayarsan.
- İnşallah, sən özün bağışlayarsan.
- Drakon,- udqundu, sanki dilçəyində ilişib qalmış son sözləri dartıb çıxarırdı;- Heyf...
Drakon...

- Can Drakon!
- Mən qız görmədim ey...

Drakon onun başını bərk-bərk sıxdı sinəsinə, amma bu dəfə dözə bilmədi, bayaq boğazından qaytardığı finxırtını bu dəfə saxlamağa gücü yetmədi, hönküdü...

Və elə hönküdü ki, göz yaşından bütün heyfini aldı.

Amma Pələng nə bu finxırtını eşitdi, nə də Drakonun göz yaşlarını gördü...

... Pələng Şuşadaydı...

Drakon Pələngi uzatdı otların üstünə. Gözləri açıq qalmışdı və ağacların başı üzərindən görünən bir parça aydın və işıqlı göyə baxırdı - Drakon onun gözlərini örtməyə ürək eləmədi, başını bağına basıb saçlarından öpməyə başladı. Xeyli belə oturdu. Pələngin bir az əvvəl bir damla qan qalmayan və Drakonun dünən əzişdirdiyi üzünü nura boyanmışdı, işıq saçırdı - bu dəqiqə Dünyanın Ən Gözəl Ölüsü onun qucağındaydı. O da Dünyanın Bu Ən Gözəl Ölüsünü bağına basıb ağlayırdı, amma bəbəklərindən göz yaşını axmırdı, qan axırdı, qıpqırmızı qan.

Amma Pələng nə onun hönkürtüsünü eşidirdi, nə də yanaqlarından axan qıpqırmızı qanı görürdü - baxışları ağacların başı üstündə görünən bir parça göy üzünə zillənmişdi və o bir parça göy üzündə Tanrını axtarırdı... Kipriklərində də iki damla qurumuş göz yaşını vardı...

Nəhayət, Drakon Pələngi qucağından yerə qoydu, sonra pencəyini onun üstündən götürüb bükdü və qoydu başının altına. Əyilib son dəfə onun yarasından öpdü, avtomatı tulladı bir kənara. Qumbaraları yenidən kəmərinə taxıb yuxarı dırmaşmağa başladı.

BMP hələ tüstülənirdi. Sürünə-sürünə gəlib çatdı BMP-yə, bir az yorğunluğunu aldı. Burdan səngərə qumbara çatdırma bilməzdi, həm məsafə uzaq idi, həm də qollarında güc qalmamışdı, bir az da yaxınlaşmaq lazım idi. Ehtiyatla səngərə tərəf sürünməyə başladı. Ermənilər güclü atəş altında olduqlarından başlarını səngərdən çıxara bilmirdilər, Vanyanın tankı işləyirdi.

Bütün gücünü yığdı, qalxdı ayağa və:

- Alın, sizin bajınızı...

Var gücüylə qumbaranı səngərə qolazladı və ikincini də elə bir sürətlə göndərdi ki, elə bil bu iki qumbara birdən atıldı.

Eyni andaca partlayan iki qumbaranın vahiməsindən - elə bildilər səngərə mərmii düşdü - sağ qalan ermənilər cəsədlərin havada uçduğu səngərdən çıxıb geri qaçmağa başladılar. Və qarşılarında gözlərindən qıpqırmızı qan axan Drakonu gördülər. Avtomatlar işlədi. Drakon isə yalnız əlləriylə qana boyanmış üzünü güllələrdən qorumağa çalışdı və:

- Ay...

Drakonun çiyindəki mələklər gördü ki, güllələr onu son anda anasını çağırmağa qoymayacaqlar, özlərini atdılar güllələrin qabağına. Güllələr mələkləri deşik-deşik elədi, amma bu bir an kifayət elədi ki, Drakon anasını çağırınsın...

... ana...

Yaratdığı dünyanı onun iradəsi əleyhinə məhvərindən çıxarmış insanlara qəzəblənən Tanrı yorulmuşdu. Müharibədə qırılan bu günahsız cavanlar kimi o da vaxtından əvvəl qocalmışdı. Qibləsini azmış insanların üzünü yenidən qibləyə çevirmək üçün bir peyğəmbərə ehtiyac olduğunu görmüşdü. Və bu peyğəmbəri tapmaq ümidiylə yer üzünə göndərdiyi mələklər dünyanın altını üstünə çevirsələr də Tanrının istədiyini tapa bilməmişdilər. Tanrının da yanına əliboş qayıtmağa qorxurdular. Birdən göy üzünü kimi təmiz, Zəməm suyu kimi saf, göz yaşını kimi dupduru bir səs eşitmişdilər. Bu səsi sahibinin qanından, ruhundan soyub Tanrıya hədiyyə gətirmişdilər. Və artıq öz yaratdıqları ilə bacara bilməyən Tanrı qəzəbini soyutmaq, bir az yorğunluğunu çıxarmaq istəyəndə Qədir Rüstəmovun səsinə qulaq asırdı. Bu səs onu qoymurdu ki, insanları məhşərə çəkib qiyam-qiyamət gününü qursun, şeytan bayram eləsin. Və Qədir Rüstəmovun səsi ruhuna necə işləmişdisə Yiyəsiz Övladların yalvarışlarını eşitmirdi. İndi də eşitməyəcəkdi...

Qədir Rüstəmovun səsi "ay ana" fəryadından diksindi və susdu. Və bu an Tanrı da Drakonun fəryadını eşitdi. Və yaratdığı bu şah əsərin son arzusunu ürəyində qoymadı...

... “Ay ana” sədası bir anda cənnəti silkələdi...

Drakonun anası bu səsə dik atıldı:

- Can ana!

... Bu vaxt Pələngin bir parça göy üzündə Tanrını axtaran gözləri güclü bir işıq gördü, bir nur gördü - Tanrı Dünyanın bu Ən Gözəl Ölüsünə bir nur kimi, bir işıq kimi göründü - və Pələng rahat-rahət gözlərini qapadı...

... Drakon isə girdi anasının qucağına:

- Yaman yorulmuşam, ay ana. Qoy bir az yatım.

- Yat, bala, yat! Laylay balam, a laylay. Laylay dedim yatasan, qızılgülün içində şirin yuxu tapasan. Laylay balam, a laylay...

... Drakon qızıl qanın içində şirin bir yuxu tapmışdı...

... Batalyon zirvəni götürmüşdü, bayrağı da sancmışdı.

Komandir Drakonu basmışdı bağına, balası vurulmuş pələng kimi onun sinəsindəki hələ qanı qurumamış yaraları yalayır.

Qələbə sevincini bir andaca itirən uşaqlar başlarını aşağı salıb sakitcə gözləyirdilər. Gözləyirdilər ki, bu illərdə ilk dəfə göz yaşlarını gördükləri Komandir ürəyini təmiz boşaltsın. Nəhayət, Komandiri Drakonun üstündən qaldırdılar və...

... qızıl qanın içində şirin yuxu tapmış Drakonu qaldırdılar çiyinlərinə...

Komandir isə min ilin yorğununu kimi arxalarından gəlirdi. Girdilər meşəyə. Cıgırla bir az getmişdilər ki, dayandılar.

Komandir səsləndi:

- Nə oldu? Niyə dayandınız?

- Komandir, bir ora bax! - deyə uşaqlar ağacların birinin altında uzanmış Pələngi göstərdilər və Drakonu yerə qoyub ona tərəf yüyürdülər.

Dünyanın Ən Gözəl Ölüsü - sanki sinəsində lalələr açmışdı - ağırdan-acıdan uzaq, üzgözündə Tanrı nuru, xoşbəxtəsinə uyumuşdu, Drakonun pencəyi də başının altında.

Komandir heç nə deyə bilmədi, sadəcə olaraq üç-dörd saat öncə qorxub qaçdığını zənn edərək söydüyü Pələngin - Dünyanın Bu Ən Gözəl Ölüsünün- ayaqları altında dizi üstə düşdü...

... Mağarı batalyonun həyatında qurmuşdular. Başdakı gəbənin üstündə də bir az əvvəl torpağa tapşırıqları qırılan oğulların qırmızı lentlər bağlanmış şəkilləri asılmışdı - ortada da Drakonla Pələngin.

Bütün şəhər burdaydı. Ağ Evin möhtərəm qonaqları da təşrif gətirmişdilər. Uşaqlar əvvəlcə onları yasa buraxmaq istəməmişdilər, Komandir qarşılarını kəsmişdi:

- Dəyməyin! Günahdı! Yasdan heç düşməni də qovmazlar.

Komandir yas sahibi kimi oturmuşdu mağarın ağzında, Rəis də yanında.

Məclisdəkilər o qədər pıçıltıyla danışdılar ki, elə bil bu boyda mağar bomboş idi, arada yalnız çaxmaqların çaqıltısı gəlirdi, bir də mollanın “Fatihə”si eşidilirdi. Molladan başqa süfrədəki çaylara əl uzadan da yox idi. Çaylar buğlanıb-buğlanıb soyuyurdu. Çayçı soyumuş çayları dəyişirdi, amma yenə buğlanıb-buğlanıb soyuyurdular.

Sükutu Komandirin qəfil hönkürtüsü pozdu:

- Rəis! Belim qırıldı, Rəis! Bu niyə belə oldu, ay Allah! Niyə belə elədin?!

Rəis onu sakitləşdirməyə çalışdı:

- Ə, yaxşı, yaxşı! Özünü ələ al, yekə kişisən! Dost var, düşmən var!

- Rəis, nə dost, nə düşmən! Ə, mən cəhənnəm ey, bu şəhərin beli qırıldı.

Bu vaxt mağara qarayaylıqlı bir qadın daxil oldu, kişi məclisinə heç vaxt qadın girmədiyindən hamı çaşdı - Pələngin anası idi, əlində də bir çanta. Dayandı Komandirin qarşısında.

Komandir hönkürtüsünü kəsib yerindən dik qalxdı, bütün mağar qalxdı. Qadın Komandirin qızarmış gözlərinə baxıb doluxsundu, yaylığının ucuyla yaşarmış gözlərini sildi, sonra əlindəki çantanı qoydu stolun üstünə.

- Komandir, uşaq bunu dünən gecə gətirmişdi. Deyirdi ki, türklər göndəriblər.
Komandir duruxdu:
- Kimlər göndərib?
- Türklər. Batalyona göndəriblər dedi. Dedi, sabah verəcəm Komandirə. Belə oldu. Götür.
Komandir çantanın ağzını açdı, təəccüblə gah çantadakı pullara baxdı, gah Pələngin anasına, gah mağardakılara - çiyinlərini çəkdi.
Pələngin anası sonra əlini qoynuna salıb bir bükülü də çıxartdı, onu da qoydu stolun üstünə:
- Bunu da mənə verib demişdi ki, ölüb-eləsəm lazımın olar. Nəyimə lazımdı? Ala, bunu da götür! Göndər bu ölən oğulların analarına. - sonra üzünü tutdu mağardakılara: - Hamınıza qurban olum! Təki siz salamat olun!
Və mağardan çıxdı.
Mağara yenə də bir qəbiristanlıq sükutu çökdü, heç kim bu sükutu pozmağa ürək eləmir. Çaylar yenə soyumuşdu və Çayçının bu soyumuş çayları dəyişməyə cəsarəti çatmırdı, çiyində dəsmal boynunu büküb dayanmışdı mağarın ağzında.
Və bir anda bütün şəhərə səs yayıldı:
- Türklər uşaqlara pul göndəriblər...
- Deyirlər özləri də gəlir...
- Di gedin, erməni köpəyüsağı! Elə bilirdiniz qardaşlarımız bizi tək qoyacaqlar...
Və İkinciyə xəbər çatdı ki...
... Batalyonun həyətində Türkiyənin bayrağın qaldırıblar!
... Batalyonun həyətində qaldırılan isə Türkiyənin bayrağı deyildi, Drakonun Pələngin qanına hopmuş köynəyi...

Lit.az-Azərbaycanın ədəbiyyat portalı

DOLU II Fəsil

Baş qaldıran başsız qalırdı, çarpaz atəşin altında qırılırdılar. Topun-tüfəngin səsi ölən və yaralananların bağırtısına qarışaraq tüklər ürpədir. Əzrayıl yuxarıdan dəhşətlə tamaşa edirdi. İnsanların onu da dəlik-deşik edəcəyinin qorxusundan aşağı yenməyə ürək eləmir, bir də ki, heç ona ehtiyac yox idi, insanlar özləri bir-birinin Əzrayılına çevrilmişdilər. Çox ağır döyüşlər görmüşdülər, amma bu heç birinə bənzəməzdi. Və bunu təkcə Komandir yox, uşaqlar da hiss edirdilər. Hiss edirdilər ki, bu onların son döyüşüdür. Və bu son döyüşdə hər kəs öz ölüsünü düşməne daha baha satmağa çalışırdı.

Hələ ki Qarqar çayı qanlarının arasına girmişdi. Düşmən minanın qorxusundan texnikanı çayın içinə soxmağa ürək eləmir, əslində çayda mina-filan da yoxuydu. Yeganə körpüdə isə düşmənin iki tankı yanırdı - birini Komandirin özü vurmuşdu və yolu kəsmişdi. Bir neçə dəfə tankları yoldan çıxarmağa cəhd etsələr də, uşaqlar aman verməmişdi.

Düşmən bütün gücünü ortaya çıxarmışdı. Və Komandir görürdü ki, qarşılardakı heç də indiyədək savaşıqları həmişəki erməni batalyonları deyil, illərin təlimini görmüş nizami bir ordudu. Komandir də nəyi var ortaya tökmüşdü, amma başa düşürdü ki, damarlarında qan əvəzinə qəzəb axan bu uşaqlar Əzrayıl olsalar belə bu ordunun qarşısında duruş gətirə bilməyəcəklər.

Komandir neçə dəfə o biri batalyonlarla əlaqə saxlamaq istəmişdisə mümkün olmamışdı, telsizlər işləməzdi. Şəhərə xəbər gətirmək üçün gedən uşaqlar da elə bir xəbər gətirə bilmirdilər. Qarağacıya xəbər dalınca göndərdiyi Qeyrət Dağarcığı da qayıtmamışdı. Gələn xəbərlərdən bircə

o aydın idi ki, düşmən üç istiqamətdən hücumla keçib. Savaş başlayandan ilk dəfəydi ki, düşmən bütün cəbhə boyu hərəkət edirdi. Niyətləri açıq idi - şəhəri götürmək.

Əslində ermənilər bu niyyətlərini çoxdan ortaya qoymuşdular. Və batmaqda olan Dünyanın Ən Varlı Şəhəri nə vaxtdan “SOS” signalı verən okeanda tənha qalmış gəmi kimi idi.

Komandir özü də şəhəri kimi tənha qalmışdı: Eldar Bağirovu günün-günorta çağı Bakıda güllələmişdilər, Qatır Məmmədi həbsxanada öldürmüşdülər, Allahverdi Bağirovu qumbaraatanla vurmuşdular, Şirin Mirzəyevi minaya salmışdılar, General Dəli Ərşadı “Qrad”la parçalamışdılar, sağ və sol əlləri olan Drakonla Pələng də artıq yox idi. Və indi batmaqda olan bu gəmini təkbaşına xilas etmək onun gücü daxilində deyildi.

Necə vaxtıydı camaatı ruhdan salmaq üçün şəhərə bir şeyi də buraxmışdılar:

- Şəhəri satıblar!

Komandir uşaqlara demişdi:

- Belə sözlərə fikir verməyin. Hələ biz ölməmişik! Nə qədər biz sağ, erməni bu şəhərə girə bilməyəcək.

İndi deyəsən həmin sağolmanın sonuydu. Komandir də bunu görürdü.

Hələ döyüşə girməmişdən həmişə dediyi sözləri yenə demişdi:

- Bax, deyirəm ha, kim qorxursa girməsin, döyüşdən qaçsa özüm güllələyəcəm. İndi getsə, qınamaram.

Onsuz da çoxdan nəfə yaşayan uşaqlar bir-birinə baxmışdılar və heç kim bir şirin canından ötrə, o canın da artıq elə bir şirinliyi qalmamışdı, min illik töhmətin altına girməmişdi.

Komandir:

- Qardaşlar! Bura bizim Çanaqqalamızdı! Day arxa yoxdu! Arxada ana-bacılarımızdı!

Və uşaqlar arxalarındakı ana-bacılarının Tanrının eşitmədiyi və ya eşitmək istəmədiyi dualarına söykəlib sonuncu döyüşə girmişdilər. Arxadan kömək gəlməyəcəyi də gün kimi aydın idi. Komandir son ümidini təyyarələrə bağlamışdı. Təyyarələr isə gəlmirdi, xəbəri gəlirdi:

- Mingəçevirdən qalxıblar. Bu dəqiqə erməniləri şumlayacaqlar.

Xəbərlərdən iki saat çox keçmişdi, amma saat yarımliq maşın yolunu təyyarələr bu iki saata gəlib çıxma bilmirdilər.

Artıq əli hər yerdən, hətta Tanrıdan da üzülmüş Komandir tez-tez hayqırırdı:

- Qardaşlar, arxada ana-bacılarımızdı!

Uşaqlar bu sözləri bütün səngər boyu bir-birlərinə ötürürdülər:

- Arxada ana-bacılarımızdı...

- Arxada ana-bacılarımızdı...

- Ana-bacılarımız...

Artıq onlara ana-bacılarının Tanrıya çatmayan duaları da kömək eləmədi - düşmən güllələri bu duaları da dua sahibləri kimi qızıl qana boyamışdı. Torpaq oğullarının qanından çiçək-çiçək çiçəkləyib lələzar olmuşdu. Havadan gülün-çiçəyin, bu yaşıl zəmilərin, bu torpağın qoxusu gəlmirdi - qan qoxusu gəlirdi.

Şəhərdən xəbər gətirdilər:

-Ermənilər Qarağacını götürdülər. Əhmədavar yanır.

- Yeddiyüzdoqquz topun-tüfəngin götürüb qaçır.

Komandir dəli oldu:

- Necə yəni qaçır?!

- Qaçır də! Qaçır!

Komandir:

- Möhkəm dayanın, mən bu dəqiqə qayıdıram.

Qarağacı yoluna çıxanda dəhşətə gəldi - qoşun qaçır, özü də necə gəldi. Küçəyə tökülmüş camaat vahimə içərisində qaçan əsgərlərə baxır, kimi söyür, kimi qarğış edir, kimi ağlayır, kimi də uşaqlarının əlindən tutub üzəşığı qaçır. Bəziləri isə bağıra-bağıra qaçan əsgərlərin qarşısını kəsməyə çalışırdılar:

- Sizə qurban olaq, bu arvad-uşağı qoyub hara qaçırırsınız?!

Amma nə ağlayana baxan vardı, nə yalvarana. Yolun kənarında bir neçə atılmış texnika vardı. Tırtılı qırılmış bir tank da yolun kənarındakı evə girmişdi, həyətdə vay-şivən idi.

Maşınını öndə gələn BTR-in qabağına verdi və sıçrayıb düşdü, BTR az qalmışdı maşının belinə qalxa. Arxadan gələn texnikalar dayandı. BTR-dəkilər töküldü:

- Nə qayırırsan,ə?

- Canınıza azar qayırıram! Hara qaçırsınız?

-Görmürsən yer-göy dağılır?! Gələn erməni deyil ey, rus ordusudu.

- Döndərin beteerləri! Döndərin dedim!

BTR-dən düşən bir zabit onun üstünə yeridi:

- Çəkil yoldan! Ölmək istəyirsən can sənin, cəhənnəm allahın.

Əsgərlər də onun üstünə ayaqlandılar. Onu görəndən sonra bir az ürəklənmiş camaat da Komandirə qahmar çıxdı, tökülüb yolu bağladılar.

Komandir isə qabağına keçəni şapalaqlayıb çığırırdı:

- Dönün köpəyuşağı! Dönün! Yoxsa hamınızı cırıq-cırıq eləyəcəm!

Əsgərlərin başı üstündən bir qatar güllə buraxdı.

Bu vaxt bir "Niva" gəlib saxladı, maşından düşən polkovnik sərxoş gözləri süzülə-süzülə özündən razı halda dayandı Komandirin önündə:

- Mənim əsgərlərimi niyə döyürsən?

- Hara qaçılar bu köpəyuşaqları?

- Yaxşı edirlər! Canınız çıxsın, gedin şəhərinizi özünüz qoruyun!

Ağlı başından çıxmış Komandirin mübahisə etməyə nə vaxtı vardı, nə hövsələsi, polkovniki boğazladı:

- Qaytar əsgərlərini geri!

Polkovnik yazılması mümkün olmayan yeddimərtəbəli bir söyüş söyərək əlini silaha atdı:

- Çəkil, ə!

Daha Komandir heç özü də bilmədi neylədi:

- Sənin...

Tətiyi çəkdi, güllələr polkovniki bükmələyib çırpdı indicə düşdüyü maşına. Polkovnikin vurulduğunu görəndə əsgərlər qorxub indi də ağzı geri qaçmağa başladılar.

Komandir sıçrayıb qalxdı BTR-ə, avtomatı dirədi sürücüyə:

- Dön geri, küçük!

Komandirin indicə gözünün qabağında polkovniki necə güllələdiyini görüb sarısını udmuş sürücü udqundu və BTR-i geriyə çevirdi.

Komandir BTR-in üstündə əllərini Qarağacıya tərəf yelləyə-yelləyə çığırırdı:

- Arxamca! Arxamca! Qardaşlar! Arxamca!

Bundan ruhlanan o biri BTR-lər də Komandirin arxasınca tərpendilər. Camaatın içində əli silah tutanlar da qoşuldular geriyə qayıdan əsgərlərə.

Komandir bir az əvvəl söydüyü sürücüyə indi yalvarırdı:

- Sür başına dönüm, sür! Sür, sənə qurban olum, tez sür!

- Komandir, vallah, bundan bərk getmir.

- Sür, oğul, camaat qırıldı...

Bu an sanki Komandirin kürəyindən baltanın dalıyla vurdular, səsi də çıxmadı, bircə içini çəkə bildi...

Kürəsəl istilənmə bu camaat üçün vaxtıdan 20-25 il əvvəl gəlmişdi və göydən təpələrinə od tökülürdü. Və təpələrinə tökülən bu odun altında bəzən az qala saatlarla növbəyə durmaq ömürlərində növbə nə olduğunu bilməyən bu adamlar üçün əsl cəhənnəm əzabıydı.

Özlərinin də bilmədikləri, bəlkə də heç etmədikləri və ya başqalarının işlətdiyi və bunların ayağına yazılan hansısa günahlara görə Tanrı cəhənnəmi onlara bu dünyada göstərirdi, sadəcə olaraq qır qazanını tərsinə çevirmişdi və onları da yığmışdı bu tərsinə çevrilmiş qır qazanının altına.

Göydən tökülən oddan kölgələnməyə bir yer də yox idi. Bu od çadırı necə qarşıyırdısa alaçığa da girmək olmurdu ki, heç olmasa bir az toxtasınlar. Son zamanlar bir-iki artezian quyusu vurulmuşdu, təzə-təzə ağac əkməyə başlasalar da bu ağaclar hələ boy verməmişdi. Bir az imkanı olanlar bu cəhənnəm odundan az da olsa qorunmaq üçün çiy kərpicdən daxma tikib girmişdilər altına - belə daxmalar alaçılara nisbətən yayda sərin, qışda da isti olurdu. Əvvəl-əvvəl Çadır Şəhərinin yaraşığının pozulduğunu deyən sahiblər bunun əleyhinə olsalar da sonradan fikir verməmişdilər.

İlan-çayanın içində, göydən tökülən odun qarşdığı çadırın altında birtəhər yaşamağa öyrəşə bilsələr də - əgər buna yaşamaq demək mümkün idisə, bu növbəyə heç cür öyrəşə bilmirdilər. Qaçqın malı yeməkdən Bordağa Bağlanmış Buğaya Dönən Məmurilər nə qədər onları növbəyə alışdırmağa çalışsalar da xeyiri olmurdu:

- Ay qardaşlar, ay bacılar, ay camaat, növbəyə durun da! Bizi bu xaricilərin yanında biabır etməyin!

Amma kimə deyirsən, yenə növbə dağılır, basabas, səs-küy - həm Bordağa Bağlanmış Buğaya Dönən Məmurilərin, həm də özlərinin yayın tülyanında, qışın sazağında Avropadan iş-güclərini, arvad-uşaqlarını atıb onlara humanitar yardım gətirmiş bu humanist xaricilərin yanında biabır edir, Şərq mədəniyyətini gözdən salırdılar. Elə bil bunlar nizamilərin, füzulilərin qohum-əqrəbələri yox, hitlərlərin, napoleonların qohum-əqrəbələriydilər.

Böyük Vətən Müharibəsi iştirakçıları yardım gələndə elə bilirdilər bayramdı, xeyir-şər kostyumlarını geyir, bütün orden-medallarını da sinələrinə taxıb gəlirdilər. Amma sonra yuxarıdan tapşırıq gəldi ki, yaxşı deyil, almanlar gələndə orden-medalları taxıb çıxmasınlar.

- Kişilərin sizə ürəyi yanır, durub o boyda yol gəlirlər ki, sizi ac qoymasınlar. Siz də Almaniyayı darmadağın edən o Qələbə medallarını taxıb fors edirsiniz.

Bundan sonra müharibə iştirakçıları xəcalət çəkdiilər ki, nəhaq o vaxt belə humanist bir xalqın paytaxtını dağıdıblar. Hətta bir dəfə Kefli Çapay bir almanı qucaqlayıb kiçük sahibini yalayan kimi yalamışdı:

- Sənə də qurban olum, Hitlerə də!

Yaxşı ki, tərcüməçilər onun sözünü başqa cür tərcümə eləmişdilər.

Bu basabasda birinci qoluzorlular, ikinci qolu bir az zorlular, sonra qolu zorsuzlar, lap axırda isə əldə-ayaqda qalanlar yardım paylarını alıb dönürdülər göydən tökülən odun qarşdığı alaçılara: iki kilo qənd, iki kilo şəkər, on litr neft, beş sabun, on beş kilo un və bir də bambalaca kağız kisələrdə beş ədəd gül-çiçək toxumu.

Bu gül-çiçək toxumu nədən ötrü idi, Allahın deyil, insanların yaratdığı bu cəhənnəmdə kimə və nəyə lazım idi, gül-çiçəyin içində böyüsələr də artıq gül-çiçəklik halları qalmamış camaat bunu başa düşə bilmirdi. Xəbərləri yox idi ki, bu gül-çiçək toxumu Bakıda qaçqınlar və imkansızlar üçün olmayan mağazalarda səkkiz, on, hətta on beş dollara satılırdı. Bir az gec də olsa axır ki bundan xəbər tutdular və başa düşdülər ki, xaricilər heç də onların fikirləşdikləri kimi o qədər də axmaq deyillər. Və bu gül-çiçək toxumu onların işinə əməlli-başlı yaramağa başladı.

Dünyanın məhvərindən çıxmayan vaxtı Bakıya qonaq gələndə ətdən, toyuqdan, bir sözlə kənd matahından pay aparardılar. İndi bu gül-çiçək toxumu ən yaxşı paya çevrilmişdi. Bakıdan, Gəncədən sifariş sifariş dalınca gəlirdi. Bir az diribaşlar bu gül-çiçək toxumunun alverinə girişərək həm əməlli-başlı qazanmağa başladılar, həm də qaçqınlar və imkansızlar üçün olmayan mağazalarda gül-çiçək toxumunun satışına da böyük zərbə vurdular. Pullarını balta kəsməyənlər day gül-çiçək toxumlarını bahalı mağazalardan yox, bazarlarda qaçqınlardan almağa başladılar - qiymətinə görə yox, qaçqın soydaşlarına ürəkləri yandıqın görə.

Amma Pələngin Anası bu gül-çiçək toxumunu alverçilərə satmırdı, gedirdi Ağcabədidəki şəhid qəbristanlığına və bu gül -çiçəyi Pələngin şəhid qardaşlarının məzarlarının ətrafında əkirdi. Bu toxumlardan elə qəribə, elə gözəl gül-çiçək çıxmışdı ki, ömürlərində ilk dəfə gördükləri bu gözəllik camaatı heyretə gətirmişdi. Bundan sonra bu şəhərin də imkanlıları daraşmışdı Çadır Şəhərinə.

Hər dəfə Şəhidlər Xiyabanına gələndə Pələngin Anasını burda görən və bu gül-çiçəkləri onun əkib-becərdiyini bilən Başçı müavindən soruşmuşdu:

- Bu hansı şəhidin anasıdır?

- Heç birinin. Onun oğlunun qəbri Qarağacıdadır.

Başçı kövrəlmişdi və demişdi:

- Ya bir ştat düzəldin, ya da cibinizdən ona maaş verin.

Amma Pələngin Anası maaşdan imtina eləmişdi:

- Sağ olun, bala, lazım deyil. Bunlar hamısı mənim Pələnglərimdir.

Yenə göydən təpələrinə od tökülürdü. Yenə göydən təpələrinə tökülən bu odun altında yardım maşınlarının qabağında basabas idi. Yenə Bordağa Bağlanmış Buğaya Dönən Məmurular yalvarırdı ki, onları xaricilərin yanında biabır etməsinlər. Amma kimə deyirsən, xeyiri yox idi ki, yox idi! Özlərini də, bu yazıq Bordağa Bağlanmış Buğaya Dönən Məmuruları da xaricilərin yanında biabır edirdilər.

Pələngin Anası da özlərini xaricilərin yanında biabır edənlərin arasındaydı. Əvvəllər bir neçə dəfə insanlardan hörmət və mərhəmət ümidiylə demişdi:

- Mən şəhid anasıyam.

- Burda kim şəhi

d anası deyil ki?!

Pələng kimi bir oğulu qurban gedən bir anaya bu qurbanlıq növbəsiz yardım almağa da yetmirdi. İlk vaxtlar bundan çox pərişan olsa da sonralar bu keçdi, heç kəsi qınamadı, gördü ki, yardıma möhtacların çoxunun balası onun Pələngi kimi qurban gedib.

Tanrı İbrahim peyğəmbərə oğlu İsmayılı qurban kəsməmək üçün qoç göndərmişdi, oğulları qurbanlıq olan bu analara isə səbr və göz yaşları.

Bu yardım bir adamı xoşbəxt edəcək olmasa da çox vaxt qulağı eşidə-eşidə deyirdilər:

-Bəxtəvər! Tək arvadı, bir belə yardımı neyləyir?!

Və heç kim bilmirdi ki, bu bəxtəvər tək arvad aldığı yardımları Musanın Anasıgillə yarı bölür, onsuz da günün çoxunu onlarda keçirirdi. Musanın Anasının yeməyini bişirir, suyunu gətirir, Musanın Qardaşı evdə olmayanda altını atır, çimizdirirdi. Baş-başa verib ötən xoşbəxt günlərini xatırlaya-xatırlaya Əzrayılı gözləyirdilər. Əzrayılın da dövlətinin gəlhagəli idi, gül kimi sütün-sütün oğulları qoyub hay-hayları gedib vay-vayları qalmış, heç kimə, hətta özlərinə belə lazım olmayan bu qocaları neyləyirdi ki?! Əzrayılın yadından çoxdan çıxmışdılar. Allahın bir ucuz ölümü də onlar üçün mataha dönmüşdü.

Yalnız gecə düşəndə öz alaçıqına gəlirdi. Yerinə girəndə Rəşid Behbudovun Pələngə bağısladığı papağı qoyurdu sinəsinə, ləzzətlə qoxulayırdı. Və səhərədək gözünün qabağına gətirmək istəyirdi - Pələngi necə çimizdirir, necə əlindən tutub məktəbə aparır, necə səhər-səhər döyüşə yola salır... Və bunları fikirləşə-fikirləşə xoşbəxt olurdu... Pələng yanındaydı, girmişdi qucağına, saçlarının qoxusunu hiss edirdi. Bu qoxusunu hiss etdiyi saçları tumarlaya-tumarlaya ona gözəl-gözəl nağıllar danışdı. Gözəl-gözəl nağıllarla Pələngi yatırıqdan sonra ona yaraşan qız axtarırdı. Amma bu boyda Çadır Şəhərində oğluna yaraşacaq bir qız tapa bilmirdi. Bircə o Tarix Müəlliminin qızı idi ki, onu da Musanın Anası gözaltı eləmişdi.

Kimsə Bakıdan gələn vəzifəliyə demişdi ki, bu arvadda Rəşid Behbudovun çox qiymətli bir xəncəri var. Onlar da adam salmışdılar ki, xəncəri satın alsınlar.

- Nə qədər pul istəyirsən verirlər.

- Acından ölərəm, satmaram. O Pələngimin yadigarıdır.

Və xəncəri həmişə yastığının altında saxlayırdı. Musanın Qardaşına da demişdi ki, ölüb eləsəm bu xəncəri Komandir həbsxanadan çıxanda ona verərsən.

Gün doğanda gecənin o bütün xoşbəxtliyi qucağında yatmış Pələnglə birlikdə yox olurdu, bir cəhənnəm səhəri açılırdı. Bu səhərlər ona görə cəhənnəm səhərləri deyildi ki, göydən od tökülürdü. Bu səhərlər ona görə cəhənnəm səhərləri deyildi ki, gündə qırx dəfə rastlaşdıqlarından bir-birlərindən iyrənməyə başlamış, eyni yardımı yeməkdən artıq bir-birlərinə oxşayan və üzlərində bir qıça nur qalmamış insanları görürdü. Bordağa Bağlanmış Buğaya

Dönən Məmuruları görürdü. Bu payız ev-əşiklərinə qayıdacaqları yalanları eşidirdi. Bu açılan sabahlar ona görə cəhənnəm sabahları idi ki, bu sabahlarda bir belə insanın içində Pələng yox idi.

Gözlərini yavaş-yavaş açdı, amma heç nə görə bilmədi, ətrafa qatı bir zülmət çökmüşdü. Sonra bu zülmətin içində iynə ucu boyda işıq zərrələri göründü, zərrələr yavaş-yavaş böyüməyə başladı. Böyüdülər-böyüdülər, sonra onun gözlərini qamaşdıran bütöv və gur bir işığa çevrildilər. Gözlərinin bir də açılmayacağından qorxaraq bu gur işığa dözdü və kipriklərini də qırpmadı, bəlkə də kipriklərini qırmağa təqəti yoxuydu. Bu gur işıq seli də bir xeyli çəkdi, sonra necə yaranmışdysa, eləcə də qeyb oldu.

İstədi başını qaldırsın, gücü çatmadı, elə bil başını yatağa mismarlamışdılar. Əvvəl-əvvəl ağappaq tavanı gördü, sonra istədi ətrafa göz gəzdirsin, amma baxışları zilləndiyi yerdən tərpnəmədi, sanki baxışlarını da həmin nöqtəyə mismarlamışdılar. Ümumiyyətlə, heç nə hiss eləmədi, don vurmuş adam kimi. Amma artıq donu açılırdı, bu don açıldıqca bədəninin giziltisini hiss eləsə də əl-ayağını hiss eləmədi. Artıq yatağa mismarlanmış başının ağrısını da duymağa başladı. Bu ağrını duyandan sonra tavana mismarlanmış baxışları qopdu və ətrafi gəzməyə başladı. Yalnız indi yanında oturmuş həkimi gördü, tutmuşdu onun biləyindən. Amma bunu hiss eləmədi və həkimin dediklərini də eşitməyə beynindəki uğultu imkan vermirdi. Həkimə baxdı, baxdı, sonra gözləri yoruldu və baxışları yenə qayıdıb tavadakı həmin nöqtəni tapdı və mismarlandı ora.

Onun şokdan ayıldığını görən həkim:

- Allah, sənə şükür, qurtuldu! - dedi və ağladı.

O isə neçə vaxtdı ayıla bilmədiyi yuxudan indicə ayılmasına baxmayaraq, günlərdi yuxusuz qalan adamlar kimi yatmaq istəyirdi, bütün giziltilərə, ağrılara baxmayaraq yavaş-yavaş gözləri yenidən yumuldu. Və ayılanda yadına sala bilməyəcəyi şirin bir yuxuya getdi. Yuxu o qədər şirin və gözəliydı ki, üz-gözündəki ağrı-acı bir anda çəkildi və yanaqlarına bir xoş təbəssüm qondu.

Həkim gördü ki, bu yuxu bir az əvvəlki yuxudan deyil, rahat bir nəfəs aldı və qalxdı ayağa, tibb bacısına dedi:

- Məndən icazəsiz heç kimi yanına buraxmayın.

Tibb bacısı:

- O müstəntiq neçə gündü kəsdirib qapının ağzını, ayılmağını gözləyir. Bayaq da zəng eləmişdi, yəqin indi gələcək.

- Qələt eləmişdi. Dedim yanına buraxmayın, vəssalam. Bir azdan ayılacaq, dərhal məni çağırın. Sizdən nə soruşsa mən gələncən cavab verməyin. Nə badə şəhər haqqında bir söz deyəsınız.

Göydən od tökülürdü, o da bu göydən tökülən odun altında gözləyirdi ki, qoluzorlular, sonra bir az qoluzorlular, sonra qolu zorsuzlar və ən nəhayət, əldə-ayaqda qalanlara növbə çatanda o da öz neftini, sabununu, gül-çiçək toxumunu alıb dönsün, Musanın Anası bayaqdan onu gözləyirdi.

Neçə ildi eyni bozarmış kostyumu geyən Tarix Müəllimi Azərbaycana ilk dəfə gələn bu almanlara gül kimi təmiz Azərbaycan dilində Qarabağın kimin olmasını, ermənilərin Qarabağa neçənci əsrdə Rusiya imperiyası tərəfindən köçürüldüyünü sübut edirdi. Almanlar da başları ilə onun dediklərini təsdiqləyirdilər, bu da Tarix Müəllimini kövrəldirdi.

Yenə Böyük Vətən Müharibəsi veteranlarından biri özünün xeyir-şər kostyumunu geymişdi, bütün orden-medallarını da qurşağınadək taxıb gəlmişdi Yardım Bayramına. Yaxşı ki Bordağa Bağlanmış Buğaya Dönən Məmurulardan biri onu vaxtında görüb qabağını kəsdi:

- Ay ağsaqqal, sənə qurban olum, adama neçə dəfə deyərlər. Əşi, bu yardım almağa gələndə bu zir-zibilləri taxıb gəlməyin də!

Bu zir-zibilləri qazanmaqdan ötrü Mazdokdan Berlinədək piyada gedən və ayağının birini də bu yolda itirən ağsaqqal qorxa-qorxa dedi:

- Niyə, ay oğul? Bəs dedilər gələnlər yəhudilərdi?!
- Yox, ay ağsaqqal. Yəhudilər o biri Çadır şəhərinə getdilər. Bunlar nemeslərdi. Yəhudilər gələndə özüm sənə şəxsən xəbər edəcəm.

- Bağışla, ay oğul.

Bu zir-zibilləri qazanmaqdan ötrü Mazdokdan Berlinə piyada gedən və bu yolda bir ayağını itirən ağsaqqal xəcalət içində döndü alaçığına ki, bu zir-zibilləri çıxarsın.

Nəhayət, növbə əldə-ayaqda qalanlara çatdı, Pələngin Anası da yardımını aldı və alanda da soruşdu:

- Bunu kimlər gətirib, ay bala?

-Nemeslər, ay xala, nemeslər!

Pələngin Anası yaxınlaşdı həkim məntəqəsinin qabağındakı talvarın altında diqqətlə Tarix Müəllimini dinləyən qonaqlara, onlara çatanda yaşmandı, salam verdi və sonra:

-Ay bala, Allah eləməsin, siz nemes olarsınız. Nemes budey bunlardı- dedi və Bordağa Bağlanmış Buğaya Dönən Məmuruları göstərdi.

Qonaqlar soruşdular ki, xanım nə deyir? Qızarıb-bozarmış tərcüməçi udqundu və dedi:

- Heç, sizə təşəkkür edir!

Qonaqlar:

- Danke! Danke!

Pələngin Anası:

- Hə, düz deyirsiniz, danqıldılar.

Müstəntiq hansı polisə göstəriş versə də heç biri Komandirin qoluna qandal vurmaq istəmədi.

- Rəis, bəlkə lazım deyil?!

- Qandallayın!

-Rəis, o milli qəhrəmandı!

- Qandallayın, dedim!

Amma polislər yenə göstərişi yerinə yetirmədilər, biri əlindəki qandalı müstəntiqə uzatdı:

- Onda al, özün vur!

Müstəntiq:

- Nə deyirsən?

- Eşitdiyini.

Müstəntiq bağırdı:

- Sənin paqonlarını sökdürərəm!

Polis:

- Bağırma,ə! Sənin uşağın deyiləm! Bir yumruq vuraram, batırmadığın kol dibi qalmaz. - dedi, sonra çiyindəki paqonları hirslə qoparıb qandalla birlikdə atdı müstəntiqin üstünə, - Ala! Sox...

Və palatadan çıxdı.

Pərt olmuş müstəntiq gördü polislər üzlərinə dirəniblər, çox dərinə getmədi, əyilib yerdən qandalı götürdü və vurdu Komandirin qollarına.

Komandir bir qollarındakı qandala baxdı, bir pərtliyindən ağarmış müstəntiqə baxdı, bir başlarını aşağı salmış polislərə baxdı, heç nə demədi, başını buladı və düşdü utandıqlarından başlarını aşağı salmış polislərin önünə.

Bu vaxt həkim özünü yetirib dəhlizdə qarşılarını kəsdi və əsəbi halda müstəntiqə dedi:

- Siz neyləyirsiniz?

Pərtliyindən hələ rəngi üstünə gəlməmiş müstəntiq:

- İşə düşmədik?! Necə yəni neyləyirəm? Sizin vəzifəniz onu sağaltmaq idi, mənim də vəzifəm həbs eləmək. Vəzifəmi yerinə yetirirəm. Siz öz vəzifənizi yerinə yetirəndə mən sizə mane olurdum?

- Heç kim demir ki, vəzifənizi yerinə yetirməyin, amma o qandalları qolundan çıxardın. Cavan oğlansız, siz Komandiri tanımırırsız, qaçmaq istəsəydi bura bir batalyon polis də gətirsəz qaçardı. Ayıbdı, çıxardın o qandalları.

Müstəntiq bu dəfə yazıq-yazıq:

- Həkim, buna qanun yol vermir.

- Nə qanun?! Bayırdan xəbəriniz var? Camaat sizi də, polisləri də tapdalayar. Çıxardın! Mən camaata demişəm Komandiri Bakıya müalicəyə aparırlar.

Müstəntiq daha bir söz demədi, Komandirin qollarındakı qandalı açıb verdi polislərə.

Və xəstəxananı tərkd etdilər.

Komandir ayağını xəstəxananın qapısından bayıra qoyan kimi iynə atsan yerə düşməyəcəyi həyətdə alqış sədaları qopdu:

- Ko-man-dir!

- Ko-man-dir!

Komandir əlini sinəsinə qoyub onu alqışlayanlara başıyla təşəkkür elədi, sonra gözləri həyəti nə qədər axtardısa onu qarşılayanların içində uşaqlarından birini də görmədi, bərk dilxor oldu və mindi maşına.

Və Komandir yalnız indi, maşında onu həbsxanaya aparən polislərdən öyrənə bildi ki, batalyonun uşaqları son nəfərədək qırılıblar, amma geri çəkilməyiblər...

- Arxada ana-bacılarımızdı...

- Arxada ana-bacılarımızdı...

- İş tapa bildinmi, ay bala?

-Yox, ana. Hara gedirəm, bir şey çıxmır.

- Nə fərasətsiz uşaqsan, heç Musaya oxşamadın. A bala, bu boyda şəhərdə bir iş tapa bilmirsən?

- Ağlın öz şəhərimizə getməsin ey, bura balaca bir rayonu. On-onbeş idarə var, hərə də öz qohum-əqrəbasını yığıb başına. Deyirəm gəl çıxaq gedək Bakıya, getmirsən.

- Bakıda nə itim azıb, a bala? Demirsən bu gün-sabah evimizə qayıdırıq?

- Qayıdanda da qayıdacağıq da. Ya burdan qayıtdın, ya Bakıdan, nə fərqi?

- Fərqi çoxdu, burdan heç olmasa dağlarımız görünür. Yaxşı, biz getdik, bəs Pələngin Anası necə olsun? Tək arvaddı.

- Onu da apararıq.

- Getməz. O Şəhidlər Xiyabanını qoyub heç hara getməz. Yaxşı, de görüm, Musadan xəbər tuta bildinmi?

Musa çoxdan ölmüşdü, Pircamalda vurmuşdular, uşaqlar heç meyitini də götürə bilməmişdilər. Bunu anasından gizli saxlayırdı, demişdi ki, itkin düşüb, Qırmızı Xaç Komitəsi axtarır. Təkcə Musanın Qardaşı yox, çoxları analarından qardaşlarının ölümünü gizli saxlayırdılar, deyirdilər ki, itkin düşüb, beləcə analarını xoşbəxt edirdilər. Musanın Anası da oğulları itkin düşən bütün analar kimi hər səhəri Musadan bir xəbər gələcəyi ümidi ilə açırdı. Oğlu ölmüş bir ana neçə vaxt idi oğlunun ölümünü bilməməyin xoşbəxtliyini yaşayırdı.

-Qızıl Xaç axtarır. Bilirsən, ay ana, üç-dörd min adam itkin düşüb, tapmaq çox çətindi.

- Ermənistan bambalaca bir yerdə. Orda üç-dörd min adamı nə təhər gizlədiblər ki, o dediyin komitə gör nə vaxtdandı onları tapa bilmir.

- Nə bilim, ay ana. Taparlar da!

Bir də görürdün qəzetlərdə Qırmızı Xaçın aldığı bir əsirin şəklini veriblər. Tez həmin qəzeti gətirirdi:

- Bax, ay ana, bu uşaq da bir iliydi itkin düşmüşdü, indi tapılıblar.

Anasının gözlərinə işıq gəlirdi. Qəzeti alıb şəkli öz balasının şəkli kimi öpürdü:

- İnşallah, bizimki də tapılar. Ay oğul, bir söz desəm mənə gülməzsən?

- Allah eləməsin.

- Deyirəm gəlib çıxsaydı evləndirərdik. O Tarix Müəlliminin qızından yaman xoşum gəlir. Maşallah, çox ağıllı qızdı. Musanın da onda gözü vardı. Neçə dəfə görmüşdüm ki, gədə onu görəndə rəngi dəyişir. Özünə də demişəm. Demişəm, qoy Musa gəlsin, səni alacam Musaya. Deyəsən ürəyindəndi, mən heylə deyəndə gülümsəyir. Görən ermənilər bizim evi yandırılar?

... Hakim danışdı, prokuror danışdı, şahidlər danışdı, dövlətin onun üçün tutduğu vəkil danışdı. Üzünə duranlara yazığı gəlirdi. Ev-eşiklərindən olmuş, hardasa çadırlara qısılib yaşayan bu adamlar bəzən onun üzünə baxmağa utanırdılar. Gülümsəyərdi, deməli, hələ bir az abır-həyalı qalıb. Hakimə də yazığı gəlirdi, elə bil hakimin yası düşmüşdü - hökmü o çıxarmalıydı axı. O hökmü ki hələ məhkəmə başlamamış yazılmışdı.

Onu Cinayət Məcəlləsinin zorlamadan və Vətənə xəyanətdən başqa az qala bütün maddələriylə ittiham edirdilər, hətta dövlət əmlakını mənimsəməkdə də.

İstintaq zamanı bu ittihamla bağlı müstəntiq demişdi:

- Rəis, mən kolxoz sədri olmuşam, raypo müdiri işləmişəm?! Mənim əlimdə hansı dövlət əmlakı olub ki, mənimsəyim?

Müstəntiq:

- Komandır, mən də bilirəm ki, heç bir dövlət əmlakı mənimsəməmişən. Amma neyləyim, mən balaca adamam. Özün komandır olmusan. Sən döyüşçülərinə əmr edirdin ki, gedin ölümə, onlar da gedirdi?! Gedirdi! Mən də əmrə tabeyəm. Nə əmr eləyirlər, onu da yerinə yetirməliyəm. Ya da gəlib sənənlə bir kamerada oturmaliyəm. İndi rəva bilərsən ki, bir sürü uşağımı qoyub gəlim bura? Mən yazmayacam, nə çox müstəntiq.

Komandır də rəva görməmişdi ki, müstəntiq bir sürü uşağımı qoyub gəlib onunla bir kamerada yatsın. Gülüb demişdi:

- Yaz rəis, yaz! Nə yazsan qol çəkəcəm. Kişi adamsan ki, nakişiliyini boynuna aldın.

Hakim danışdı, prokuror danışdı, vəkil danışdı... O isə susurdu. Görürdü ki, danışmağın heç bir mənası yoxdu, fatihəsi oxunub. İnkir-minkir rolu oynayan prokuror onu cəhənnəmə göndərmək üçün dəridən-qabıqdan çıxır.

İnkir-minkiri başa düşürdü, amma onun hesabına sağ qalıb indi onun üzünə duran şahidləri başa düşə bilmirdi. Susurdu və istehza ilə bu şahidləri süzürdü. Bu şahidlərin sağ qalıb indi onun üzünə durmaları üçün hər şeyini qurban vermişdi. Bir-iki dəfə istəmişdi xayxırılıb üzlərinə tüpürsün, sonra fikrindən vaz keçmişdi. Üzlərinə Allahın tüpürdüyü bu adamlara bəndənin tüpürməsinin nə mənası?

Vəkili:

- Hər şey son sözündən asılıdır. Özündən çıxma. Dənən səhv eləmişəm, etiraf elə. Bağışlanmağımı istə. Yoxsa güllə verərlər.

O da vəkilə demişdi:

- Mən səni də, o prokuroru da, o hakimi də, o şahidləri də bağışlayıram.

Vəkil:

- Daha özün bilərsən.

O heç son söz də deməyəcəkdi, amma bir şahidin sözləri onu yerindən oynatdı. Bir az əvvəl atası üzünə durmuşdu ki, Komandır oğlunu döyə-döyə aparıb batalyona. Üzünə durmuşdu ki, Komandır uşaqları zorla ölümə göndərirdi. Əslində düz deyirdi, onun uşağımı bazarın ortasında, hamının gözünün qabağında şapalağının altına salmışdı:

- Ay oğraş, sənənin tayların Naxçıvandan, Lənkərandan, dünyanın o başından gəlib burda sənənin evini-eşiyini qoruyur, sən də bazarda arvad tumanı satırsan?!

Səhərişi Uşaq özü utana-utana batalyona gəlmişdi ki, bağışla məni Komandır, məni də batalyona yaz.

Atasından sonra danışan Uşaq:

- Komandır, atamı bağışla! Bağışla atamı! Komandır, niyə məni ölümdən xilas elədin?! Kaş onda öləydim, amma səni bu qəfəsdə görməyəydim. Komandır, damarımdakı qan sənənin üzünə duran atamın qanı deyil, yaralananda sənənin mənə verdiyin qandı.

Və sonra da Uşaq ağladı. Hakim də Uşağı zaldan çıxartdı.

Uşaq çıxarkən dedi:

- Komandır! Biz səni gözləyirik! Səninlə ölməyə getməyə hazırıq!

Və neçə il hərbi intizama öyrədə bilmədiyini bu Uşaq qapıdan çıxarkən bir anlıq geri döndü və ayaqlarını cütləyib ona hərbi salam verdi.

Bütün məhkəmə boyu yerindən tərpənməyən və bircə söz belə söyləməyən Komandır də ayağa qalxdı, onun hərbi salamını hərbi salamla cavablandırdı.

Bu vaxt zalda oturmuş cavanlar da ayağa qalxdılar və Komandirə hərbi salam verdilər.

Vəziyyəti belə görən hakim özünü itirdi və məhkəməni düz bir həftə təxirə saldı...

... Komandır danışmayacaqdı, amma Uşağın o hərəkəti onu danışdırdı. Özü də çox uzaqdan başladı.

- Cənab hakim, prokurora sual verə bilərəmmi?

- Buyurun, sualınızı verin.

- Cənab prokuror, məni arvad-uşağı düşmən əlində buraxıb qaçan polkovniki güllələməkdə ittiham edirsiniz. Adamları zorla döyüşə soxub qırdırmaqda, qanunsuz silahlı dəstə yaratmaqda, rusların hərbi hissəsindən silah-sursat oğurlamaqda, day nə bilim nədə ittiham edirsiniz. İndi mən sizdən soruşuram. Heç sizin qucağınızda on səkkiz yaşında bir uşaq, əmi, qoyma ölüm, deyə can verdimi? Arvad-uşaq, dostların erməni qradından gözünün qabağında parça-parça oldumu? Dışınla-dırnağınla tikdirdiyin evə qrad düşdümü? Övladı şəhid olan anaların dırnaqlarıyla üz-gözlərində açdıqları şırımları gördünmü?..

Prokuror:

- Cənab hakim, müttəhim məni təhqir edir.

Hakim:

- Müttəhim, sözlərinizə fikir verin, əks halda...

- Yoxsa nə? Prokuror mənə iki dəfə güllələnmə tələb edəcək?! Məni iki dəfə güllələyəcəksiz?! Mən könüllü batalyon yaradıb quldurluq etməmişəm, baş kəsməmişəm, ev yarmamışam. Bu torpağı qorumuşam. Başınızın üstündəki o bayrağı qorumuşam. Məni güllələnmə ilə qorxutmaq olmaz. Onsuz da neçə ildi nəfə yaşayıram. Ölmək doğulduğun torpağı düşmən tapdağı altında görməkdən min dəfə şərəfli. Allah hansı günahıma görə bu şərəfi də mənə çox gördü. Mən həqiqətən güllələnməyə layiqəm. Amma prokurorun irəli sürdüyü ittihamlarla yox. Məni güllələmək lazımdı. Vaxtında bu torpağı satanları o polkovnik kimi güllələmədiyimə görə. Məni güllələmək lazımdı! Bu torpağı qoruya bilmədiyimə görə. Cənab hakim, icazə verin bir sual da verim, sözümü bitirəcəm.

Hakim:

- Buyurun. Amma etikaya riayət eləyin.

- Cənab prokuror, sizin Diyarbəkr valisi Rəşid paşanın məhkəməsindən xəbəriniz varmı?

... Hakim:

- Siz doktorsunuz. Öz paranızla şəfəxanalar tikdirib insanlara təmənnasız yardımlar göstərmisiniz. Necə oldu ki, sizin kimi humanist bir şəxs sürü-sürü erməninin qırımına yol verdiniz?

Rəşid paşa:

- Mən doktoram, amma öncə türkəm! Millətimin ermənilər tərəfindən qətlə edilməsinə bir türk kimi dözümməzdim.

Hakim:

- Əvvəl-əvvəl göstəriş vermisiniz ki, qocalara və uşaqlara dəyməsinlər. Sonradan nədən bu göstərişinizi pozdunuz, onların da öldürülməsini əmr etdiniz?

Rəşid paşa:

- Bir gecə ilan vurmuş kimi yuxudan ayıldım. Axı bu uşaqlar da böyüyüb erməni olacaqdılar və bizim balalarımızı süngüyə keçirəcəkdilər.

Hakim:

- Heç vicdan əzabı çəkirsinizmi?

Rəşid paşa:

- Qətiyyənlər! İndi siz mənə deyiniz görüm, Andronikin adamlarının Qarabağda, Şuşada mənim ana-bacılarımla küreyində samovar qaynatdıqlarından xəbəriniz varmı?! Hamilə analarımızın qarını yarıb bətnindəki körpəni çıxarıb can verməkdə olan ananın gözü qarşısında başını üzümündən xəbəriniz varmı?! Bacı-qardaşlarımızı bir daxmaya yığıb diri-diri yandırdıqlarından xəbəriniz varmı?! Var! Amma onları heç kim mühakimə eləmir...

Hakim hökmü elan edir: "Diyarbəkr valisi Rəşid paşa boğazına qurşun sıkılaraq edam edilsin!"

Gecə Rəşid paşa həbsxanadan qaçır və gəlir evinə. Kiçik bir məktub yazır, sonra boğazına qurşun sıxaraq özünü öldürür. Məktubda nə yazılmışdı: "Mənim ölümüm qurban olduğum Türkiyə dövlətinə lazımdırsa, mən özüm özümü öldürürəm. İstəmədim məni sizlər güllələyəsiz. Çünki gələcək nəsillər sizin övladlarınızın üzünü tükürəcəkdilər ki, bunlar Rəşid paşanı güllələyənlərin övladlarıdır. Mən sizin gələcək nəsili o tükürəkdən, o töhmətdən xilas edirəm. Onların heç bir günahı yoxdur"...

Prokurorun nəinki Rəşid paşanın məhkəməsindən xəbəri vardı və heç bilmirdi Diyarbəkr hardadı. Və heç bunları bilməyə də borclu deyildi:

- Nə Diyarbəkr?! Nə Rəşid paşa?! Bunun bizim məhkəmə prosesinə nə dəxli?

Komandır:

- Bəlkə doğrudan da dəxli yoxdu! Amma bu mənim son sözümdü. Nə hökm çıxararsınız, qəbulumudu.

... Amma Komandır səhv edirdi. İllər keçmişdi, təkcə bircə nəfər belə Rəşid paşaya güllələnmə hökmü çıxaranların nə övladlarının, nə də nəvələrinin üzünə tükürməmişdi. Türklər özləri Rəşid paşanı çoxdan unutmuşdular. Tək bircə nəfər belə... Tək bircə nəfər belə... Müşfiqi güllələyənlərin nə özlərinin, nə də nəsillərinin üzünə tükürmədiyini kimi!

... Onların nəsilləri də sonradan vəzifə sahibi oldular, tutdular, asdılar, kəsdilər, tutuldular, asıldılar, kəsildilər və indi onlardan ikisi də bu məhkəmə zalında İsaq- Musa quşları kimi ötürdü...

... Şeytan Övladı əlini atdı Tanrı Övladının saqqalına və rişxəndlə dedi:

- Budur Şərqi Şekspiri?

Ətrafdakı Şeytan Övladları qəh-qəhə çəktilər. Tanrı Övladının isə heç tükü də ürpənmədi - saqqalına əl atanlardan, onu alçaldıb təhqir edənlərdən o qədər yüksəkəydədi ki! İsa peyğəmbər onu çarmıxa çəkənlərə necə baxırdısa, o da bu Şeytan Övladlarına elə baxırdı. İsa peyğəmbər Tanrıdan onu çarmıxa çəkənlərin bağışlanmasını istəmişdi.

O da peyğəmbər idi, amma onu bu ağılla, bu kamalla görcək babası Nəsimi kimi, qorxdular peyğəmbər deməyə, çöndülər Şair dedilər. Və indi Şair İsa peyğəmbərdən fərqli olaraq ona insanın ağına gəlməyəcək bu işgəncələri verənlərin bağışlanmasını Tanrıdan istəmirdi. Bir də, əgər Tanrı İsa peyğəmbəri çarmıxa çəkənləri peyğəmbərin xahişi ilə bağışlamamışdısa, o niyə Tanrının işinə qarışsın?! Və bütün bu işgəncələrə baxmayaraq Tanrıdan küsmür, Tanrıya şəkə etmədi. Tanrı öz oğlunun çarmıxa çəkilməsinə dözmüşdüsə onun alçaldılıb təhqir olunması İsa peyğəmbərin əzablarının yanında Tanrı üçün o qədər də böyük faciə deyildi. Tanrı Məhəmməd peyğəmbərin daşlanmasına dözmüşdüsə, onun saqqalının yolunması o daşlanmanın yanında heç nə idi.

İsa peyğəmbəri çarmıxa çəkənlər 2000 ildi həmin çarmıxın, Məhəmməd peyğəmbəri daşlayanlar isə 1400 ildi "Qur'an"ın qarşısında diz üstə düşmüşdülər. Və Tanrıdan bağışlanmalarını xahiş edirdilər.

İsa peyğəmbəri çarmıxa çəkənlər və çəkdirənlər, Məhəmməd peyğəmbəri daşlayan və daşlayanlar cəhənnəmə gedən uzun və əzablı bir yolda illərdi növbələrini gözləyirdilər. Onun saqqalını yolanları da cəhənnəmə gedən uzun və əzablı bir yol gözləyirdi.

Heç Şair özü də cənnətə gedəcəyinə inanmırdı. Düzdür, həyatında heç bir günah işlətməmişdi. Amma cənnətə getmək, İsa peyğəmbərlə, Məhəmməd peyğəmbərlə eyni havanı udmaq, eyni sudan içmək, eyni göyün altında yaşamaq üçün həyatda heç bir günah işlətməmək çox az idi.

Amma cəhənnəmə də getməyəcəkdi. O artıq cəhənnəmin içindəydi və Tanrı öz bəndəsinə iki dəfə cəhənnəm əzabı göstərməz.

Cəhənnəmlik deyildi, cənnətin də yolu bağlı idi. Tanrının dərğahında doğulduğu torpaqdakı Əshabu-Kəfə bənzər bir yer vardı, amma nə o, nə də heç kim belə bir yerin olmasından xəbərdar deyildi. Çünki yer üzünə göndərilən müqəddəs kitabların heç birində bu yer təsvir olunmamışdı. Bu kitablarda yalnız cənnət və cəhənnəm təsvir edilirdi. O cənnət və cəhənnəm ki, insanlar üçün nəzərdə tutulmuşdu. O isə insan deyildi. Tanrının insan cildində Yer üzünə göndərdiyi və artıq öz missiyasını başa vurmaqda olan bir mələyi idi. Və missiyasını başa vurduqdan sonra babası Nəsimi kimi dönəcəkdi heç bir müqəddəs kitabda təsvir olunmayan Tanrının dərğahındakı Əshabu-Kəfə.

İbrahim peyğəmbər özünü yox, oğlunu Tanrıya qurban demişdi. O isə məhəbbət və sevgisi olan Tanrısına özünü qurban vermişdi. Tanrı İbrahim peyğəmbərin sədaqətini qiymətləndirib oğlu İsmayılı qurban kəsməyə qoymamışdı, mükafatlandırmışdı. Tanrısına özünü qurban vermiş Şair isə Tanrıdan heç bir mükafat istəmir və gözləməzdi. Amma o istədi-istəmədi, gözlədi-gözləmədi Tanrı onu mükafatlandıracaqdı. Tanrı öz dərğahındakı Əshabu-Kəfdə, babası Nəsiminin yanında ona əbədi bir ömür bağışlayacaqdı. Və Şair ondan neçə il sonra doğulacaq Qədir Rüstəmovun səsini də burda görəcəkdi.

Şair bütün bunlardan xəbərsiz idi. Hələ o dərğaha çox uzun və çox ağır bir yol vardı. Hələ Şeytan Övladları bu dörd divarın arasında ona işgəncə verirdilər. Sonra bu Şeytan Övladları onu Sibirdəki Şeytan Övladlarının yanına göndərəcəkdilər. Sibirdəki Şeytan Övladlarının da işgəncələrinə uzun müddət dözməli olacaqdı.

Hələ o günə vardı, hələ oturmuşdu bir vaxtlar Şeytanın özünün oturduğu və haçansa Komandirin oturacağı dörd divarın arasında və ona işgəncə verən Şeytan Övladlarına gülürdü. Şeytan Övladları onun bu soyuqqanlılığının qarşısında özlərindən çıxırdılar, bağırırdılar, onu təpikləməkdən yorulub bir az istirahət edirdilər, sonra yenə təpikləyirdilər, sonra yenə bağırırdılar və yenə yorulurdular.

Axırda başlayırdılar yalvarmağa. Yalvarırdılar ki, bu ittihama qol çək, sən də canın qurtarsın, bizim də...

O isə qol çəkmək əvəzinə elə gülümsəyirdi, vəssalam.

Bir dəfə onu dəhlizdə apararkən döyülməkdən yumağa dönmüş Çingiz İldırımı gördü, iki Şeytan Övladı zorla sürüyüb aparırdı. Bütün ağrı-acıya baxmayaraq, bu dəfə onu möhkəm bir dəli gülmək tutdu. Onu aparan və Çingiz İldırımı sürüyən Şeytan Övladları çaşıb qaldılar - bu niyə gülmür?! Onun niyə güldüyünü isə bir özü bildi, bir də Çingiz İldırım. Baxışları bir neçə an üst-üstə düşdü. Və gördü ki, Çingiz İldırım artıq ölməkdə olan baxışları ilə ondan bağışlanmasını umur. Müqəddəs kitablarda yazılırdı ki, Tanrı bağışlayanları sevir, bağışlamadı. Çingiz İldırım ölməkdə olan baxışları ilə ona yalvara-yalvara yanından keçdi - Əzrayıl da əlində çürümüş alma onunla gedirdi - Vətən xaini olmaya-olmaya müstəntiqin qarşısına qoyduğu ittihama, özünün ölüm aktına qol çəkmişdi. Və cəmi iyirmi dəqiqədən sonra Şeytan Övladları onu güllələyəcəkdilər və Əzrayıl da öz vəzifəsini yerinə yetirib gedəcəkdi.

Keçəndə Əzrayıl dilxor-dilxor Şairə baxdı, rəhmətliyin oğlu, o qolunu çək, bir də mən sənə dalınca Sibirə getməyim!

Amma Sibirdə səbirsizliklə Əzrayılı gözləyəndə özünü yamanlayırdı ki, gərək Çingiz İldırımı bağışlayaydı...

... Və indi üzünü üzlər görməkdən bezib qaralmış bu soyuq divarlar, Şairə verilən işgəncələrin şahidi olan divarlar onun üçün də o qədər qorxulu deyildi. O, bu soyuq divarları əvvəllər də görmüşdü, neçə il yoldaşlıq eləmişdi. Hamı kimi o da neçə il yoldaşlıq elədiyi bu divarlarla çox dərldəmişdi, çox söhbətlər eləmişdi. Düzdür, ilk əvvəllər o qədər asan olmamışdı,

bir-birlərini başa düşməmişdilər. Amma sonra dil tapa bildilər. Dil tapa bildilər deyəndə o, divarların dilini tapdı, bu divarlar əslində insan dilini çoxdan başa düşürdü.

Və o, başqa məbuslar kimi heç də özünə dərd etmirdi ki, bu divarlardan cəmi birçə addım o üzdə azadlıq adlı çox şirin bir şey var - cəmi birçə addım o üzdəki azadlıqda azadlığın dadını çıxara bilməyənlər üçün nə fərqi! O özünü nə qədər azad görmək istəsə də başı açılmamışdı ki, azadlığın kefini çıxara. Onu Kalımadan azadlığa daşıyan qatar gətirib odun-alovun, ağrı-acının içinə atmışdı, qatar onu azadlığa deyil, şəhid analarının göz yaşlarına daşmışdı, balasının meyidi düşmən əlində qalan atanın qabağında aciz qalıb dəli olmağa daşmışdı. Bu göz yaşlarından, bu ah-vaylardan həm özünü, həm də göz yaşı tökənləri xilas etmək üçün silaha sarılmışdı...

... Bu da sonu, yenə bu soyuq divarlar...

Dünya ilə barışmasa da, taleyi ilə barışıb oturmuşdu bu divarların arasında. Bilirdi ki, o biri kameralarda yatanlar ruhlarının azadlığı üçün, təsəlli üçün "Qur'an" oxuyur, namaz qılırlar. Amma o, nə "Qur'an" oxuyurdu, nə də namaz qılırdı. Çünki onun üçün nə üz tutub namaz qılınası qiblə qalmışdı - ermənilər qibləsinə od vurub yandırmışdılar, nə də oxunacaq müqəddəs bir kitab - kitabını da qapatmışdılar. Və oturmuşdu bu dörd divarın arasında. Köhnə tanış Rəisdən xahiş eləmişdi ona bir şahmat versinlər, Rəis də özü evdən bir şahmat gətirmişdi ona. Gününün çoxunu öz-özüylə şahmat oynamaqla keçirirdi.

Hamı deyirdi ki, hətta qəzetlər də yazırdı ki, nə vaxtsa bura muzeyə çevriləcək. Burada yatan məşhur adamları balaca bir millət necə yetişdirə bilmişdi, möcüzəydi. Təkcə son yüz ildə bu divarlar neçə-neçə padşah görmüşdü - Stalini görmüşdü, Nərimanovu, Məmməd Əmini, Bağirovu, Elçibəyi görmüşdü.

Bu divarlarla dünyanın ən məşhur şairləri, bəstəkarları, yazıcıları dərdləşmişdi. Bu divarlara öyrəşə bilməyən, bu divarlarla dil tapmayan Salman Mümtazı, Müşfiqi, Əhməd Cavadı elə bu divarların arasındaca güllələnmişdilər. Azərbaycan Türk Cümhuriyyətini quranları da bu divarların arasında edam elənmişdilər, onu dağıdanları da...

... Ayna Sultanovanın saçlarını dibdən qırılmışdılar, sir-sifətində bir sağ-isləhat yox idi, əlləri stulun arxasında bağlanmışdı, ayaqları da stulun qıçlarına. O qədər əzab vermişdilər ki, artıq heç bir ağrını hiss etmirdi, bütün yaddaşını itirmişdi, özünün kimliyini də unutmuşdu. Qarşısında onun kimi işgəncələrə məruz qalan, onun kimi stula bağlanan adamın da əri Həmid Sultanov olduğunu da bilmirdi.

Prometey kimi hər gün qarğa-quzğunlar ürəyini söküb çıxarır, didim-didim didişdirirdilər...

...Əzrayılın əlindəki alma artıq çürümüşdü, iyi-filan da qalmamışdı. Tanrının Ayna Sultanovaya verdiyi ömürə hələ çox vardı. Əzrayıl bura Həmid Sultanovun canını almağa gəlmişdi. Amma Tanrının yaratdığı bir yaradana verilən zülmə, işgəncəyə dözə bilmədiyindən nəyə gəldiyini unutmuşdu, Həmid Sultanov artıq Tanrının verdiyi ömürdən çox yaşayırdı. Əzrayıl Ayna Sultanovanı xilas etmək istəyirdi, Əzrayıl olsa da bu qadının çəkdiyi əzablara tab gətirmirdi, Tanrının yazdığı ömürü kəsməyə cəsəət etmirdi. Sadəcə olaraq bir səlahiyyətindən istifadə edib bu yaradılan yaradanın bütün hissələrini almışdı ki, bu işgəncələrə dözə bilsin, necə ki, vaxtilə Prometeyə də belə bir yaxşılıq etmişdi.

Həmid Sultanov bütün işgəncələrə dözürdü, amma gözünün qabağında namusunun belə təhqir olunmasına dözəmmirdi, ölmək istəyirdi, ölə bilmirdi. Gördüyü bu vəhşətdən dəhşətə gəlmiş Əzrayıl Tanrının Həmid Sultanovu öldürmək haqqında əmrini təmiz yaddan çıxarmışdı.

Tanrının deyil, şeytanın qulu olmuşlar ərinin gözü qabağında xanımını zorlayırdılar, başına min bir müsibət açırdılar. Əzrayılın mərhəmətindən xanım bunu hiss eləməirdi, amma əri bunu görürdü, zarıyırdı, gah Tanrıya yalvarırdı, gah qarğıyırdı, gah Əzrayılı çağırırdı. Əzrayıl yanında dayansa da nə onun yalvarışlarını eşidirdi, nə də qarğışlarını - əlində çürümüş alma, eləcə quruyub qalmışdı. Əgər Əzrayıl o idisə, bəs bunlar kim idi?! Əgər Tanrı insanların canını ona tapşırırdısa, bəs onda Tanrının ona verdiyi bu səlahiyyəti mənimsəyənlər kimlər idi?! Bu

işgəncə verənləri nə Faraonun gününə salardı! Amma bu onun ixtiyarında deyildi - hələ onların uzun bir yaşamları var idi. Əzrayıl ilk dəfə özünü çox aciz hiss elədi.

Tanrının yazısı ilə Ayna xanımın ömrünə 33 il 2 ay 15 gün 2 saat 11 dəqiqə qalırdı. Deməli, bu qadın hələ 33 il 2 ay 15 gün 2 saat 11 dəqiqə bu işgəncələrlə yaşamalması idi. Daha Əzrayıl dözə bilmirdi, əlindəki alma da təmiz çürüyüb qurtarmışdı. Və Əzrayıl...

... Çürümüş almanı Ayna xanıma iylətdi, amma o bu iyi hiss eləmədi, heç əslində almanın iyi də qalmamışdı, əlini atıb onun sinəsindəki ürəyi qopartdı, parça-parça olmuşdu bu ürək, qapqara qanın içindəydi. Və bunu görəndən Həmid Sultanovun daha Əzrayıla ehtiyacı qalmadı, çox rahat bir nəfəs aldı və Tanrının yaratdığı bəndələrdən birincisi oldu ki, əzrayılsız-filansız canını tapşırırdı. Əzrayılın başı Ayna xanıma xilas etməyə qarışdığından Həmid bəyin canını özü ilə götürməyi unuddu, Həmid bəyin canı eləcə qaldı bu divarların arasında.

Əzrayıl yalnız göy üzünə qalxdıqdan sonra yadına düşdü ki, Tanrının Həmid Sultanovu öldürmək haqqında əmrini yerinə yetirməyib və cəzalanacaq, özü də ağır cəzalanacaq. Çünki ikinci dəfəydi ki, Tanrının yazısını pozurdu. Birinci dəfə bu əmri Nəsiminin dərisi soyulanda pozmuşdu, o böyük şairin canını bir saat əvvəl almışdı ki, Şeytanın Övladlarının verdiyi işgəncəni hiss eləməsin...

Əzrayılın dözə bilmədiyi işgəncələri vaxtilə hər gün görəndən bu divarlar gördüklərini açıb danışsaydılar millət dəhşətə gələrdi. Divarlar da milləti dəhşətə gətirməmək üçün susur və bildiklərini bir dövlət sirri kimi qoruyub saxlayırdılar.

O da inanırdı ki, bura günlərin birində dünyanın anoloqu olmayan qeyri-adi bir muzeyinə çevriləcək və bütün dünya da bu muzeyə tamaşa etmək üçün Bakıya töküləcək.

İlk dəfə tutulanda əvvəl-əvvəl Şuşada yatmışdı - Xan qızı Natəvanın öz qardaşının xatirinə tikdirdiyi həbsxanada...

... O necə Xan qızı idi ki, Xan oğlu qardaşını Nikolay tutdurmuşdu və Sibirə göndərirdi. Xan qızı da Nikolaya ağız açmışdı:

- Zati-aliləri, icazə verin Şuşada bir həbsxana tikdirim, qardaşım da cəzasını həmin həbsxanada çəksin.

Zati-aliləri Nikolay da Xan qızının sözünü yerə salmamışdı, axı o Xan qızı idi...

... Şuşa son saatlarını yaşayırdı... Generallar camaatı düşmənin qarşısında əliyalın qoyub aradan çıxmışdılar, gedib Laçının qaşında dilxorçuluqlarından araq içirdilər. Şəhər boşalırdı.

Həbsxananın rəisi nəzarətçilərə:

- Açın qapıları!

Bütün qapılar açıldı, məhbuslar həyəətə töküldülər.

Rəis:

- Ermənilər artıq şəhərə girirlər. Siz cinayətkar olsanız da mən sizi ölməyə atıb gedə bilmərəm. Bu əclafıq olar. Hamınız azadsız. Kim canını qurtara bilir, qurtarsın.

Burdan qaçmağı heç vaxt ağıllarına belə gətirməyən - bu həbsxana tikildiyi 120 ildə cəmi birçə qaçış olmuşdu - məhbuslar bir-birlərinə baxdılar.

Həbsxananın təyinatsız rəisi irəli yeridi:

- Rəis, bir kişilik edirsən, birini də elə! Göstəriş ver, həbsxanada nə qədər silah var paylasınlar bizə. Günahlarımızı qanımızla yuyaq!

Rəis əməliyyat üzrə müavinə baxdı:

-Nə deyirsən?

Əməliyyat üzrə müavin:

- Paylayın silahları!

Məhbuslar hamısı bir nəfər kimi günahlarını qanlarıyla yudular, generalların qoyub qaçdığı şəhəri bir neçə saat qoruya bildilər ki, əliyalın şəhər əhli də bu müddətdə arvad-uşağını ikinci Xocalı qətlamından xilas edə bildi...

... Özü də Xan qızının qardaşının yatdığı "15" nömrəli kamerada. Və bu məşhur kamerada yatmaq üçün rəisə babat da pul vermişdi. O illərdə bu, Qarabağda ən çox fors olunması bir şey sayılırdı:

- Ə düdük, sən mənnən danışa bilməzsən ey! Mən Şuşada onbeş nömrəli kamerada yatmışam.

... Allah, sən saxla...

Bu hörmətli kameranı fərqləndirmək üçün qapının üstündəki “15” rəqəmini də qırmızı rənglə yazmışdılar, baxmayaraq ki, qırmızı hökumətin rəmzi olduğuna görə məhbuslar bu rəngə nifrət edirdilər. Və heç kəs də bunun səbəbini bilmirdi ki, bu rəqəmi niyə məhz qırmızı rənglə yazıblar. “15” nömrəli kamera rəislərə bütün həbsxana qədər xeyir verirdi. Bu kameraya yemək- içmək Cıdır düzündəki restorandan gətirilirdi. Divarlarında xalı-xalça, ayaq altda gəbəsi vardı. Nəfəsliyindən ləzzətlə Topxanaya tamaşa etmək, Daşaltı çayının şırıltısına qulaq asmaq olurdu. Və bu musiqinin sədaları altında gözlərini yumub azacıq da olsa özünü Cıdır düzündəki azad adamlar kimi hiss edə bilirdin. Qızası, Şuşada yay aylarında bir mənzilin aylıq kirayəsi 100 manat idisə, bu kameranın aylıq kirayəsi 300 manat idi, özü də adam başına.

Burda isə heç bir kameranın üstündəki rəqəmi qırmızı rənglə yazmamışdılar. Hansına yazaydılar ki?! Hər birində nəinki Xan qızının qardaşından, hətta özündən də məşhur adamlar yatmışdılar. Hətta bir kameraya bir neçə məşhur adam şərik çıxırdı. Və bu adamlar o qədər məşhur idilər ki, o, bu siyahıya düşmürdü.

Şuşadakı “15” nömrəli kameradan fərqli olaraq burdakı bahalı kameralarda milli pul işləmirdi, hesab dollarla gedirdi. O da bahalı kameradaydı, amma nə puluna, nə də adına görə yox - Rəisi vaxtilə “15” nömrəli kameranın nəzarətçisi olmuşdu.

Və indi oturmuşdu bir vaxtlar Şairə işgəncə verilən bu bahalı kamerada və heç bilmirdi ki, vaxtilə Məmməd Əmin dünyaya böyük bir pislik edərək Stalini məhz bu kameradan qaçırtıdırıb və sonra həmin o Stalin də Məmməd Əmini elə bu kamerada da döydürüb.

Oturmuşdu və fikirləşirdi ki, bura haçansa muzey olsa da bu muzeydə onun adı olmayacaq, çünki o, məşhurların yanında çox balacaydı.

... Amma o da, o biriləri də, buranın muzey olacağını yazan qəzetçilər də səhv edirdilər - bura heç vaxt muzey olmayacaqdı. Pullu oğlanlardan biri günlərin birində buranı satın alıb özəlləşdirəcəkdə və sonra da sökdürəcək və yerində kvadratı beş min dollara göydələnlər ucaldacaqdı. Dünyada ruhların olduğundan və bu ruhların onları rahat yaşamağa qoymayacağından bixəbər olanlar və ya belə şeylərə inanmayanlar bu göydələnlərdən aldıkları evlərdən xeyir-bərəkət görməyəcəkdilər. Bu ona satacaqdı, o bu birisinə, bu biri o birisinə, nəhayət, heç kim bu binalardan ev almaq istəməyəcəkdə. Və gecələr bu binalarda indi Şəhidlər Xiyabanının altında Çəmbərəkənd qəbristanlığının yerində tikilmiş dörd göydələni kimi işıqlar yanmayacaqdı. Və günlərin birində Bakıda alababat bir zəlzələ olacaqdı və bu binalar həmin alababat zəlzələdə çökəcəkdə, sonra heç kim burda yeni binalar tikməyə ürək etməyəcəkdə. Və şəhər meri burada böyük bir park salacaqdı və bir dənə də xatirə lövhəsi qoyacaqdı...

Hələ o vaxta çox vardı. Oturmuşdu Şairə Şeytan Övladlarının işgəncə verdiyi divarların arasında, fikirləşməkdən yorulub özüylə şahmat oynayırdı...

Axşam saat səkkiz xəbərlərində oxunan Prezident fərmanı Çadır Şəhərini Dolu kimi vurdu. Bu qəfil dolunun sevinciylə hamı çadırdan bayıra atıldı. Şəhərdə bir vur-çatlasın başladı ki, sanki camaata demişdilər sabah evinizə qayıdırsınız.

Sonuncu dəfə belə toy-bayram Türkiyə futbolda Dünya üçüncülüynü qazanan gecə olmuşdu. Camaat “urrey” eləyib necə çölə tökülmüşdüsə... ağlayan kim, bayraq yelləyən kim, tonqal qalayan kim...

Qəfil səs-küyə yuxudan hövlənək qalxan Musanın Anası oğlunun üz-gözündəki sevinci görüb soruşmuşdu:

- Nə olub, ay oğul?
- Türklər qələbə çaldılar.
- Qarabağı aldılar?
- Nə Qarabağ?! Futbolda ey, dünya çempionatında.

Musanın Anası başını bulayıb:

- Allah ayıbınızı örtün! Mən də elə bildim müharibə qurtardı.
Ayağı yer tutan da, tutmayan da Pələngin Anasına muştuluğa qaçdı:
- Prezident Pələngə Milli Qəhrəman adı verdi!
Alaçığın qapısı açıq idi...

... Pələngin Anası çarpayıda üzü qarıya uzanmışdı, alt kipriklərinin ucunda iki damla qurumuş yaş, ona şah damarından yaxın olan Tanrını axtaran baxışları açıq qapıdan görünən toranlaşmış bir parça səmaya ilişib qalmışdı... Sol əli aşağı sallanmışdı. Sağ əlində isə bir papaq vardı - Rəşid Behbudovun Pələngə bağışladığı papaq...

Və muştuluğa qaçanlardan heç biri Pələngin Anasından muştuluq ala bilmədi...

Dünyanın ən şirin şeyi olan azadlığın elə bir şirinliyini, dadını-tamını duymadı, bu azadlığın heç o qədər də həsrətini çəkməmişdi. Bir azadlığın ki elə bir şirinliyi yox idi, bir azadlıqda ki onu heç kim, heç harda gözləməirdi və o heç kimə lazım deyildi - heç belə dadsız-duzsuz azadlıq da ona lazım deyildi.

Və dəmir qapılar arxasınca bağlanan kimi bu altı milyardlıq dünyada özünü içəridəkindən daha tənha və daha yalnız hiss elədi. Hara getsin, kimə getsin. Hansı üzlə Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin çöllərə səpələnmiş camaatının üzünə çıxsın. Müharibə Allahın ona verə biləcəyi, amma vaxt tapıb verə bilmədiyi bütün şeyləri əlindən almışdı, əvəzində ağarmış saçlar və bir də hər an qopub düşə biləcək bir dünya ağrı-acını güc-bəla ilə daşıyan bir ürək vermişdi, bir az da çoxdan unudularaq yalnız saralmış qəzet səhifələrində qalmış nə özünə, nə də heç kimə lazım olmayan şöhrət. Və bu on ildə heç kim onun adını məhz onun adı olduğuna görə oğluna qoymamışdı, hətta xilas elədiyi insanlar belə.

Qarabağ camaatının yorğan davası bitmiş və dünya qayıdıb öz əvvəlki məhərinə düşmüşdü və dünya yenə 24 saat öz ətrafında, 365 gün 12 saat isə Günəşin ətrafına fırlanaraq öz kefindəydi və bir şouya çevrilmişdi. Bu şounun qəhrəmanları onun kimi müharibə qəhrəmanlarını çoxdan unutdurmuşdu. Həm baldızı ilə, həm qayını arvadıyla yaşayan, qayınanasının sevgisinə isə biganə qalan Xose Antuan Rodrigesin qayınanasının iztirabları bir tərəfdən, aşnası ilə qəzaya düşmüş Diananın ölümünün acısı bir tərəfdən, "Aşka sürgün"dəki qızın göz yaşları bir tərəfdən - adamları elə təsirləndirib üzmüşdü ki... Adamın adamlara yazığı gəlir, lap ürəyi ağrıyırdı...

Vaxtilə atdan salıb çayxanadan qovduqları indi yenə at belində idilər."Yıquli" həsrətində olanlar xarici maşınlarda, cangüdənlərin əhatəsində gəzirdilər. Şəkilləri qəzetlərdən düşmürdü. Ən məşhur müğənnilərdən də məşhur idilər və ilboyu qastrorollardaydılar. Böyük-böyük dövlətlərin padşahları ilə oturub-dururdular, qəşəng-qəşəng şəkillər çəkdirirdilər. Tuthatut başlayanda birinin də burnu qanamamışdı, arada onun kimi kasıblarınkı qırılmışdı.

Özünü tamamilə unudulmuş bildiyi halda...

... O adamlar ki, milyonları yediyinə görə həbs olunan, dünənədək demokratiyaya, elə onların da üzünə tüpürən dövlət məmurlarının müdafiə komitələrini yaradırdılar, adlarını siyasi məhbus siyahılarına salıb Avropanın qapılarını sındırırdılar, amma bu uzun illərdə bircə dəfə də onu yadlarına salmamışdılar...

... elçi elçi dalınca düzüldü...

- Bəy...

... Bəy sözündən heç əvvəldən xoşu gəlmirdi. Onu "bəy" deyə müraciət edəndə əsəbləşirdi:

- Ə, nə bəy-bəy salmısınız? Bəyin ya anası bəylə yatar, ya da atası bəy qızıyla. Mənim nə anam bəylə yatıb, nə də atam bəy qızıyla. Kasıb itinin adını Gümüş qoyan kimi hamınız adınızı bəy qoymusunuz. Bəylərin torpağında düşmən tank oynatmaz.

Bir dəfə Bakıdan telefon açmışdılar:

- Bəyin köməkçisidi, Bəy deyir ki...

O da köməkçinin sözünü ağzında qoymuşdu:

- Dostum, bəyin köməkçisi olmur, nökrü olur! - deyib dəstəyi asmışdı...

... - Bəy, bizim partiyaya gəl, bu gün-sabah iqtidarlıq...

- Bəy, bu dəqiqə ölkədə iki partiya var, biri YAP-dı, biri də bizimki, başqan müavinlik təklif edir...

- Bəy, Etibar bəy axşam yeməyinə dəvət edir...

- Bəy, Rəsul bəy Nyu-Yorkdan zəng edib səni soruşurdu...

- Bəy, başqan deyir gəlsin Qarabağ Azadlıq Təşkilatını verim ona...

... Bəy, bəy, bəy...

Ev sahibi qorxmağa başlamışdı:

- İncimə, oğul, bəlkə başqa bir ev tapasan? Uçastkovı bütün günü məhlədən çıxmır. Uşağın bir balaca budkası var, birtəhər başımızı saxlayırıq. Sən Allah, incimə.

- Yaxşı, xala, bir-iki günə çıxaram.

Gecə otaq ona Şeytanın özünün yatdığı, Şeytanın əmri ilə Məmməd Əminin döyüldüyü, Şairin işgəncə verildiyi, Avropadan gələn insan haqlarını qoruyan deputatları şahmatda yığıb-sürüdüüyü kameradan da soyuq, qaranlıq və dar gəldi. Heç Əzrayılın çürümüş almasını iyləmədən canını tapşıran Ayna Sultanovaya edilən vəhşətlərə dözməyib çatlayan divarların arasında özünü bu qədər pis hiss eləməmişdi, canı sıxıldı.

Yüzlərlə oğlanı bir işarəsi ilə ölümə aparan, ayağını yerə vuranda Dünyanın Ən Varlı Şəhəri kimi bir şəhəri silkələyən, nazirlərin boğazından quş boğazı kimi yapışan bir oğula indi bu boyda ölkədə - yolunda hər şeyini qurban verdiyi bu boyda ölkədə Allahın bir kirəkəş otağını da çox görürdülər. Amma onu bundan da çox ağrıdan başqa şey idi. Yaralardan axan qanlar qurumamış insanlar hər şeyini unutmuşdular. Sanki bu dünyada heç nə olmamışdı - nə Dünyanın Ən Varlı Şəhəri, nə Qarabağ, nə şəhid, nə də qucaqlarda "əmi, qoyma ölüm" deyib can verən qız görməmiş cavanlar - hər kəs öz işindəydi.

Və onu da başa düşürdü ki, qapıya gələn elçilərin təklifləri heç də onların ağalarının onun keçmiş xidmətlərini qiymətləndirməsi deyil, yenidən ondan öz məqsədləri üçün istifadə etməkdə, vəssalam.

Elçilərin heç birinə acı söz deyib qapıdan qovmamışdı. İstehza ilə, bu istehzanı gələn elçilər də hiss edirdilər, amma üstün vurmurdular, qulaq asmışdı, hamısına da demişdi ki, fikirləşərəm.

Amma biri onu hövsələdən çıxartdı. İgid oğlanıydı, vaxtilə bir şəhəri qoruyurdu, müharibənin yorğunluğunu və havasını çıxarmaq üçün onu da Bayıldakı bahalı otelin bahalı nömrələrinin birinə dincəlməyə göndərmişdilər. Canından müharibə havası çıxanadək dincəlmişdi, sonra Prezident əfv eləmişdi.

- Utanmırsan?

- Nədən?

- Bir şəhəri qoruyan oğlan indi bir adamı qoruyursan. Yəni bu adam o qoruduğun şəhərdən çox bahalıdır? Özün də qəzətdə bəyanat verirsən ki, ona bir söz deyən mənim meyitim üstündən keçməlidir. Sənin meyitin qoruduğun şəhərdə qalmalıydı ey. İkimiz də xəcalət çəkməliyik ki, meyidimiz oralarda qalmayıb. Başımı qaldırıb camaatın üzünə baxa bilmirəm. Elə bilirəm üzümə tüpürəcəklər ki, şəhərin öləndə sən niyə ölmədin. İndi də ölüb yerə girmək əvəzinə durub gəlmisən üstümə, utanıb-qızarmadan mənə də təklif edirsən ki, mən də sənin kimi gedib iti-qurdu qoruyum. Ayıbdı ey! Ondansa gəl gedək boğazımıza bir çatı salaq.

Bu sözlər elçiyə güllə kimi dəymişdi, başını aşağı salıb qıpqırmızı qızarmışdı və bir söz demədən durub getmişdi. Səhər qəzetlər bəyanatını yaymışdılar ki, partiyasından istefa verib.

Şəhəri beləcə heç vaxt çıxıb bilmədiyi və çıxıb bilməyəcəyi fikirlər burulğanında açdı. Geyinib evdən çıxdı. Həbsxanadan çıxandan sonra neçə dəfə istəmişdi bir doğma yerlərə getsin, ürəyi gəlməmişdi. Elçiyə dediyi kimi, qorxmışdu, qorxmışdu ki, camaat üzünə tüpürər. Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin ölümündə ən böyük günahı özündə görürdü. Neçə ildi çəkkə bilmədiyi bu yükün altında əzilirdi. Və onu da bilirdi ki, bu yük onu ömrünün axırına qədər öz altında əzəcək və elə bu yükün altında da öləcək. Onun fikrincə, Komandir çoxdan ölmüşdü, indi yaşayan Komandir deyildi, kimiydi heç özü də bilmirdi.

Çıxanda ev sahibi:

- Hə oğul, nə deyirsən?
- Narahat olma xala, gedirəm rayona, iki-üç günə qayıdıb şey-şüyümü aparacam.
- İncimə, oğul! Özün başa düşürsən də.
- İncimirəm!

Düşdü “Şamaxinka” deyilən yerə, dünya binə olandan rayonlara gedən maşınlar burda müştəri gözləyirdi:

- Yevlağa iki nəfər...
- Gəncəyə, Gəncəyə...
- Göyçaya bir nəfər...

Onu görən kimi müştəri gözləyən maşın sahibləri başına yığışdılar:

- Hara, qardaş?
- Dünyanın Ən Varlı Şəhərinə.
- Hara?!
- Eşitdiyiniz yerə.

Bir-birlərinə baxdılar:

- Bu nə deyir, ə?!

Əynində köhnə əsgər köynəyi olan sütül bir sürücü dedi:

- Əmi, mən o tərəfə gedirəm. Sən, budey bağın içindəki çayxanada çay iç, beş-on dəqiqəyə bir-iki nəfər də tapım gedək.

Çayxanada sakitlik idi. Bir stolda iki ahıl adam başlarını əllərinin arasına alıb şahmat oynayırdı, bir nəfər də sanki şahmata deyil, futbola azarkeşlik edirmiş kimi yerində oturma bilmirdi. Şahmatı dəli kimi sevdiyindən bir az onlara yaxın oturdu, gözü qalmışdı şahmatda. Azarkeşlik edən oynayanlara aman vermirdi, gah birinə gediş göstərirdi, gah o birisinə. Oynayanlar da onun dediyi gedişləri etmirdilər.

O da əsəbləşirdi:

- Ə, vallah, siz bunu bilmirsiniz.

- Ə, qoy bu zəhrimarı oynayaq də!

Şahmat oynayanda dünyanı da unudurdu, özünü də, hətta Dünyanın Ən Varlı Şəhərini də. Ağıl-qaralı 64 xanalı bir taxta parçasını, ağıl-qaralı 32 daşı insan aqlının hələ sonunadək gedib çıxma bilmədiyi bir möcüzə adlandırır. Bu daşlardan 16-sı ona tabe idi, hətta Tanrının yerdəki kölgəsi olan padşahı da. Həmişə deyirdi ki, şahmatı insan yaratmayıb, çünki insanda belə bir möcüzəni kəşf edə biləcək bir ağıl yoxdu. Deyirdi ki, yeri-göyü yaratdığı kimi şahmatı da Allah yaradıb və özü üçün yaradıb. Allah onun itaətindən çıxmış bu dünyanı yaratdığına peşman olduğu, amma məhv eləyib məhşər ayağına çəkmək istəmədiyi insanlardan, insanların canını almaqdan yorulub əldən düşmüş neçə milyon ildi əlində istefa ərizəsi dərgahının ağzında dayanmış Əzrayıldan usanıb yorulanda bir anlıq özünə çəkilib hər şeyi unutmaq və yorğunluğunu çıxarmaq üçün özü-özü ilə şahmat oynayır.

Və onu da deyirdi ki, Fişer Tanrının işinə qarışıb bu möcüzənin sonuna çıxmaq istədiyi üçün Tanrı onun aqlını əlindən aldı ki, şahmat elə sirr olaraq qalsın. Və həmişə şahmatla bağlı düşüncülərini deyəndə şahmatın möcüzəsindən xəbərsiz olan dostları:

- Ə, vallah, sən xəstəsən.

Bir az kitab oxumuş dostları da deyirdi:

- Marks deyib ki, dünyada ən səfeh oyun şahmatdı.

Və dünya Tanrının iradəsindən çıxanda dostları:

- Deyəsən, Allahın başı şahmat oynamağa qarışıb.

Həbsxanada məhbuslar da görmüşdülər ki, o şahmat oynayanda bütün ağrısını-acısını unudur, 6-cı kalona xəbər göndərmişdilər və ordan da məxsusi bir şahmat düzəldib yollamışdılar Komandirə.

Həbsxana rəisindən daha çox ədəbiyyat müəlliminə oxşayan, məhbuslara, xüsusilə də cavanlara öyüd-nəsihət verməkdən yorulmayan Rəis də şahmat xəstəsi olduğundan az-çox şahmat bilənləri onunlar bir kameraya saldırdı. Hərdən özü də bir bəhanə ilə gəlirdi onun kamerasına, ləzzətlə bir-iki partiya oynayırdı, həmişə də uduzurdu. Hər dəfə uduzanda da başını yelləyib deyirdi:

- Komandir, vallah, sən bu şahmatın dalınca düşsəydin çoxdan dünya çempionuydun.

Rəisin Komandirlə köhnə tanışlığından və ona xüsusi hörmət bəsləməsindən hamının xəbəri vardı, hətta yuxarıların da. Rəis bir neçə dəfə Böyük Rəisə demişdi:

- Avropada türmələr arasında müxtəlif idman yarışları keçirilir. Bəlkə, biz də bir şahmat yarışını keçirək?

Böyük Rəis:

- Deyəsən başına at təpib. Bəlkə yeni ulduz müsabiqəsi keçirəsən?!

Bir dəfə Rəis Avropadan gələn hüquq müdafiəçilərini hərləyib-fırlayıb onun kamerasına gətirmişdi ki, bəlkə onu da siyasi məhbuslar siyahısına salalar. Hüquq müdafiəçilərinə əvvəlcədən də demişdi ki, bu ən məşhur cəbhəçilərdəndi. Ona da işarə eləmişdi ki, ürəyini boşalt.

- Hansısa bir şikayətiniz var?

- Xeyr.

- Nə üstə həbs olunmusunuz?

- Adamı nə üstə tutarlar? Cinayət eləmişəm.

- Nə cinayət?

- Adam öldürmüşəm.

- Siz keçmişdə cəbhəçi olmusunuz?

- Xeyr.

- Özünüzü siyasi məhbus sayırsınız?

- Xeyr, mən siyasətçi deyiləm.

Rəis də dilxor-dilxor başını bulayıb yavaşca onun qulağına pıçıldamışdı:

- Rəhmətliyin oğlu, bu boyda adamları gətirmişəm ayağına, sən də deyirsən adam öldürmüşəm.

- Yalan danışım?

Hüquq müdafiəçiləri stolun üstündən muzey əşyasına oxşayan qeyri-adi şahmatın gözəlliyinə heyran qalmışdılar. Daşları götürüb çox maraqla bir-bir tamaşa edib demişdilər ki, dünyada bu gözəllikdə şahmat görməyiblər.

Rəis də fors eləmişdi:

- Bunu məhbuslar özləri düzəldib.

Avropalı qonaqlar inanmamışdılar:

- Doğrudan bunu məhbuslar düzəldib?

- Bəli.

- Bunu kim oynayır?

Rəis Komandiri göstərmişdi.

- Bizimlə oynayarmı?

Rəis:

- Komandir, bu avropalılara bir dərs ver. İt uşağı elə bilirlər ki, bunlardan ağıllı insan yoxdu.

Komandir gülümsəmişdi:

- Sənin xətrinə.

Və Komandir bu hüquq müdafiəçilərinin ikisini də şahmat taxtasının üstünə yıxıb elədən-elə sürmüşdü, belədən-belə.

Komandirə dalbadal bir neçə dəfə məğlub olan və bundan heyrətə gələn qonaqlardan biri maddım-maddım Komandirə baxıb çiyinlərini çəkmişdi:

- Bu ki möcüzədi! Mən professional şahmatçıyam, vaxtilə dünya çempionatlarında da iştirak eləmişəm, belə şey görməmişəm. Bu adam Fişer kimi oynayır.

Rəis:

- Komandir, gördün, bunlar da mən deyən deyir.

Qonaqlar ayrılanda öz vizit vərəqələrini ona verib xahiş etmişdilər ki, Avropaya yola düşsə onların qonağı olsunlar, sonra da əlini möhkəm-möhkəm sıxıb demişdilər:

- Çempion!

Komandir də heç vaxt qonaq getməyəcəyi insanların vizit vərəqələrini etika xatirinə olsa da qəbul etməmişdi, qonaqları pərt etməmək üçün vərəqləri Rəis almışdı. Amma Komandir ayrılanda şahmatı bağışlamışdı onlara.

Qonaqlar götürmək istəməmişdilər:

- Olmaz! Belə bahalı hədiyyə qəbul edə bilmərik.

Rəis də onları başa salmışdı ki, bu millətin özəl bir adəti var, qonağın xoşuna gələn şeyi mütləq ona bağışlayırlar, əgər qonaq götürməsə, özlərini təhqir olunmuş sayırlar. Və çox xahiş eləmişdi ki, millətin adətinə hörmət eləsinlər.

Və qonaqlar da millətin adətinə hörmət etməyə məcbur olub Komandirin hədiyyəsini qəbul etmişdilər.

Gedəndən sonra həbsxana haqqında gözəl bir rapor yazmışdılar. Həmişə avropalıların kəskin tənqidi ilə rastlaşan Böyük Rəis raporu oxuyub təəccüblənmişdi və Kiçik Rəisi çağırmışdı:

- Rəis, sən neyləmişən ki, bizi belə tərifləyiblər?

- Mən eləməmişəm, Komandir edib.

Sonra hadisəni danışmışdı və yenə Böyük Rəisə demişdi:

- Rəis, vallah, gəl bir yarış keçirək! Görürsünüz də!

Böyük Rəis:

- Yaxşı, bir fikirləşərəm. Danışım görüm böyüklər nə deyir.

Komandir bir dəfə soruşdu:

-Rəis, mənimlə dostluq eləməyə qorxmursan?

Rəis də yarızarafat:

- Rəhmətliyin oğlu, mən də sizinlə bir yerdə cəza çəkərəm də, özü də düz iyirmi səkkiz ildi. Hələ beş ilim qalıb, sən məndən tez çıxacaqsan. Fərqimiz ondadır ki, mənim kameramda kondisioner var, bir də şoferim hər günorta mənə peredaça gətirir.

Azadlığa buraxılanda kabinetində sonuncu dəfə Komandirlə şahmat oynayan və yenə uduzan Rəis ayrılanda dedi:

- Komandir, mən ölüm, hərdən gəl şahmat oynayaq...

... İndi gözü qalmışdı şahmatda, çayı da soyumuşdu. Hər dəfə səhv gediş görəndə yerində qurcalanır, həmin azarkeş kimi o da az qalırdı müdaxilə eləsin. Birdən qulağı arxa stoldan Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin adını çaldı.

- Yox, ora getmədim. Hiss etdim ki, Qukasyan ora getməyimi istəmir, mən də üz vurmədim. Həm də orda maraqlı bir şey var ki?! Daş daş üstə qalmayıb. Xocalıda oldum, Əsgəranda oldum. Dünyanın Ən Varlı Şəhərinə girən ilk tankın üstündə şəkil çəkdirdim.

- Bəs Şuşada?

- Qukasyanla qalxdıq Cıdır düzünə, ordan da yendik İsa bulağına. Mənə yaxşı bir qonaqlıq verdi.

Komandiri soyuq tər basdı, geri çevrildi, üç nəfər yaraşlıq cavan oğlanıydı... Birini dərhal tanıdı...

... - Bundan yazın dana! Yoxsa axtarıb beş-altı bağlı qapı tapıb çəkirsiniz, sonra da qəhbə-şivən salırsınız ki, camaat qaçıb. Nə demək istəyirsiniz? Ermənilərə nakolka verirsiniz ki, şəhər boşdu, qorxmayın?!

- Mən o xanımın çəkdiyinə cavabdeh deyiləm.

Soyumuş çayını götürüb atdı yerə, yeni bir çay süzdü, bir qurtum içdi, sonra sözüne davam elədi:

- Get də! Get o həkimi tap, o binamusdan yaz! Yaz ki, biri canını verir, biri də canını verən oğulun anasından pul istəyir. Yox, bunları yazmazsan. Bilirsən gedib nə yazacaqsan?! Oğullar qalacaq qıraqda, bayaq gördüklərini yazacaqsan. Yazacaqsan ki, cəbhəçilər quldurluq edir, vəzifəliləri soyur, bir-birini qırır, çünki sənin hökumətin bunu istəyir.

Yurnalist başını buladı:

- Komandır, mən hökumət jurnalisti deyiləm. Hökumət jurnalisti olsaydım, hökumətin yanına gedərdim, bura gəlməzdim.

- Götür çayını iç. İncimə, həqiqət budur. Oturmusunuz Bakıda, burdan xəbəriniz yoxdu. İnsanlar dəli kimidilər, hər sözdən havalanırlar. Qəzetdəki adi bir yalan adama erməni gülləsindən pis deyir. Dünən o verilişdən sonra bütün şəhər bir-birinə dəymişdi. Mən olmasam uşaqlar gedib onu studiyanın qabağında sürüyəcəkdilər. Qaldı müsahibəyə... Bilirsən, dostum, müharibədə üç cür adam var. Döyüşənlər, tank belində şəkil çəkdirənlər, bir də müsahibə verənlər. Bu boyda şəhərdə iki tank var, birini camaat pul yığıb alıb, Qarağacı qəbristanlığında ermənilərin qabağını kəsib. O birini də Mütəllibov göndərüb özününkülərə, guya biz nemesik. Ağ evin qabağında, ordakıları qoruyur. Şəkil çəkdirənlər üçündü, istəyirsən get birini də sən çəkdir. Bizim batalyondakılar döyüşənlərdir, şəkil yerini də göstərdim. Müsahibə verənlər də Ağ evdədirlər, bilyard oynayırlar. Gecə düşən kimi də qaçırlar Bərdəyə, hələ biri qrad səsi eşitməyib. Elələri var ki, heç Bərdədən bu tərəfə keçməyib, sürücüləri gəlib ezamiyyət vərəqlərini möhürləyib gedir.

- Bunlardan xəbərim var.

- Xəbərin var get yaz da, niyə yazmırsan?..

... - Qukasyan çox maraqlı adamdı. Yaxşı bir müsahibə götürmüşəm. Bir-iki günə çap edəcəm.

... - Nə qədər ruhla yaşamaq olar? Ruhunu topa qoyub atmaq olmur ey! Lənkərandan beş-altı könüllü gəlib, cavan uşaqlardı, od-alovdular. Sırağagün ikisini vurdular. Biri lap uşağıydı, qucağımda öldü. Can verəndə deyirdi, dayı, qoyma ölüm...

... - Yerevanda da Köçəryanla görüşdük.

... Drakonu basmışdı bağına, balası vurulmuş pələng kimi sinəsindəki hələ qanı qurumamış yaraları yalayır...

... Yerindən qalxdı və qalxmağı ilə bayaqdan Qukasyandan danışanı necə vurdusa oğlan arxadakı stola dəyib stolqarışq düşdü yerə - bütün çayxana səksəndi. Əlini atıb onu təzədən qaldırdı və təkrar vurdu, yıxılısını təpikləməyə başladı. Dostlarına kömək etmək istəyənlərə:

- Sizin də...

Hansını vurdusa yerdə qaldı. Üçünü də bir-birinə qatmışdı. Heç kim yaxın durmaq istəmirdi. Kimsə bağırdı:

- Polis! Polis! Polis çağırın!

Hay-küyə yüyürüb gələn bayaqkı Əsgər Köynəkli Sürücü onun qolundan tutub çayxanadan çıxarmağa çalışırdı:

- Əmi, bu dəqiqə polislər töküləcək. Gəl səni aradan çıxarım. Gəl dana!

Döyüklərinin üçü də yerdə zarıyırdı, hirsli bir balaca soyumuşdu, gözüne stolun üstündəki fotoaparat sataşdı, götürüb çırpdı yerə.

Əsgər Köynəkli Sürücü isə qolundan dartaraq yalvarırdı:

- Di gəl dana! Gəl aradan çıx! Çıx!

Elə yalvarırdı ki, sanki polislər gəlsələr onu da tutacaqdılar.

Döyükləri hələ özlərinə gələ bilmirdilər. Çoxdandı belə ürəkdən heç kimi döyməmişdi, özünə ləzzət elədi, qolunu Əsgər Köynəkli Sürücünün əlindən çıxartdı, sonra dəsmalla əlinin qanını sildi, üst-başını çırpdı və heç nə olmamış kimi qayıtdı öz stoluna. Çayxanadakılar təəccüblə gah yerdə zarıyanlara, gah da ona baxırdı. Şahmat oynayanlar da dayanmışdılar.

Çayını içmək istədi, gördü soyuyub, çayını çağırırdı:

- Dostum, ordan bir çay gətir.

Əsgər Köynəkli Sürücü:

- Bu nə təhər adamdı, ə?!

- Rəis, uşaqlar bir nəfər tutub gətiriblər.

- Nə üstə?

- Şamaxinkadakı çayxanada üç jurnalisti döyüb.

- Kimi döyüb?

- Üç jurnalisti.

Rəis yerindən qalxdı, əllərini bir-birinə vurub şaqqanaq çəkdi:

- Nə bir edib! Bizi yığıblar boğaza! Hara jurnalistləridi?

- Rəis, bilmirəm. Amma çox şər adama oxşayırlar. Bayaقدan bəri zəng eləmədikləri yer qalmayıb. Qolos Amerika, Bibisi, Azadlıq, nə bilim ey, day hara. Bir qəhbə-şüvən salıblar ki! Hamısına da deyirlər ki, bizi iqtidar döydürüb.

- Qələt edirlər. Döyən kimdi?

- İki sudumisti var, üst-üstə iyirmi il yatıb.

- Neçə il?

- İyirmi il! Lap təzə çıxıbmiş.

- Dava nə üstə olub?

- Bilmirik.

- Şahid var?

- Xeyr.

- Ə, o boyda çayxanada heç kim yox idi?

- Niyə yox idi, amma heç kim şahid durmaq istəməyib.

- Yaxşı. Əvvəl o jurnalistləri çağır.

Jurnalistlər sir-sifətləri dağılmış, üst-başları cırılmış halda hay-küylə girdilər içəri. Rəis birini o dəqiqə tanıdı, Avropanı su yoluna döndərən məşhur qəzetçilərdən idi, “zibilə düşdük” deyə bərk dilxor oldu. Yalançı bir hörmət göstərərək yerindən qalxdı. Biri hələ telefonla danışırdı:

- Bəli, bizi möhkəm döyüblər, fotoaparatomuzu qırıblar...

Rəis:

- Ay yoldaş, o telefonu söndür. Söndür! Burdan çıxandan sonra nə qədər istəyirsən danışırsan. İndi əyləşin görüm nə baş verib.

Sir-sifəti Lap İt Gününə düşmüş:

- Heç özümüz bilirik ki?! Çayxanada oturub çay içirdik, o da qonşu stolda oturmuşdu. Özü də arxası bizə tərəf. Birdən yerindən qalxıb cumdu mənim üstümə, başladı döyməyə. Uşaqlar istədi mane olsunlar, onları da qatdı mənə. Sonra da sizin işçilər gəldi.

- Elə durduğunuz yerdə sizi döydü? Heç bir səbəb olmadan?

Üz-gözü İt Gününə düşmüş:

- Nə səbəb? Bəy dedi də. Biz öz aramızda iş söhbəti edirdik. O da şahmat oynayanlara baxırdı. Qəflətən söyə-söyə qalxdı cumdu bizə.

Üz-gözü Lap İt Gününə düşmüş:

- Rəis, mən bilirəm, bu iqtidarın işidir. Bu mənim həyatıma sui-qəsdidir.

Rəis:

- Yaxşı, ağ eləmə. Nə iqtidar, nə sui-qəsd! Evdə arvadla dalaşanda da günahı iqtidarda görürsünüz. Üç kişi bir adama cavab verə bilməmişiniz! İqtidar qolunuzdan tutmuşdu?!

Üz-gözü Bir Az İt Gününə düşmüş:

- Kor deyilik ha! Görürük də! Bayaقدan oturdublar müavinin kabinetində. Biri çay gətirir, biri şokolad gətirir. Bir azdan kabab-zad da gətirəcəklər. İşçiləriniz də qulağımız eşidə-eşidə deyirlər ki, yaxşı eləyib bunları əzişdirmisən.

Üz-gözü İt Gününə düşmüş:

- Hələ yolda deyirdilər ki, rəhmətliyin oğlu, döymüsən qaç çıx get də. Deyirik bizi ekspertə aparın, aparmırlar.

Üz-gözü Lap İt Gününə düşmüş:

- Mən bunu belə qoymayacam, bütün Avropanı bura tökəcəm.

Rəis hövsələsini zorla basdı:

- Yaxşı, yekə-yekə danışma. İqtidarın işi-gücü yoxdu, elə düşüb sizin dalınıza. Avropa, yox bir BMT?! Biz Qrossun sözüylə işləmirik ey, qanunlarla işləyirik, - deyə stolun üstündəki məcəllələri göstərdi, - Bu dəqiqə hər şeyi ayırd edərik. Sizi döyüb, qanun necə tələb edirsə, elə də cəzasını alacaq. İndi ifadələrinizi alarlar, sonra sizi həkimə apararlar.

Rəis müstəntiqi çağırırdı:

- Hələlik bunların ifadəsini al, denən onu da gətirsinlər. Siz də əl-üzünüzü yuyun, özünüzü bir səliqəyə salın. Kişi dalaşar də. Döyər də, döyülər də.

Üz-gözü İt Gününə düşmüş:

- Rəis, bəs həkim?

- Dedim də, eşitdiniz, indi çağırarlar. Siz hələ gedin ifadələrinizi verin.

Baş İdarədən zəng elədilər.

- Deyir səndə çepe olub?

- Elə bir şey deyil, adi davadı. Çayxanada bir nəfər üç adamı döyüb, uşaqlar da tutub gətiriblər.

- Ə, nə adam?! Yurnalistdilər ey! Biri də Avropanı suyoluna döndərəndi. Bir az əvvəl Ombudsman zəng eləmişdi. Ciddi məşğul ol. Özləri ilə də yumşaq danış. O Avropanı suyoluna döndərəndən də lap ehtiyatlı ol, yoxsa bütün Avropanı ayağa qaldıracaq, zəhləmizi tökəcəklər.

- Onu mən də tanıyıram. Bütün günü

Yerevanda, Xankəndində sülənir. Təpəsinin gülləsi əskikdi.

- Nə yeyib, özü bilər. Sənə deyirəm diqqətli ol.

- Baş üstə! Narahat olmayın, yoluna qoyacam.

Yurnalistləri döyəni gətirdilər, ortaboşlu, caydağ bir adamıydı, ilan kimi soyuq baxışları vardı, üz-gözündən bir etinasızlıq tökülürdü, elə bil dünya vecinə deyildi. Hiss olunurdu ki, çox bərkə-boşa düşüb.

Rəis:

- Əyləşin. Çay gətirsinlər?

- Sağ olun. Müavininizin otağında içmişəm,- gülümsədi,- mən polisi bu qədər mehriban bilmirdim.

- İndi danışın görüm nə baş verib, dava nə üstə olub?

- Rəis, heç nə üstə. Xoşuma gəlmədilər, mən də döydüm.

- Kim xoşunuza gəlməsə döyürsüz?

- Hərdən olur.

- Bəlkə bir az ciddi danışmaq?

- Rəis, mən həmişə ciddi danışırım. Çox danışmağı da sevmirəm. Yenə deyirəm, xoşuma gəlmədilər, mən də döydüm.

- Bilirsiniz ki, buna görə sizi azı yeddi il iş gözləyir?

- Bilirəm. Üstümdə resedivist adı var. Lap on il də verə bilərlər. Nə olar gedib çəkərik.

- Ola bilməz ki, siz bunu bilə-bilə, adi bir şey üstə dava salıb gedib yeddi-səkkiz il yatmağa razı olasınız.

- Rəis, mən müstəntiqə verdiyim ifadədə də beləcə demişəm. Ayrı bir deyəcəyim yoxdu.

- Qulaq asın, siz cavan adam deyilsiniz, qətiyyətlən boş yerdən dava salan adama da oxşamırsınız. Görüb-götürmüş, ağır adama oxşayırsınız. Mütləq bir səbəbi var. Bir də mənim üçün çox maraqlıdı, qaça biləcəyiniz halda qaçmamırsınız. Niyə? Koroğlu deyib igidlik ondu, doqquzu qaçmaqlıqdı.

- Mən qaçmağı igidlik sayan koroğluların nəvəsi deyiləm.

- İyirmi il nə üstə yatmırsınız?

- Rəis, görürəm yaxşı oğlana oxşayırsız. Nə özünüzü yorun, nə məni. Hamısı qarşınızdakı sənəddə yazılıb.

Rəis müstəntiqin aldığı ifadəni yaxına çəkib oxumağa başladı. Ad-familinə, doğum yerinə gözləri sataşanda duruxdu, başını qaldırıb diqqətlə qarşındakına baxdı, sonra bir də oxudu...

... Bir şəhərdə doğulmuşdular, bir məktəbdə oxumuşdular. Onun idman çantasını daşımaq üstündə sinif yoldaşlarıyla o qədər tutaşmışdı ki. Bu çantanı daşımaq kimin bəxtinə düşsə yaşadlarına fors edərdi. O da bu çantanı çox daşımışdı və o da bu çantanı daşımaqla yaşadlarına çox fors etmişdi. İmarətdəki stadionda dostlarıyla qapının dalında durub onun vurduğu topların dalınca çox qaçmışdı.

... Aradan uzun illər keçmişdi. Vaxtilə çantasını daşımaqla fors etdiyi, qızların dərdindən dəli olduğu o mehriban, o güləruz oğlandan əsər-ələmət qalmamışdı. Və bu uzun illər onun üzgözünə, saçlarına, alınının qırışlarına əməlli-başlı əl gəzdirmişdi, amma təkcə onun gözlərinə gücü çatmamışdı, gözlərindən tanıdı.

Rəisin sir-sifəti dəyişdi, doluxsunmuş halda protokolu kənara itələdi, kreslosundan qalxıb ona yaxınlaşdı və qucaqladı:

- Komandır!

Quruyub qaldı:

- Nə?

- Sən Komandirsən! Tanıdım səni, Komandır! Bağışla, gec tanıdım. Bağışla, Komandır!

Çaşqın-çaşqın soruşdu:

- Sən kimsən?

- Yadınıza düşməyəm. Bir məktəb

də oxumuşuq. Siz bizdən dörd-beş sinif yuxarı oxuyurdunuz. Onda sizə Kapitan deyirdilər, müharibədə Komandır oldunuz. Futbola gedəndə o qədər sizin idman çantanızı daşımışamki! Məktəbdə hamı sizdən qorxurdu. Bir dəfə bizim məktəbin qızlarına söz atdıqlarına görə bazarın qabağında iki oğlanı möhkəm döydüyünüz də yadımdadı. Siz tutulanda məktəbdəki qızların hamısı ağlayırdı, elə müəllimlər də.

Rəis o qədər doğma danışırdı ki! Orta məktəbi gözünün qabağına gətirdi, amma nə illah elədi Rəisi yadına sala bilmədi.

- Kimin oğlusuz?

- At Belində Olan Adamın.

... At Belində Olan Adamı başdan-ayağa deyil, ayaqdan-başa süzdü, sonra xayxırdı, özünü onun sifətinə tüpürməkdən zorla saxladı və tüpürdü yerə:

- Ə, sən nə cındır adamsan, ə! Bakıdan gələnlərin dalın yuyursan, özününkünə beş manat qiymırsan?!

Drakonun əlindən zorla qurtulmuş At Belində Olan Adam indi yenidən qırx arşın quyunun dibinə düşdü, özünə bəraət qazandırmaq istədi:

- Komandır! Seyid Lazım ağanın cəddi haqqı bilməmişəm. Hər gün o gəlir pul ver, bu gəlir pul ver. Mən köpəyoğlu nə bilim kim kimdi. Mənə demənilər ki, siz istəyirsiniz.

Komandır gördü ki, əsəbləri onu dalınca sürükləyir və belə getsə əlindən xəta çıxsa bilər, onsuz da adları bədnam idi, hökumət haqlarında gündə yüz şayiə buraxırdı.

İndi Drakon yenə hökumətin əlinə dəstəvuz vermişdi. Hökumət birinin üstünə beşini qoyub bütün şəhərə yayacaqdı ki, At Belində Olan Adamı aparıb batalyonda döyüblər, pulunu əlindən alıblar, day nə bilim nə. İndi Komandirin gözünün qabağına bu gəlirdi, yoxsa elə məmnuniyyətlə özü onun şalvarını çıxartdırıb başına geyindirərdi. Hövsələsini basdı:

- Atın bunu bayıra!

Uşaqlar bir andaca At Belində Olan Adamı itbusdu eləyib darvazadan bayıra tulladılar...

...Və Komandır indi gördü ki, bir az əvvəl kövrələrək onu bağına basan elə At Belində Olan Adamdı, amma çox cavandı.

Rəis Komandiri bir də bağına basdı:

- Haqqınızda qəzetlərdə çox oxumuşam. Məhkəmənidən də çox yazdılar. Atam da sizin haqqınızda çox danışib. Hətta bir dəfə atamı ölümdən qurtarmısınız.

- Yadımda deyil. Həm də onlar keçmişdə qalıb.

- Yox, yox, heç nə keçmişdə qalmayıb. Siz deməsəz də mən indi bildim ki, o erməni yengəsini niyə döymüsüz. Görürsüz də, Komandir. Sovet hökuməti vaxtı belələrini ya güllələyərtilər, ya da Sibirdə çürüdərdilər. Amma biz qıllarına belə toxuna bilmirik. Avropa tumanını keçirir başına. Bayaقدan Avropada yer qalmayıb zəng eləməsinlər. Nə isə. Avropa da qələt edir, onlar da.

Rəis yerinə qayıdıb telefonu götürdü:

- Hadisəni kitaba vurmusunuz? Lap yaxşı. Hələ vurmayın, vurmaq lazım olsa deyərəm. Maşını da çəkin qarıya, çıxıram. Müavin gəlsin içəri.

At Belində Olan Adamın at belindəki oğlunun bu gözlənilməz hərəkətləri Komandiri necə çaşdırmışdısa bilmirdi nə desin, nə etsin, işin sonunu gözləyirdi.

Müavin girdi içəri:

- Eşidirəm, Rəis.

- Ala bu açarları, o seyfi aç, on min dollar götür, ver o dəyyuslara. Aparatlarını da alsınlar, qalanını da öz aralarında bölsünlər. Denən şikayətlərini geri götürsünlər. Razi olmasalar, həkim çağır, yazsınlar ki, içkilidirlər, ağsaqqal bir adamı da döyüblər. Onsuz da şahid yoxdu. Qoy getsinlər nə bilirlər eləsinlər. Strasburqa yox ey, lap Buşa şikayət etsinlər.

Eşitdiklərinə inanmadı, bu doğrudanmı At Belində Olan Adamın oğludu?! Doğrudanmı vaxtilə Musanın ayaqları kəsilmiş anasına min manat qıymayan bir adamın oğlu indi onu həbsdən qurtarmaq üçün on min dollarından keçirdi?!

Amma Komandir Rəisin son sözlərini qəbul eləmədi:

- Rəis, sağ olun. Sizi başa düşürəm, mənə kömək eləmək istəyirsiniz. Amma on il də yatacam, döyülmək sözünü üstümə götürməyərəm. Mən onları döymüşəm.

- Komandir, döymüsüz, lap yaxşı eləmişiz. Mən də sizi buraxıram. Mən sizi tuta bilmərəm. Camaat mənə nə deyər? Hələ atam! Üzümə tüpürər. İndi durun. Durun görüm.

- Hara?

- Necə yəni hara? Bizə! Heç bilirsiniz atam sizi görəndə nə qədər sevinəcək!

Amma Komandir getmədi:

- Sağ olun, Rəis. Atanıza salam deyərsiz. Gecdi. Ayırı vaxt görüşərik. Mən rayona getməliydim, bu hadisə oldu, qaldım.

- Xahiş edirəm!

- Söz verirəm, ayırı vaxt gedərik. İndi icazə versəz mən gedərdim.

Rəis cibindən bir kart çıxartdı:

- Onda bunu götürün. Burda mənim telefonlarım yazılıb. Nə lazım olsa, nə vaxt istəsəz, lap gecə saat iki olsun, zəng eləyin. Elə bilin balaca qardaşınıza zəng edirsiniz.

Komandir kartı aldı:

- Eləyərəm.

- Gözləyəcəm ha. Atam da gözləyəcək. İndi doğrudan rayona gedirsiniz?

- Doğrudan.

Endilər aşağı. Rəis bir nəfəri çağırırdı.

- Eşidirəm, Rəis.

- Sən belə elə, Komandiri aparırsan rayona. Onun ixtiyarındasan.

- Baş üstə, Rəis!

Komandir etiraz elədi:

- Lazım deyil, Rəis. Özüm bir maşına oturub gedəcəm.

Rəis az qala yalvardı:

- Komandir, məni sındırma.

Rəislə idarədən çıxdılar.

Komandir gördü ki, bayaq onu rayona aparacaq Əsgər Köynəkli Sürücü idarənin qabağında var-gəl edir, təəccüblə soruşdu:

- Sən burda nə gəzirsən?
- Necə yəni nə gəzirsən?! Səni gözləyirəm!
- Məni?
- Bəs kimi? Demirdin rayona gedəcəyik. Belə kişilik olar ki, səni qoyum gedim?!

Komandir güldü:

- Rəis, görürsüz də maşınım da hazırdı.

Rəis:

- Nə deyirəm ki, yaxşı yol. Amma qayıdanda mütləq məni tapın ha, gözləyəcəm.

Maşına oturub şüşəni yendirdi və soruşdu:

- Rəis, siz doğrudan At Belində Olan Adamın oğlusuz?!

Rəis elə sadələvcəsinə and içdi ki:

- Vallah, hə!

Gecə yuxusuz qaldığından bütün yolboyu maşında yatdı. Əsgər Köynəkli Sürücü yolun belini qırmaq üçün söhbətdən ötrü ölsə də onu oyatmağa qıymadı. Nəhayət, mənzil başına çatdılar, burdan o yana yol yox idi, burdan o yana yolun belini həqiqətən qırmışdılar...

Əsgər Köynəkli Sürücü onu oyatmağa məcbur oldu:

- Əmi, ay əmi!
- Deyəsən bərk yatmışdım.
- Hə, elə şirin yatmışdız, oyatmağa ürəyim gəlmədi. Yol qurtarmasaydı heç oyatmayacaqdım.

Maşından düşdülər.

- Yaxşı, dostum, sən burdan qayıt.

- Bəs sən?

- Mən burda qalacam, hələ işim var.

- Bəlkə gözləyim? Sonra gedək bizə. Evimiz burda, yaxındadı, Çadır Şəhərində.

- Yox, sağ ol. Onsuz da bu gün sənə çox əziyyət verdim,- dedi Komandir və əlini cibinə salıb pul çıxartdı, - Mən qiyməti bilmirəm, nə qədər lazımdı götür.

- Nə danışırсан, əmi, pul nədi?! Sən içəridə olanda şöbənin qabağında polislər səndən danışırđılar. Mən də sənin adını eşitmişəm. Böyüklər çayxanada sənin haqqında çox danışırđılar, elə indi də danışrlar. Mənim atam da şəhid olub, bəlkə tanıyırdız, adı Cəmil idi.

Komandir ha fikirləşdi, belə bir adamı yadına sala bilmədi, amma bu cavanın könlünü də sındırmaq istəmədi:

- Tanıyırdım. Çox qeyrətli döyüşçüydü.

Əsgər Köynəkli Sürücü elə sevindi ki, Komandir öz şirin yalanıyla bu cavanı sevindirməyindən çox xoş oldu.

- Əmi, mənim atam doğrudan özünü tankın altına atıb?

- Hə, oğul.

- Deyirdilər inanmırdım, indi inandım.

Əsgər Köynəkli Sürücü o qədər xoşbəxt oldu ki - atası özünü tankın altına atmışdı.

- Nə deyirsən, əmi, gözləyim gedək bizə?

- Yox, sən get.

Əsgər Köynəkli Sürücü bir kağıza telefon nömrəsi yazıb verdi Komandirə:

- Əmi, bu mənim telefonumdu. Nə vaxt maşın lazım olsa, zəng elə. Atamın adı haqqı, pul-zad lazım deyil.

- Zəng eləyərəm.

Əsgər Köynəkli Sürücü Komandiri atasını bağına basırmış kimi bağına basdı, öpdü və sağollaşdı getdi.

Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin beş addımlığında yolun ortasına dərin bir xəndək atmışdılar. Əgər bu xəndək son idisə - bəs niyə xəndəkdən o üzde qoyun otaranlar, yer əkənlər, ot daşıyanlar heç nə olmamış kimi öz işindəydilər.

Və bir zamanlar dünyanın ən işlək yolunun xəndəkdən o üzünü ot basmışdı. Əlini uzatsa şəhərə çatardı. Amma heç kəs əl uzatsa əlləri çatacaq bu şəhərə bu neçə ildə əl uzatmaq fikrinə düşməmişdi. Neçə il idi bu şəhərin bir əl məsafəsindəki alaçıqlarda, kərpic daxmalarda vaxtilə paytaxtlarına bayraq sancdıqları nemeslərdən yardım gözləyə-gözləyə, axşamlar da televizorlarda Rodrigesin qayınanasının iztirablarını özlərinə dərd edə-edə, arada da bir qoyun əti yeyə-yeyə yaşamağa alışmışdılar. Və bu alışqanlıq onları elə mütələşdirmişdi ki, ağllarına gəlmirdi ki, bir səhər yerlərindən qalxıb heç əl-üzlərini yumadan bu xəndəyi atlayıb əl boyda məsafəni keçə bilirlər, ev-eşiklərinə, qəbristanlıqlarına gedə bilirlər.

Vaxtilə əliyalın ölümə gedən oğulların hamısı qırılıb qurtarıbmı?! Atalar day Drakon əkmirlərmi?! Analar day Pələng doğmurlarmı?!

Atlama xəndəyi keçdi. Ot basmış yolla üz tutdu Dünyanın Ən Varlı Şəhərinə. Əlini-qolunu sallayıb gedirdi.

Bir az aralıda qoyun-quzu otaran 13-14 yaşlı bir uşaq onu səslədi:

- Əmi, ay əmi!

- ...

- Əmi! Ay əmi! Əmi!

Dayandı:

- Nədi, ay oğul?

- Əmi, o tərəfə getmə!

- Niyə, oğul?

- Oralar ermənilərindi!

Oralar ermənilərindi! Oralar ermənilərindi! Söz onu qəfil it kimi tutdu. Bu uşağa evdə böyükləri deyiblər ki, oralara getmə, oralar ermənilərindi. Və uşaq da elə bilir ki, oralar doğrudan da ermənilərindi.

- Qorxma, oğul!

- Getmə, əmi. Sırağün orda bir əsgərimizi vurdular.

- Başa düşdüm, oğul.

Yenə əlini-qolunu sallayıb düzəldi yola. Qarşısına bir xəndək də çıxdı. Gördü ki, bu xəndək o xəndəkdən deyil, səngərdi. Başa düşdü ki, day onun üçün də yol qurtardı. Gördü ürəyi istəsə də ayaqları getmir. Özünü bu qədər alçalmış və təhqir olunmuş hiss etməmişdi. Özü özündən utandı, xəcalət çəkdi, əlləri ilə başını tutub oturdu xəndəyin üstündə.

İnsanı hər an öldürə biləcək bu ağrılarla əl uzatsa çatacaq Dünyanın Ən Varlı Şəhərinin əl boyda məsafəsində dayanmışdı. Bu şəhərin minlərlə şəhidindən - ölüb canlarını qurban verdikləri şəhərin öldüyündən xəbərsiz xoşbəxtlərdən biri ola bilməməsi onu yandırdı. Tanrı hansı günahına görəsə bu xoşbəxtliyi də ona çox görmüşdü. İndi o qədər aciz idi ki, əl uzatsa çatacaq şəhərə Çadır şəhərlərində yaşayanlar kimi əl uzatmağa qüdrəti çatmırdı. Elə beləcə əzizinin cəsədi ortalıqda qalıb qurd-quşun yeminə çevrilən adamlar kimi əl uzatsa çatacaq şəhərə xeyli tamaşa etdi.

Etdi, etdi...

Döndü Bayata, Azər Hüseynin kababxanasına.

Adamlar əl uzatsalar çatacaq şəhərin əl boyda məsafəsində heç nə olmamış kimi öz keflərindəydilər, yeyib-içirdilər. Hardansa başlarında ikibaşlıq papaq gəzdirən aşıqlar da tökülüb gəlmişdilər, hər süfrənin başında biri oxuyurdu.

- Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim...

- Meşəbəyi, meşəbəyi, meşəbəyi...

- Çal oynasın Əjdər əmi...

- Ağdam bir gözümdü, Bərdə bir gözüm...

Biri Məmməd Arazdan, biri Hüseyn Arıfdən, biri Dədə Şəmşirdən oxuyan aşıqların dediyi sözlər heç kimin tükünü də ürpətmirdi, çünki qulaq asmırdılar. Hərdən səndərləyə-səndərləyə “Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim” oxuyan aşıqların cibinə pul basır, lap keflilər isə aşığı qucaqlayıb o üzündən- bu üzündən öpürdülər:

- Ə, o Meşəbəyini bir də oxu. Can, Meşəbəyi, can xala...

Bir də bu yerlərə gələ biləcəyinə inanmayan şairdən, Meşəbəyinin göz vurduğu xaladan, bir gözü Ağdam, bir gözü Bərdə olan boşboğazdan uzaq olmaq üçün kababxananın lap aşağısındakı çinarın altında dayanıb xörəkpaylayanı çağırırdı:

- Oğul, ordan bir stol tap gətir.

Dərhal stol-stul gətirdilər, stolun üstünə səliqəylə süfrə saldılar.

- Nə yeyəcəksiz?

- Hələ bir stəkan çay gətir.

Onun çaydan başqa heç nə sifariş verməməsindən Xörəkpaylayan bərk dilxor oldu, amma diqqətlə ona baxdı.

O isə bu baxışlardan xoşlanmadı:

- Nədi ay oğul, xoşuna gəlmədim?

- Allah eləməsin, dayı. Sizi bir nəfərə oxşatdım.

- Hər kimə oxşadırsansa səhv eləyirsən.

- Bağışlayın.

- Bağışladım.

Xörəkpaylayan getdi, tez də qayıtdı, stolun üstünə çay qoydu, mürəbbə qoydu, limon qoydu və yenə ehtiyatla dedi:

- Dayı, inciməsən bir söz soruşardım.

- Ay oğul, sən nə zirçih adamsan, get işinlə məşğul ol.

Aşıqlar özlərini öldürürdülər:

- Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim...

- Ağdam bir gözümdü, Bərdə bir gözüm...

- Qarabağ, can Qarabağ...

Sağlıq deyənlər özlərini öldürürdülər:

- Gün o gün olsun Şuşada, Cıdır düzündə yeyib-içək...

- Yaxşı dostların sağlığına...

Bir nəfər aşığa ən çox pul verəni duz kimi yalayırdı:

- Sənin sağlığına, Qarabağda səndən qeyrətli oğlan yoxdu...

O da xoşhallanır, forsla o biri stollara baxırdı.

Komandir gördü özünü çox pis hiss edir, çayı itələdi bir kənara, qalxdı ayağa və yendi kababxananın altındakı kəhrizə. Çəkib torpağın ciyərini çıxaran artezian quyuları bütün kəhrizləri qurutsa da Həmidə xanımın vurdurduğu bu kəhrizi quruda bilməmişdi. İmkanlı adamlar artezian quyularının quruda bilmədiyini bu kəhrizdən su daşıtdırırdılar.

Əvvəl-əvvəl ağzını kəhrizin gözüne dayayıb neçə il həsrətini çəkdiyi, az qala dadını unutmaqda olduğu bal kimi sudan içdi. Sonra əl-üzünü möhkəm-möhkəm yudu, amma bu o qədər də ləzzət eləmədi. Soyunub girdi kəhrizin göz yaşı kimi təmiz, bumbuz suyuna. Gözlərini yumdu və xoşbəxt uşaqlığını xatırlamaq istədi...

... Tez-tez qaçıb gəlirdilər bura. Bu göz yaşı kimi təmiz, bu bumbuz suda çimişməkdən doymazdılar. Onda onların özləri də göz yaşı kimi yidilər, amma bumbuz deyildilər, odalovuydular, təzə-təzə qızların ürəklərini yandırır-yaxan vaxtlarıydı. Kəhrizin dərinliklərinə üzməkdən xüsusi ləzzət alardılar. Dərinliyə üzdükcə su daha şirinləşər, daha durular və bir az da buzlaşardı. Və kəhrizin dərinlikləri göyərçin yuvalarıyla dolu olardı, əlini at, tut. Amma bu göyərçinlərə toxunmazdılar, nənələri həmişə deyərdi ki, göyərçinlər imam qanından yaranıblar.

Ən çox sevdikləri isə kəhrizdəki balaca, pırıl-pırıl balıqları əllə tutmaq idi. Bəzən bu balıqları tutmaq üçün saatlarla yarışdılar. Amma heç biri bu yarışda qalib gələ bilmirdi. O, uduzmağı sevməsə də və heç vaxt uduzmasa da bu pırıl-pırıl balıqlara həmişə uduzurdu.

Kinolarda qartalların şığıyıb özlərini suya çırparaq balıq çalmalarını çox görmüşdü. O da çox istəyirdi qartal kimi şığıyıb özünü çırpın suya və heç olmazsa birçə dəfə bu pırıl-pırıl balıqlardan birçəciyini çalsın. Amma çala bilmirdi. Bu kəhrizdə çimə-çimə, balıqlara uduza-uduza böyüdülər...

... Gözlərini yummuşdu, onunla bu kəhrizdə çimə-çimə, pırıl-pırıl balıqlara uduza-uduza böyüyən dostlarını xatırlayırdı. Hamısı müharibədə qırılmışdı, tək ondan başqa. Sonra Drakonu gördü, Pələngi gördü, Güləblı yolunda bağırsaqları ağacın budağına dolaşmış və hələ nə baş verdiyini anlamadan bağıran adamı gördü, od tutub yanan şəhəri gördü - gözünü açdı, hər şey yox oldu, bir kəhrizin suyuydu, bir özüydü, bir də yanında qorxusuz-ürküsüz üzüşən balaca, pırıl-pırıl balıqlar...

... Göy üzü göy üzütək təmiz, dünya yamyaşıl, hardasa quzu otaran bir uşaq Qədir Rüstəmovu yamsılayırdı:

- Qoyubdur intizarında, neyçün gəlməz, neyçün gəlməz...

Səsi aləmi götürmüşdü başına. Onlar da yamyaşıl dünyada, göy üzütək təmiz göy üzünün altında, quzu otaran uşağın şipşirin səsinin içində balaca, pırıl-pırıl balıqları tutmaq üçün özlərini öldürürdülər...

... Uşaqlıqda olduğu kimi əlini atdı və bu balaca, pırıl-pırıl balıqlardan birini tutsun, tutdu da. Balıq əlinin içində elə çırpınırdı ki, elə bil əlinin içində çırpınan balıq yox, ürək idi. Çəkib sudan çıxarmaq istədi, nə illah elədi bu balaca, bu pırıl-pırıl balığa gücü çatmadı. Balıq kəhrizin dərinliyinə doğru üzməyə başladı, balıq üzürdü və onu da özüylə çəkib aparırdı. Balıq onu dərinliyə çəkdikcə su daha şirinləşir, daha durulur, bir az da soyuyurdu. Neçə iliydi bu şirinliyin, bu duruluğun həsrətini çəkdiyindən indi ləzzətlə balığın arxasınca üzürdü. Və heç fərqi də deyildi ki, bu balaca, bu pırıl-pırıl balıq necə onu öz arxasınca dartıb aparır.

Birdən hiss elədi ki, böyür-başında da kimlərsə üzür, çevrildi - Drakonu gördü, bir balaca, pırıl-pırıl balıq da onu ardınca aparırdı. Pələngi gördü - bir balaca, pırıl-pırıl balıq da onu ardınca aparırdı. Batalyonun bütün uşaqlarını gördü, hərəsi bir balıq tutmuşdu və tutduqları balıqlar da onları öz arxalarınca dartıb aparırdılar.

Hamısının üz-gözündə sevinc vardı, hamısı arzusuna çatmışdı - hamısı balıq tutmuşdu.

Və Komandir də, uşaqlar da bir səs eşidirdilər... Uzaqdan, lap uzaqdan, eyy lap uzaqdan Qədir Rüstəmovun səsi gəlirdi:

- Bu dərənin uzununu, Tanrı qaytar...

Və balıqlar da onları dartıb bu səsə doğru aparırdı!

... Qəflətən minlərlə at ağız-ağıza verib necə kişnədisə və göylər necə şaqıldadısa çöllər diksindi, ağaclar diksindi, çaylar diksindi, dağlar diksindi. Şimşəklər göy üzünü parça-parça elədilər. Və göy üzündən də yuxarıdan necə bir Dolu başladısa... camaat dik atıldı və sevinclə özünü atdı bayıra...

1988-2007

Dünyanın Ən Varlı Şəhəri.